

MITROPOLIA BANATULUI

REVISTA OFICIALĂ A ARHIEPISCOPIEI
TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI
ȘI A EPISCOPIEI ARADULUI

ANUL XXXVII 1987

C U P R I N S U L

Anul XXXVII, nr. 1

ianuarie—februarie 1987

Redacția : Identitate și înstrăinare. — — — — — 3

DREAPTA ÎNVĂȚĂTURĂ A BISERICII

Pr. GHEORGHE SUTAC : Ziua Învierii — sărbătoare a creștinului adevărat. — — — — — 8

STUDII

Prot. dr. MARCU BĂNESCU : Marginalii la cartea Iov. — — — 13
Diac. prof. TEODOR V. DAMȘA : Tradiție și „readaptare” în aplicarea prescripțiilor bisericești cu privire la post. — — — 22
Prof. IOAN HAȚEGAN : Un comite bănățean în conștiința europeană. — — — — — 30
Pr. PAVEL VESA : Biserici de lemn de odinioară din protopopiatul Lipova. — — — — — 36

AMVONUL PREOȚILOR

Prot. dr. GHEORGHE LIȚIU : Păzirea poruncilor lui Dumnezeu. — 46
Prot. PETRU BOERIU : Exemplul lui Zahau — — — — — 48
Prot. DORU MILOSTEAN : Despre recunoștință. — — — — — 51
Pr. prof. SORIN COSMA : Cuvînt de învățătură despre calendar. — 53

PROBLEME PASTORALE ȘI LITURGICE

Pr. prof. NICOLAE MORAR : Spre o mai sporită atenție față de obiectele de cult. — — — — — 58
Pr. dr. GHEORGHE PASCHIA : Rugăciuni pentru morți în scrierile Sfinților Părinți în epitafurile antice și cele contemporane. — 60
Dr. VIOREL ȚIGU : Artă și asimilare. — — — — — 66

URME DIN TRECUT

Pr. PETRU CĂTA : „Vizitațiunea” episcopului Ghedeon Nichitici în ținutul Hunedoarei (1787). — — — — — 71
Prof. VIRGIL GRĂDINARU : Școli și dascăli bănățeni în cel de al doilea deceniu al secolului al XIX-lea. — — — — — 76

TREPTA ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

Robot lansat în fabricație. Excelent agregat de sudură. Utilaj complex în premieră. Produse de înaltă tehnicitate. Autoutilări în sprijinul modernizării producției. Noi mărci de oțel cu caracteristici supe-

MITROPOLIA BANATULUI

1

ianuarie—februarie 1987

ANUL XXXVII

EDITURA MITROPOLIEI BANATULUI

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte : I. P. S. NICOLAE, Mitropolitul Banatului.

Vicepreședinte : P. S. TIMOTEI, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmașului.

Membri : Preot ILIE MAIER vicar administrativ la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.

Preot TEODOR GREUCEAN vicar administrativ la Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmașului.

Preot PETRU DOROBANȚU, consilier la Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului.

Dr. IOAN TULCAN, funcționar la Centrul eparhial Arad.

Preot SORIN COSMA, profesor la Seminarul teologic din Caransebeș.

Corectori : Preot IOAN D. ȚIRNEA

Diacon MIRCEA LAUȚĂ

Redactor : Arhidiacon dr. SILVIU ANUICHI.

Redacția și Administrația : Arhiepiscopia ortodoxă română, 1910
Timișoara I, bd. Victoriei nr. 7. Cont virament
BNRSR, filiala Timișoara, nr. 45.10.8.192.

IDENTITATE ȘI ÎNSTRĂINARE

Din clipa apariției pe pământ, omul nu a fost și nu putea fi identic decât cu sine însuși, prin însăși structura, dimensiunea și vocația sa stabilită de Creator. Este o identitate de esență, transpusă, răspîdită și perpetuată în toți cei ce compun marea familie umană, comparativ cu restul viețuitoarelor, cu întreaga lume aflată în subordinea omului prin același act al creației divine ; identitate de esență ce implică solidaritatea și responsabilitatea tuturor oamenilor în fața destinului speciei, dincolo de orice considerente subiective de rasă, naționalitate, sex, nivel de civilizație și cultură, sistem de orînduire socială și politică, doctrină religioasă și filosofică. Ea este și rămîne o categorie normativă, definitorie pentru întreaga coroană a creației, dar o presupune, o postulează și o justifică în același timp și pe cea individuală și colectivă, la nivelul unei națiuni, a unui popor, a unei țări.

Identitatea națională exprimă specificul propriu, patina personală, geniul unei colectivități distincte în concertul popoarelor lumii, contribuția personală la dezvoltarea civilizației și culturii, la devenirea însăși a omului pe scara ascensiunii, a „creșterii“ sale spirituale, la îmbogățirea patrimoniului său de valori spirituale și materiale. În afara identității naționale nici nu s-ar putea concepe cuprinsul atît de bogat, multicolor și terifiant, al civilizației și culturii mondiale, ce însumează valori de excepție ca rod al genialității, inventivității și forței de scrutare a minții omenești ; grație acestui specific propriu s-a putut ajunge la o continuă perfecționare valorică a celor deja obținute, într-o comunicativitate și reciprocitate permanentă cu alte unități etnice. Identitatea națională cuprinde deopotrivă o anume structură proprie, distinctă, de

limbă, tradiții și obiceiuri, de configurație spirituală și orientare religioasă, ce imprimă tuturor creațiilor din orice domeniu, specificul său, transformându-l în bunul său propriu, în creația sa deosebită de cea a altora.

Și totuși, istoria stă mărturie că de atâtea ori în cursul existenței lor multimilenare, oamenii s-au negat unii pe alții, încercând înstrăinarea forțată a unor națiuni și popoare, contopirea lor în alte mase, în alte formațiuni statale și aducând prin chiar faptul respectiv imense prejudicii însăși dezvoltării ritmice și armonioase a civilizației și culturii universale. Cine ar mai putea stabili astăzi de câte valori a fost păgubit întregul neam omenesc, prin dispariția forțată a caldeenilor și amoritilor, a aztecilor și incașilor și a altor alte grupări etnice, în vîltoarea vitregiilor vremii ? Au trebuit să treacă milenii pentru ca oamenii să revină la conștiința identității lor comune ca specie, dar și la respectarea reciprocă a identității lor naționale și religioase, care deosebindu-i îi apropie, totuși, pe unii de alții, în efortul unitar spre promovarea acelorași idealuri comune de incontestabilă valoare.

Specifică tuturor popoarelor lumii, identitatea națională este o caracteristică esențială și pentru poporul român. Ea și-a pus amprenta ei definitorie asupra tuturor creațiilor spirituale și materiale românești, de profundă și maiestuoasă originalitate, transformându-le în contribuția sa personală, distinctă, la panteonul valorilor universale. Cu începere din vremuri imemorabile și pînă în contemporaneitatea noastră, de la strămoșii poporului nostru care locuiau și stăpîneau dintotdeauna spațiul nostru mioritic, s-au creat și suprapus civilizații ce ne-au definit pe noi înșine, de surprinzătoare unitate organică, reflectînd deopotrivă și profilul spiritual al unui popor care iubea cu obstinație meleagurile sale natale, identitatea și structura sa distinctă, libertatea și independența proprie, dar cu respectul demnității și dreptului la existență liberă al tuturor celorlalte popoare, indiferent de structura lor și spațiul pe care locuiau. Identitatea sa de neam, de cea mai autentică și robustă structură, a fost afirmată în permanența vremii, în ciuda tuturor tentativelor de înstrăinare încercată în urgia veacurilor precedente, prin marile imperii medievale limitrofe spațiului românesc. Ni se contestase de atâtea ori identitatea, obîrșia și însuși dreptul de a stăpîni acest colț de pămînt scaldat în sudoarea celor ce-l lucrau

din vremuri ancestrale, în lacrimile și sîngele celor ce l-au apărat cu prețul vieții ; discriminările de toate nuanțele și exploatarea au devenit coordonate definitorii imprimare din afară și peste voința strămoșilor. Tocmai de aceea, este un adevărat miracol al istoriei rezistența opusă de atîtea generații de înaintași tuturor tentativelor de înstrăinare, de pierdere a identității naționale și dimpotrivă de conservare a acesteia, în pofida tuturor violențelor care i-au confruntat.

În cele cîteva considerații inițiale, menționam că identitatea națională o presupune și o include și pe cea religioasă, o realitate evidentă la toate popoarele lumii, ca dimensiune spirituală aparte indiferent de profunzimea sau superficialitatea în care este trăit actul religios. În ceea ce ne privește, se știe că poporul nostru s-a născut creștin, dimensiunea religioasă creștină de expresie răsăriteană instaurîndu-se treptat și trainic în spațiul carpato-dunăreano-pontic încă din veacul apostolic, grație misiunii Sfîntului Apostol Andrei, a colaboratorilor și urmașilor săi. Așa cum arătăm și în alte împrejurări aceasta explică și absența oricăror „date incipiente” pentru apariția și prezența creștinismului în mijlocul strămoșilor noștri, o realitate unicat în istorie, concomitentă procesului de romanizare și formare a poporului nostru. Mai mult, după cum se știe la fel de bine, Biserica Ortodoxă nu poate fi decît o Biserică „națională”, proprie poporului care i-a asimilat credința, dar fără a o mutila în esența și structura ei și fără a fi mutilat în specificul său propriu. Cu alte cuvinte, Biserica Ortodoxă s-a integrat identității naționale a poporului, a credincioșilor respectivi, fără a se transforma într-o instituție supranațională, străină structurii oamenilor și locurilor. Dimpotrivă, păstrînd nealterat tezaurul ei doctrinar, conservat într-o neconținută sucesiune apostolică, Biserica Ortodoxă și-a adăugat la definiția ei generică și pe cea particulară, locală, ca expresie a mediului geografic și oamenilor care o compun, în ansamblul comuniunii de dragoste și armonie trăită de toți cei ce i-au asimilat credința.

Parte a Bisericii Ortodoxe în general și soră cu toate Bisericile ortodoxe locale, Biserica Ortodoxă Română s-a integrat structural de la început identității neamului românesc, aspirațiilor și orientărilor sale ancestrale, devenind dintotdeauna una dintre expresiile specificului poporului, a continuității și permanenței noas-

tre la noi acasă. În cursul multor veacuri de vitregii și vicisitudini,, la adăpostul Bisericii Ortodoxe Române au primit contur idealurile de libertate și independență ale neamului — mai ales în arcu carpat — pe care ea le-a sprijinit cu toată puterea și dăruirea și de atâtea ori cu prețul a numeroase sacrificii. În aceleași veacuri, Biserica noastră dreptmăritoare a adus o incontestabilă contribuție,, chiar cea mai importantă, la cultivarea unitară a limbii și scrisului românesc, la răspîndirea cărții în mijlocul tuturor românilor din spațiul nostru ancestral, în ciuda granițelor artificiale ce i-au fragmentat odinioară pe români nu din voința lor. Aflate astăzi în muzee și colecții, ele sugerează și mărturisesc peste timp felul în care strămoșii au înfruntat cu demnitate și bărbăție legendară, dușmănia oligarhiilor străine de popor, în încercarea de a-i smulge propria sa identitate și structură națională și religioasă. Și tot Biserica noastră dreptmăritoare a conservat tradițiile, datinile și obiceiurile poporului, conștiința originii și nobleței structurii sale spirituale, întreținînd focul sacru al credinței într-un viitor luminos, pe potrivă aspirațiilor sale, ce trebuia să vină. Tezaurul de credință și viață al Bisericii noastre dreptmăritoare a alimentat toate generațiile ce s-au perindat succesiv pe aceste meleaguri, contribuind la plămădirea identității robuste a neamului nostru, la unitatea și independența sa, exprimată astăzi atît de pregnant sub maiestruoasa cupolă a României socialiste contemporane.

În zilele noastre, la fel ca întotdeauna, Biserica Ortodoxă Română continuă să-și împlinească tripla ei misiune în mediul credincioșilor ei, a poporului și țării căreia îi aparține, exprimînd în planul ei identitatea națională și religioasă a celor ce o compun, identitatea și unitatea patriei pe altarul căreia și-a adus și ea prinosul ei de jertfă.

Înstrăinarea caracteristică veacurilor precedente nu-și mai poate avea loc în societatea noastră contemporană, în care identitatea întregii națiuni se afirmă plenar în minunate creații destinate mai binelui obștesc, înălțării permanente a patriei spre culmile civilizației și progresului. O asemenea variantă — repetarea înstrăinării, chiar dacă se referă numai la fiii Bisericii noastre dreptmăritoare — ar coincide cu o abdicare de la eforturile și sacrificiile

înaintașilor, a atîtor generații ce s-au succedat fără întrerupere pe meleagurile noastre, care și-au afirmat cu tenacitate și hotărîre identitatea și unitatea lor, sfidînd chiar prin moarte orice încercare de a le mutila structura sufletească. Mesajul lor trebuie să rămînă sfînt și pentru noi cei de astăzi, întru păstrarea identității, a profilului spiritual și unității ancestrale românești, căreia și Biserica noastră strămoșească îi slujește cu exemplară devoțiune, în climatul osmozei profunde a tuturor fiilor țării, libere și independente, în jurul Conducătorului iubit, Președintele Nicolae Ceaușescu.

Redacția

ZIUA ÎNVIERII — SĂRBĂTOARE A CREȘTINULUI ADEVĂRAT

Prima zi a Bisericii creștine coincide cu duminica. Atunci a înviat Mântuitorul nostru Iisus Hristos (Matei 28, 1) și tot duminica a avut loc Pogorîrea Sfîntului Duh asupra Sfinților Apostoli, ca moment al întemeierii Bisericii din punct de vedere istoric, prin apariția primei comunități creștine, grație misiunii apostolice începută în acea zi (Faptele Apostolilor cap. 2). Adevărul Învierii Domnului — comemorat de Biserică în fiecare săptămîină — stă la temelia vieții creștine, a Bisericii înseși, deoarece „dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este atunci propovăduirea noastră, zadarnică și credința voastră” (I Corinteni 15, 14).

Sărbătoarea duminicii ca zi a Învierii Domnului apare încă din veacul apostolic ca o stare de fapt, o realitate consfințită de adevărul de credință, trăit ca atare de toți creștinii și în permanența vremii timp de mai bine de 18 veacuri, cînd erezia apărută la mijlocul veacului precedent i-a determinat pe unii să renunțe la cinstirea ei¹.

Biserica noastră dreptmăritoare, apostolică și strămoșească, nu prăznuiește ziua Învierii Domnului din teamă sau poruncă, ci din dragoste și recunoștință față de Mântuitorul Iisus Hristos Cel înviat.

În timpul întregii Sale activități pămîntești, Mântuitorul nu a cerut niciodată respectarea sărbătorii vechi testamentare a sabatului (Ieșirea 20, 10), pe care cu siguranță ar fi recomandat-o tînărului însetat de mîntuire și viața cea veșnică (Matei 19, 16—19), sau ar fi amintit-o în „Predica de pe munte” (Matei 5), care reprezintă chintesența învățaturii creștine. Dimpotrivă, acuzat că „nu păzește simbăta” (Ioan 9, 16), divinul Învățător vorbește despre perimarea sabatului și înlocuirea acestuia ca și a altora dintre așezămintele „legii vechi” (Luca 16, 16; Matei 11, 12—13; Evrei 9, 10 și 10, 9) prin cele ale Noului Testament, „mai bun” (Evrei 8, 6), care cuprinde „Legea cea nouă”, instituită prin jertfa proprie a Fiului lui Dumnezeu. De altfel, înșiși profeții Vechiului Testament atrăgeau atenția că după venirea lui Mesia, ziua de sărbătoare a „Noului legământ” va fi deosebită de cea veche. Astfel, profetul Ieremia (31, 31—33))

¹ Dr. Vasile Coman, Episcopul Oradiei, *Cuvîndări la duminicile și sărbătorile anului și îndrumări creștinești*, Oradea, 1980, p. 300.

sublinia : „Iată vin zile, zice Domnul, când voi încheia cu casa lui Israel și cu casa lui Iuda legământ nou . . . După zilele acelea voi pune legea Mea înlăuntrul lor și pe inimile lor o voi scrie . . .”. Completându-l, prorocul Zaharia (3, 9—10) mai făcea o precizare : „În ziua aceea voi șterge toată fărădălegea păcatului aceluia . . ., fiecare din voi va îmbia pe vecinul său sub vița și sub smochinul său”.

Duminica a devenit, astfel, prin însăși voința divină, o zi sfântă, a împăcării omului cu Dumnezeu prin Hristos Cel înviat (Efeseni 2, 14—16), ziua care face „începutul mântuirii”, a înfierii sau a îndumnezeirii prin har². În aceeași zi „a nașterii din nou a lumii” (Matei 19, 20) a început să se reverse peste credincioși harul mântuitor prin Sfintele Taine, marcând nu numai nașterea Bisericii văzute, ci și începutul cultului creștin³, a misiunii sacramentale a Bisericii, în grija față de toți credincioșii ei aflați pe drumul mântuirii.

Tot Sfinta Carte a Noului Testament arată cu claritate că prima generație de creștini, născută în însăși ziua Învierii Mântuitorului din morți, a operat acea schimbare necesară a praznicului, voind prin aceea să sublinieze că ei nu vor da niciodată uitării faptul că în acea zi Mântuitorul a înviat și apoi a împărtășit ucenicilor Săi cele mai alese daruri ale Duhului Sfânt. Cunoscută pe atunci ca „ziua întâia a săptămânii” (Matei 28, 1), duminica a devenit ziua lor de cult, de rugăciune și de sărbătoare, ziua tinerei Biserici creștine, sau, mai expresiv, „ziua Domnului”, deoarece învierea din morți este cea mai mare minune a Mântuitorului, care nu poate fi comemorată decât atunci când a avut loc. În acea zi de duminică, „dis de dimineață”, s-a arătat Domnul Cel înviat Maicii Sale, Mariei Magdalena, femeilor mironosițe, lui Simon Petru, lui Luca și lui Cleopa în drumul lor spre Emaus, ca mai apoi să se arate, tot duminica, tuturor apostolilor, împărtășindu-le harul preoției. Și tot într-o zi de duminică, la Cincizecime, i-a înzestrat pe ucenicii Săi cu deplinătatea darurilor Duhului Sfânt.

Istoria primelor decenii creștine, neotestamentare, mărturisesc atât de expresiv cinstirea și prețuirea zilei „Învierii Domnului”. Aflat la Efes, în cea de a treia sa călătorie misionară, Sf. Apostol Pavel scria creștinilor din Corint să efectueze numai în „ziua întâia” a săptămânii colecta prinoaselor pentru nevoiașii Bisericii din Ierusalim (I Corinteni 16, 1—2), măsură aplicată și în cadrul Bisericilor locale din Galatia. Din înseși aceste dispoziții pauline reiese clar că toți creștinii prăznuiau, ca zi specială de rugăciune, ziua Învierii, duminica. Apostolul „muncii” (II Tesaloniceni 3, 10) n-ar fi acceptat sub nici un motiv să-i abată pe corinteni sau galateni de la obligațiile lor cotidiene, din zilele lucrătoare, spre a se ocupa de colectele care oricum pretindeau timp, ci le-a stabilit tocmai atunci când erau cu toții adunați întru rugăciune, în biserică (I Corinteni 20, 22). În consecință, sărbătoarea creștină nu se reducea doar la ideea de odih-

² Pr. Ioan Mîrcea, *Duminica, ziua Domnului, „Împărăteasă și Doamnă”, în „Orthodoxia”, nr. 2/1981, p. 193.*

³ Ibidem, p. 189.

nă, în vederea refacerii forțelor fizice, ci sugerează însăși bucuria Învierii Mântuitorului și împlinirea permanentă a „legii iubirii”. Dimpotrivă, tot Sf. Apostol Pavel reproșase — cu mîhnire, dar și cu hotărîre și putere de convingere — rătăcirea unor creștini din Galatia dispuși să se întoarcă la „înțeleșurile cele slabe și sărace” (Galateni 4, 9).

Sfîntul Evanghelist Luca relatează și el importante amănunte privind cinstirea „zilei întîia” a săptămîinii, ca zi a Învierii, de rugăciune și mulțumire lui Dumnezeu. În calitate de însoțitor al Sfîntului Apostol Pavel și deci de martor ocular al primelor decenii creștine, el arată că la întoarcerea apostolului din cea de a treia călătorie misionară, a poposit timp de șapte zile în Troada. Din întreaga săptămîină petrecută acolo, numai „în ziua întîia”, duminica, s-au adunat cu toții la „frîngerea pîinii” și spre a asculta cuvîntul lui Dumnezeu (Faptele Apostolilor 20, 6—7).

Creștinii veacului apostolic și ai celor următoare au continuat să cîntească și să păstreze cu sfințenie ziua Învierii Mântuitorului, în conformitate cu poveștele ucenicilor Domnului. Mărturiile istoriografiei romane și a celei creștine sînt concludente.

Dintre istoriografiile romani (politeiști), este suficient să-l amintim pe Pliniu cel Tânăr, guvernatorul Bitiniei, a cărui scrisoare-raport adresată împăratului Traian (98—117), în 111—112, este un document de cîrta valoare, în sensul că acești vechi creștini de la începutul secolului II sărbătoreau duminica, obișnuind să se adune cu toții împreună „la răsăritul soarelui”, pentru oficierea sfîntei liturghii urmată de agapă⁴.

Din mulțimea documentelor creștine care atestă prăznuirea zilei Învierii, notăm în primul rînd „Didahia” sau „Învățătura celor doisprezece apostoli” (scrisă între anii 50—70), unde citim: „Cînd vă adunați în duminica Domnului, frîngeți piinea și mulțumiți, după ce mai întîi v-ați mărturisit păcatele voastre, ca jertfa voastră să fie curată”⁵. De asemenea, „bărbații apostolici”, ucenici ai Sfîntilor Apostoli, confirmă cu toții sărbătorirea zilei Învierii. Unul dintre aceștia, Sf. Varnava, scria prin anii 70 una dintre epistolele sale⁶, în care precizase: „Noi sărbătorim cu bucurie ziua a opta, după sîmbătă (deci duminica, n.n.), în care Hristos a înviat”⁷.

Aflat în drum spre Roma, unde urma să primească cununa martiriului, Sf. Ignatie Teoforul (+107), episcop de Antiohia și ucenic al Sfîntului Apostol și Evanghelist Ioan, adresase creștinilor magnezieni o scrisoare, spre a-i feri de rătăcirile combătute ceva mai devreme de Sf. Apostol Pavel (Galateni 4, 9—11), în care sublinia: „Acea care mai înainte au trăit în rînduielele cele vechi și au venit la nădejdea cea nouă, să nu mai

⁴ *Istoria bisericească universală*, vol. I, ed. II-a, București, 1975, p. 164.

⁵ *Învățătură a celor doisprezece apostoli*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, trad. de pr. D. Fecioru, București, 1979, p. 31.

⁶ Pr. prof. Constantin Galeriu, *Sfînțirea timpului, ziua de odihnă — ziua Învierii*, în „Ortodoxia”, nr. 2/1981, p. 173.

⁷ În „Scrierile Părinților Apostolici”, trad. de pr. D. Fecioru, București, 1979 p. 133.

tină simbăta, ci duminica, în care viața noastră a răsărit prin El... Este o nebulie să vorbești de Hristos și să trăiești ca cei vechi" ⁸.

Cît se poate de edificatoare sînt și cuvintele Sfîntului Iustin Martirul (+163), care în „Apologia I-a”, adresată împăratului roman Antonius Pius (138—161), arăta că: „În așa-zisă zi a soarelui (duminica, n.n.) se face adunarea tuturor celor ce trăiesc la orașe și sate și se citească memoriile apostolilor sau scrierile profeților... Apoi se aduce pîine și vin și apă, iar întîlștătorul înalță deopotrivă rugăciuni și mulțumiri... și se dă fiecăruia să se împărtășească din cele ce au fost sfințite prin Euharistie” ⁹.

După Clement Alexandrinul (150—217), duminica este singura zi pe care se cuvine să o cinstească toți creștinii, deoarece vechea zi a șaptea nu este decît o zi de lucru ¹⁰, în același sens exprimîndu-se și apologetul creștin african Tertulian (+220) care sublinia: „Noi însă precum am primit ziua Învierii Domnului, datori sîntem să ne păzim nu numai de neînțelegeri, ci de orice grijă (neliniște) și activitate, amîinîndu-ne și problemele proprii, ca să nu dăm vreun prilej diavolului” ¹¹.

Dintre numeroasele prescripții canonice și reglementări juridice cu privire la cinstirea zilei Învierii Domnului, ulterioare secolului IV, ne oprim la canonul 29 al sinodului de la Laodiceea din anul 343, care precizează: „Duminica, însă, cinstind-o cu deosebire, de le-ar fi cu putință, să o petreacă în odihnă ca creștinii” ¹².

Cinstirea zilei Învierii, a duminicii, este astfel actualizarea permanentă a „Noului legămînt”, prin „frîngerea pîinii” sau Sfînta Euharistie oficiată în cadrul sfîntei liturghii din acea zi, după însăși porunca Mîntuitorului: „Să faceți aceasta spre pomenirea Mea” (Luca 22, 19). Creștinii au fost cei care au dat nume acestei zile „întîia a săptămîinii”, un termen ce exprimă sfințenia ei, ca „zi a Domnului”, după cum a definit-o atît de plastic Sfîntul Apostol și Evanghelist Ioan (Apocalipsa 1, 10). Traducîndu-l fidel pe „ucenicul iubit” al Mîntuitorului, limbile romanice au păstrat aceeași semnificație (dies Domini, duminica), cele slave accentuînd fie Învieria fie caracterul ei sărbătorec ¹³.

Împăratul Constantin cel Mare (305—337), cel cinstit de Biserică „întocmai cu apostolii”, a legalizat în anul 321 o stare existentă în Imperiul roman de peste trei veacuri, în practica vieții cetățenilor creștini,

⁸ Sf. Ignatie Teoforul, *Epistola către magnezieni*, în „Scrierile Părinților Apostolici”, pp. 167—168.

⁹ *Apologeți de limbă greacă* în colecția „Părinți și Scriitori bisericești”, trad. de prof. Olîmp Căciulă, București, 1980, p. 71.

¹⁰ Diac. asist. Emilian Cornișescu, *Sabat și duminică*, în „Ortodoxia” nr. 2/1981, p. 207.

¹¹ Pr. asist. Nicolae V. Dură, *Dispoziții și norme canonice privind cinstirea duminicii*, în „Ortodoxia” nr. 2/1981, pp. 211—212.

¹² Dr. Nicodim Milas, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, Insofite de comentarii*, vol. II, partea I-a, trad. de dr. Nicolae Popovici și Uroș Kovincici, Arad, 1930, p. 103.

¹³ Prot. Vasile Petrica, *Duminica — ziua Domnului*, în „Îndrumător bisericesc” nr. 2/1981, Timișoara, p. 98.

fără a fi introdus vreo inovație prin măsura luată. Ziua Învierii a fost sărbătorită de la început, traversînd întreaga epocă a persecuțiilor declanșate de împărații romani de pînă la Sf. Constantin cel Mare.

Din cele arătate mai sus, rezultă cu claritate importanța zilei Învierii ca zi de cinstire creștinească a lui Dumnezeu—Fiul, a Mîntuitorului Iisus Hristos Cel înviat, prin împlinirea obligațiilor duhovnicești pe care ea le presupune. Fiind zi liturgică prin excelență, trebuie să facem din ea, cu adevărat, o zi care să ne aducă pacea sufletului care se va sălășlui numai prin întîlnirea reală cu „Domnul păcii, realizată cu precădere în cadrul sfintei liturghii. Ziua Învierii este pentru creștinii adevărați o zi de trăire profundă, prin participare reală și activă la „frîngerea pîinii“. Este, cu alte cuvinte, a continua ceea ce au făcut apostolii și urmașii lor direcți în această zi ținută cu sfințenie, creînd astfel o unitate indisolubilă între credința în Învierea lui Iisus Hristos și întreaga Sa operă mîntuitoare.

Conștiința apartenenței primilor creștini la religia revelată se exterioriza în primul rînd prin participarea la săvîrșirea Sfintei Euharistii duminicale, iar apartenența la același altar sau jertfelnic în acea zi era primul semn al unității cu episcopul și comunitatea creștină prezidată de el, după cum depărtarea de jertfelnic era dovada cea mai concretă a ruperii de Biserică¹⁴. Această conștiință de comuniune religioasă, de comunitate nouă și distinctă, s-a închegat, în mentalitatea primilor creștini, numai în atmosfera sfintei liturghii, care se oficia în fiecare duminică, în ciuda epocii persecuțiilor pe care au traversat-o.

Fie că jertfa cea nesingeroasă avea loc în case particulare ca la început, fie în capelele catacombelor, în basilici publice sau particulare, sau în lăcașuri proprii de închinare, comuniunea liturgică, prin participarea tuturor, oferă imaginea cea mai vie a unității depline care domnea între creștinii primelor veacuri. În acest sens a fost înțeleasă ziua Învierii, ca zi a Domnului, de împreună-petrecere cu Domnul, iar îndepărtarea sau excluderea de la sfînta liturghie săptămînală era pentru creștini cea mai grea pedeapsă posibilă.

Tăria și profunzimea conștiinței comuniunii în Biserică a stat întotdeauna în raport direct proporțional cu gradul de intensitate în care membrii ei s-au integrat în viața ei liturgică, sfînta liturghie reprezentînd cea mai fericită formă și cadrul cel mai firesc de exprimare a sentimentelor de respect, recunoștință și de iubire a lui Dumnezeu și a semenilor. Este un îndemn perpetuat în cadrul fiecărei sfinte liturghii care rămîne de-a pururi pentru orice creștin adevărat, o școală a virtuților creștine, indisolubil legată de viața trăită întru Iisus Hristos Domnul și Mîntuitorul nostru, Cel înviat în „ziua cea dintîi“.

Preot GHEORGHE SUTAC

¹⁴ Diac. asist. Ene Braniște, *Participarea la liturghie și metodele pentru realizarea ei*, în „Studii Teologice“, nr. 7—8/1949, p. 571.

MARGINALII LA CARTEA IOV

(STAREA DE FRUSTRARE)

de : prof. dr. MARCU BĂNESCU

Despre cartea Iov s-a scris mult și se va mai scrie, reformulind interpretări vechi, simplificându-le, augmentându-le. Apreciată ca o creație de valoare universală, cartea Iov a fost pusă, de unii cercetători, alături de opera lui Homer. Sub toate aspectele, cartea lui Iov este considerată ca fiind „coroana cărților didactico-poetice și una dintre cele mai de seamă creații ale geniului uman”¹. E. Renan, elogiind poemul Iov, scria : „În nici o carte și niciodată n-am putut vedea mai multă credință, mai mult devotament, mai multă înălțare de suflet ca în cartea Iov. Niciodată o carte filosofică sau religioasă n-a dat dovadă de o mai înaltă cugetare, o mai înflăcărată imaginație, cu cumpănire în raționamente și pasiune, ca acest sublim poem”². Interpretînd drama lui Iov, de o tragică simplitate, savantul român Mircea Eliade conclusea : „După trei milenii, această, carte febrilă, enigmatică și neliniștită, continuă să pasioneze. Faptul că Dumnezeu s-a lăsat ispitit de Satan tulbură încă multe suflete naiv religioase. Totuși, Iov L-a înțeles bine : dacă totul depinde de Dumnezeu, și dacă Dumnezeu este impenetrabil este imposibil să-I judecăm actele ; este imposibil, așadar, să-I judecăm atitudinea față de Satan. Lecția secretă a lui Iahve depășește cazul Iov. Ea se adresează tuturor acelor care nu ajung să înțeleagă prezența — și triumful — răului în lume. Pe scurt, pentru omul credincios, cartea Iov este o „explicație” a răului și a injustiției, a imperfecției și a terorii. Întrucît totul este vrut și guvernat de Dumnezeu, tot ceea ce i se întîmplă credinciosului este încărcat de semnificație religioasă. Dar ar fi zadarnic — și în

¹ C. H. Cornill, *Einleitung*, Freiburg im Breisgau, 1896, p. 233 ; H. H. Rowley, *From Moses to Qumran. Studies in the Old Testament*, London, 1964, p. 1411 (cf. pr. prof. dr. Dumitru Abrudan, *Cartea Iov și valoarea ei antropologică*, în „M. B.” nr. 1—2/1984, p. 7).

² Cf. B. Mangăru, *Cartea Iov*, în „B. O. R.” XXXV (1911), nr. 8, p. 943.

același timp lipsit de pietate — să crezi că, fără ajutorul lui Dumnezeu, omul este incapabil să sesizeze „misterul nedreptății”³.

Este una dintre interpretările posibile, care însă, ca orice altă interpretare, implică o notă de relativitate, și problema rămâne deschisă punctelor de vedere și controverselor. Înainte de a fi considerată operă de perenă valoare literară, cartea Iov trebuie privită ca o carte inspirată și primită ca atare în colecția canonică a Vechiului Testament, căci „atît sinagoga antică, la fel și Biserica noastră creștină au recunoscut autoritatea divină a cărții Iov”⁴.

Reflecțiile pe care le facem aici, le raportăm mai ales la creația literară, fără a neglija valoarea ei religios-morală.

Cartea Iov transmite, înainte de orice apreciere sau interpretare literară, o adîncă vibrație umană. Eroii poemului, persoane reale, alegorice sau abstracte, intruchipează idei fundamentale de religie și filosofie morală, imbricate poetic pentru a le da o mai mare semnificație existențială și a le vehicula mai ușor spre conștiința semenilor. Omul și destinul său, viața și moartea, intervenția divină sau diavolească, principiul binelui sau al răului, coordonate ale viziunii dramatice, sînt doar implicate. Autorul nu le-a dat amploare. De aceea, unii critici au găsit în acest poem o încercare frumoasă pentru vremea sa, dar lipsită de dramatism. Dacă autorul și-ar fi scris poemul într-o vreme mai apropiată de noi, cu o viziune artistică mai evoluată, ne-ar fi oferit, poate, o impunătoare tragedie, abordînd lupta puterilor contrare pentru cîștigarea sufletului uman, așa cum au făcut atîția autori dramatici de-a lungul veacurilor, de la Shakespeare la Goethe, și de la Goethe la O'Neill și la alții înainte și după ei. Dacă florilegiul metaforic, intitulat „Cîntarea Cîntărilor” strălucește prin frumusețe literară, ca toate cărțile sapiențiale, alegorice și didactice atribuite regelui Solomon (perioada de aur a poeziei Vechiului Testament), cartea Iov se distinge prin frumusețea și adîncimea ideilor. Ea dezbate, în viziunea vremii o problemă morală mereu actuală. Drama „dreptului” Iov este un act de viață, cu valoare de simbol. De aceea, a fost mult studiată, tălmăcită și răstălmăcită, tradusă, versificată, dramatizată în viziune modernă, reprezentată în pictură și sculptură, respectîndu-se mai mult sau mai puțin, semnificația poemului canonic.

Unii cercetători au atribuit-o iudeilor, alții o consideră de origine extraiudaică, văzînd în această carte o culegere de mituri și legende dintr-un timp îndepărtat, cărora Iov, personajul principal, le-a dat oarecare unitate. N-au lipsit nici opiniile că Iov ar simboliza suferința poporului evreu în diferite perioade istorice, fericit cînd se afla în raporturi bune cu Dumnezeu și pedepsit cînd se îndepărta de la cuvîntul lui Dumnezeu. Dar Iov — ni se spune — nu a viețuit între iudei, pe pămîntul lor,

³ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, trad. Cezar Baltag, București, 1981, p. 358 ș.u.

⁴ Dr. Vasile Tarnavschî, *Introducerea în științele cărții ale Testamentului Vechi*, Cernăuți, 1928, p. 521.

și astfel el ar putea reprezenta sau simboliza suferința omului ca om, indiferent de apartenența etnică.

Din multiplicitatea formulărilor cu privire la finalitatea poemului, de o mai largă primire s-a bucurat cea care susține că autorul a urmărit să prezinte un model de răbdare în suferință, cu încredere deplină în dreptatea divină. De-a lungul veacurilor, Iov a rămas termen de referință, pentru răbdare. Și în Testamentul Nou se fac referiri la acest termen (Iacob 5, 11).

Iov intră în categoria oamenilor „însetați de dreptate”, pe care îi fericește Domnul Iisus Hristos în predica de pe munte (Matei 5, 6). Pictori și sculptori celebri l-au reprezentat în diferite ipostaze, reliefând, însă, mereu suferința și răbdarea. Prietenii lui Iov manifestă o atitudine pasivă, față de „rău”, un fel de fatalism nuanțat. Iov, dimpotrivă, nu se lasă înfrânt de nedreptate. Deși nu cunoaște uneltirile Satanei și atitudinea lui pare mereu echivocă, Iov intuiește că suferința abătută asupra lui e nedreaptă și nu pierde credința în dreptatea lui Dumnezeu. „Dar eu știu că răscumpărătorul meu este viu și că El, în ziua cea din urmă, va ridica iar din pulbere această piele a mea care se destramă” (Iov 19, 25). Credință și îndoială, smerenie și revoltă — „două suflete” în aceeași ființă, după clasică metaforă a lui Goethe.

Împotriva aparențelor, Iov dobândește o existență complexă și enigmatică, fundamentată pe o concepție măreață și demnă. Aparent îndărătnic și voluntar, Iov este în realitate înțelept și drept, deși manifestase atitudini de răzvrătire față de modul cum e organizată lumea.

După ce își pierde toate bunurile materiale, feciorii și fetele, Iov, din ținutul Uz, este lovit de o boală cumplită (bubat negru). Conform prescripțiilor vremii, bolnavul este scos din cetate, ca un păcătos care-și merită soarta. Însăși alungarea sa din cetate are un caracter de pedeapsă. Singur, în afara universului uman, omul este expus dispariției. Totuși Iov rabdă. Își sfișie hainele, își rade capul zicându-și: „Gol ieșit-am din pîntecele mamei mele și gol mă voi întoarce în pămînt! Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvîntat!” (Iov 1, 21).

Amintindu-ne drama din Eden, soția îi sugerează un gând blasfemic: „Te ții mereu în statornicia ta? Blestemă pe Dumnezeu și mori!” (Iov 2, 9). „Vorbești ca o nebună”, îi răspunde soțul năpăstuit. „Dacă am primit de la Dumnezeu cele bune, nu vom primi oare și pe cele rele?” (Iov 2, 10).

După robustul său optimism, care, de fapt, este trăsătura fundamentală în alcătuirea umană a eroului, o aripă neagră filfii peste ființa sa împovărată. Autorul poemului știe că o atare situație produce dorința acută de contact interuman și introduce în acțiune prietenii lui Iov, care vin din țări diferite să-l vadă și să-l mîngie.

Suferința fizică și morală sporește, tensiunea nervoasă atinge forme paroxistice. Rapida privare de toate bunurile, suferințele, considerate de erou nedrepte, îi crează un „stres psihologic”, un „complex de persecuție”, o stare de frustrare. „Cu o putere năprasnică, Dumnezeu mă ține de haină și mă strînge de gît ca gulerul cămășii. Mi-a dat brînci în noroi

și am ajuns să fiu ca praful și ca cenușa. Strig către Tine și nu-mi răspunzi, stau în picioare și nu mă vezi. Te-ai făcut cu mine fără milă, mă prigonești cu toată puterea brațului tău" (Iov 30, 18—21). Fenomenul de frustrare provoacă acte de revoltă și nemulțumire: revoltă față de cei din afară și nemulțumire față de sine. În zonele tenebroase ale conștiinței se zămislește un gând funest. Autorul cărții își supune eroul unei analize subtile, sub semnul unei permanente echivocități. Eroul își blestemă ziua în care s-a născut (Iov 3, 3 sq), mai mult chiar, își dorește moartea (Iov 7, 15). Gândul funest apare spontan, în urma unor mecanisme nedeplin cunoscute, în absența unui scop precis și deci în absența unei tentative de agresiune sau de autoagresiune, forțând limitele existenței. Acest gând include substanța tragică a întregului poem, dar nu atinge pragul obsesional. Eroul trăiește între umbrele paradoxurilor, între regretul nașterii și nădejdea învierii (reabilitării). Scoase din context, unele versuri indică infatuare, fățarnicie, acuzații aduse proniei divine. Echivocitatea persistă în toate răspunsurile eroului, în dialogurile cu prietenii săi. Autorul poemului încearcă să urmărească sinuozitățile unei ființe umane, sub acțiunea unui proces traumatizant, care-i zdruncinase echilibrul. Coborârile în zonele abisale realizează o surprinzătoare paradă de idei și transfigurări artistice. Fără acele gânduri sumbre, Iov ar fi fost un personaj „model”, fără culoare, un instrument de compoziție didactică, artificial, fără viață. Tanatofilia, de altfel, este mult folosită în literatura universală din variate perspective: morale, filosofice, artistice, biologice. Dar Iov are o structură bine organizată și nu cedează acestui impuls. Ca o trăsătură esențială, în toate discursurile atribuite eroului principal, găsim obstinată năzuință spre dreptatea și libertatea omului. Aspectul tragic apare estompat de această conștiință. Și astfel Iov, dincolo de aparențe, are o viziune optimistă despre existență. Deși poemul problematizează viața și moartea, forța vieții se ridică mereu la suprafață. Restul — ambiguități, introspecțiuni, întrebări filosofice — constituie procesul scenic pentru a da amploare vieții. Imprecția proferată de Iov pare mai mult un procedeu literar, pentru a sugera dimensiunile mizeriei, decât un epilog de tragedie antică.

Imprecția se încadrează în figurile retorice. Oratorii o folosesc pentru a da culoare și patos discursurilor⁵. Iov, în fața prietenilor, își blestemă ziua în care s-a născut, colorându-și lamentațiile și provocându-și prietenii să ia cuvântul, căci ei, uimiți de starea lui și respectându-i durerea, șapte zile și șapte nopți nu-i vorbiseră (Iov 2, 13). Deci în izbucnirea lui transpare și un procedeu retoric. După plângerea și blestemul lui Iov, de tulburătoare frumusețe literară, Elifaz din Teman „deschide gura” și mustră pe Iov. Astfel încep dialogurile eroului cu prietenii săi. Pentru comunicarea ideilor filosofice, autorul poemului recurge la funcția poetică și artistică a limbajului elevat, ca și autorii celorlaltor cărți poetice — didactice ale Vechiului Testament. Dar vibrația și puterea

⁵ Cf. A. Thouverin, art., *Imprecation*, în „Dictionnaire de Théologie catholique”, VII, col. 1425.

cărții nu vine de la poezia în sine, ci de la dezbaterăa vieții, de la motivul uman, care crează poezia.

Sigur, imprecăția lui Iov are și alte semnificații. Iov cere moartea ca o reacție de apărare la valul de calamități abătute asupra sa. Descărcarea tensională este o necesitate de apărare. El nu acuză pe Dumnezeu și nici nu se autocondamnă pentru anume fapte, ci își blestemă ziua în care s-a născut. Este o formă aparte de reacție la frustrație („tip impunitiv”), îndepărtându-se cu abilitate de blasfemie. O derulare de interogații, în ordinea logică a narațiunii, este menită să motiveze izbucnirea violentă față de dreptatea divină. Tendința de evadare, ca o fugă de viață, este anulată în contextul comportamentului general. El nu trece la faptă, căci transferul de energie, de la fulgurația unui gând funest la sensul vieții, se realizează sub bolta rațiunii luminată de har. Nici disperarea și nici imprecățiile lui Iov nu sint prevestitoare de moarte.

Într-o epocă în care umilința în fața divinităților este însăși condiția umană, eroul poemului Iov consideră că omul dispune de libertate psihică. Orice îngrădire a libertății atinge sau mărginește responsabilitatea sa. Omul, după concepția dominantă în îndepărtata vreme a lui Iov, este supus destinului sau unor zei capricioși, care se învrăjbesc cu pămîntenii, dar Iov depășește această condiție. El nu este o victimă pasivă a destinului, ci luptă apărîndu-și demnitatea întemeiată pe libertate. Nu are intenția să lupte cu Dumnezeu, dar cugetă la o cale indicată de filosofia stoică — ieșirea din limitele existenței — pentru ca, desprins de carapacea trupului, care limitează cunoașterea, sufletul să ajungă în fața lui Iahve și să afle dezlegarea misterului. Dar autorul cărții Iov are nealterat sentimentul divinității, spre deosebire de autorii tragediilor antice, care admiteau puterea absolută a destinului. Dumnezeu lui Iov este dreptate, iubire. Destinul anticilor este „forță oarbă”, irațională. Dirz, dar drept, Iov își apără demnitatea în fața prietenilor care-i cer să-și recunoască păcatul drept cauză a calamităților abătute asupra lui. El nu negă starea de păcat la intrarea în lume, dar nu recunoaște o vinovăție personală, care să merite pedepse atât de grave și contestă dreptul prietenilor săi de a se constitui în apărători ai dreptății divine. Iov nu-și pierde credința, dar uzînd de prerogativele demnității umane — voința și rațiunea — se apără cu încăpăținare. Acceptă calamitățile, care se succed într-un ritm halucinant, dar nu ca pe o fatalitate. El nu recunoaște altă forță, străină de voința omului, decît a unicului Dumnezeu. Și Dumnezeu e bun, deci e drept, și dreptatea nu poate dispărea și nici întîrzia. De aceea Iov nu renunță la luptă. Așteaptă împlinirea dreptății. Această credință este colacul de salvare, care menține pe linia de plutire o ființă umană supusă suferințelor.

Fiind încă în starea omului vechi, „care se strică prin poftetele amăgitoare” (Efeseni 4, 2), Iov, deși a lepădat „toată răutatea și tot vicleșugul și fățărnicile și pismeles și toate clevetirile” (I Petru 2, 1), încă nu s-a îmbrăcat în „omul cel nou”, care este făcut după chipul lui Dumnezeu în dreptatea și sfințenia adevărului” (Efeseni 4, 24). El trăiește în condiția „omului vechi” (drama înstrăinării de Dumnezeu), despre care vor-

bește Sf. Apostol Pavel : „Aduceți-vă aminte că erați, în vremea aceea, în afară de Hristos . . .” (Efeseni 2, 12 ; cf. Coloseni 1, 21 ; Romani 5, 10 ; II Corinteni 5, 18 etc.). Astfel Iov se apropie de gândul morții. Disperarea, în urma înstrăinării de Dumnezeu, o încearcă și psalmistul : „Până cînd, Doamne, mă vei tot uita ? Până cînd vei întoarce de la mine fața Ta ?” (Psalm 12, 1) ; „Au doară m-a lepădat Domnul pe vecie ? Au nu-și va mai arăta bunăvoința ?” (Psalm 76, 7 etc.). Și Apostolul Pavel își dorește moartea, dar nu pentru a scăpa de chinurile vieții, nu dintr-o concepție filosofică pesimistă, ci pentru a fi mai curînd împreună cu Hristos, pentru că „suferința noastră, ușoară și de o clipă, ne agonisește, mai presus de orice măsură, cumpănă veșnică de mărire” (II Corinteni 4, 17 ; cf. Romani 8, 21 etc.). Și Apostolul Neamurilor își apără cu tărie dreptatea, nevinovăția (I Corinteni 4, 4), dar mărturisește că nu prin nevino-văția sa s-a îndreptat (Idem).

Omul suferă din pricina păcatelor sale. Dumnezeu nu este cauza imediată a suferinței. El o îngăduie în scopul mîntuirii. Dumnezeu îngăduie suferința lui Iov, pentru a-i încerca tăria și a vădi neputința răului. Ideea este frecvent folosită de prooroci (Ezechiel, Daniel, Ieremia, Hava-cum etc.). Dar omul cîrtește uneori și zice : „Calea Domnului nu este bine rînduită” (Ezechiel 18, 25). „O, voi, care treceți pe cale, priviți și vedeți dacă este vreo durere ca durerea care mă copleșește și cu care Domnul m-a umplut de necaz în ziua întăritării miniei lui” (Plîngerile lui Ieremia 1, 12). Profetul Ieremia a rostit un „blestem” foarte asemănător cu cel rostit de Iov în marea sa durere : „Blestemată fie ziua în care m-am născut, ziua în care m-a născut maică-mea să nu fie binecuvîntată” (Ieremia 20, 14 sq.).

Moartea, pentru Iov, semnifică o altă viață în transcendență, liniștită, lipsită de suferință, egală pentru toți oamenii. De această viață el nu se teme.

Pentru vremea sa eroul poemului, are un nivel intelectual destul de ridicat. Caracteristică și interesantă este absența încercărilor magice de a scăpa de suferință. Depășind mentalitatea mistică, el încearcă să pătrundă cu rațiunea cauzalitatea stărilor prin care trece. Nu recurge la magie sau alte mijloace, ci dorește să „discute” direct cu Dumnezeu, față către față, deși magia, de-a lungul veacurilor, s-a ocupat stăruitor de demonism. În vechime, popoarele din jur, cu care iudeii au ajuns în atin-gere, practicau vrăjitoria și magia (cf. Isaia 2, 6). Grecii credeau în ora-cole (Delphi), romanii acordau credit „Sibyllelor”. Urmașii lui Moise aveau „Legea . . .” ferindu-se de contactul cu străinii, cu credințele și cu practicile lor. Ideile fundamentale din cartea Iov vădesc o cunoaștere temeinică a legii mozaice și a cărților mai vechi din literatura ebraică.

Evreii din diaspora au cîștigat mult de la alte neamuri, dar au păstrat cu fidelitate legăturile spirituale cu „rădăcina”, cu specificul etnic, dobîndind un nivel cultural mai ridicat față de alte popoare contemporane. „Legea și profeții reflectă, pe un fundal inspirat, gradul de cultură al vremii. Descoperirea divină s-a produs treptat, în cursul multor vea-

curi și potrivit gradului de cultură și necesităților aceluia popor ales să fie purtătorul acestei descoperiri”⁶.

Cu toate restricțiile legii și paza proorocilor, „poporul ales” n-a putut evita împrumuturile de bunuri spirituale din fondul culturii antice, adică influențele din afară. Filosoful Giambattista Vico, din secolul XVIII, găsește că ar exista un fond spiritual comun la anumite manifestări istorice din locuri și timpuri diferite. Astfel el descoperă identitatea de mobile care animau atît pe profeții biblice, cît și pe augurii păgini⁷. Astfel, și în poemul Iov s-au putut strecura elemente din afară. Sigur, nu este vorba de o localizare, de o adaptare a unui mit cu largă circulație în această parte a lumii. Poemul biblic are o structură proprie, o concepție filosofică și religioasă deosebită fundamental de alte mituri, cum se deosebește politeismul de monoteism. Iov nu se luptă cu zeitățile mai mici sau mai mari. Cînd Dumnezeu îi vorbește, Iov este profund convins de armonia și ordinea lumii, în care cunoaște și recunoaște pe Dumnezeu. Epilogul dramei nu este înfrîngerea eroului, ci deplina lui reabilitare. Fără îndoială, poemul își trage seva dintr-un act revelațional, dar structura literară pornește de la arhetipuri morale. Cîte mituri și legende, cîtă înțelepciune din lumi demult dispărute, nu s-au topit într-un poem atît de valoros și indicator de cale morală? Popoarele care le-au creat au dispărut din istorie, nu fără a transmite altor popoare esența spiritualității lor. Miturile și credințele au avut și ele soarta popoarelor. N-au dispărut cu totul. Au fost preluate, modificate, transfigurate. Astrologia, de pildă, vechea „știință caldeană”, a dispărut și reapărut de mai multe ori de-a lungul veacurilor, înregistrînd o literatură remarcabilă cantitativ și lamentabilă calitativ. Însăși „Țara Sfîntă” a fost invadată de credințe în demoni, venite din țările magiei — Babilonia, Egipt, Persia —, dar monoteismul lui Israel a împiedicat dezvoltarea unei doctrine despre demoni ca ființe divine. Demonii au rămas creaturi ale lui Dumnezeu, decăzute din vina lor, exercitînd asupra oamenilor îndemnuri spre rău⁸.

Mai pronunțată pare influența filosofiei antice asupra cărții Iov. Idei care au chinuit mintea anticilor, încercînd să lămurească taina așezărilor acestei lumi și întrebîndu-se ca Iov: „De ce pentru Cel puternic vremurile răsplătirilor sînt ascunse...?” (24, 1) Pentru ce nu sînt răsplătiți cei buni și nu sînt pedepsiți cei răi? Ce este suferința? Care este obirșia ei? Unele ca aceste întrebări se înscriu în premisele filosofiei. O concepție pesimistă se întinde ca o molimă. Homer compară omul cu „frunzele rostogolite de vînt în țărîină”. Viața este o înșiruire de rele: sărăcie, boli, doliu, bătrînețe etc. — arată un alt poet grec (Mimnermos). Teognis, Pindar, Sofocle proclamă că soarta cea mai bună pentru oameni ar fi să nu se nască, sau, odată născuți, să moară cît mai repede posibil⁹. Pentru contemporanii lui Homer, moartea este o post-existență dimi-

⁶ Dr. Vasile Gheorghiu, *Introducere în Testamentul Nou*, Cernăuți, 1929, p. 8.

⁷ Cf. Edgar Papu, *Giordano Bruno*, București, 1947, p. 28.

⁸ Cf. Iustin Molescu, *Activitatea Sfîntului Apostol Pavel în Atena*, în „Candela”, VII (1946), p. 133.

⁹ Cf. Mircea Eliade, *o.c.*, p. 273.

nuată și umilitoare în beznele subpământene ale Hadesului, locuit de umbre palide, lipsite de forță și memorie¹⁰.

Fără a căuta cu dinadinsul influențe străine în cartea Iov, filosofia antică este simțită în această excepțională operă. Școlile antice elade și-au răspândit ideile pe o arie foarte largă. Cum am mai amintit, cu tot exclusivismul lor religios, nici iudeii n-au rămas imuni la mirajul artelor, literaturii și gândirii universale. Miturile și filosofia grecilor, răspândiți în această parte a lumii, au găsit ecou și în credința iudaică. La rîndul ei, religia mozaică a exercitat o mai puternică influență asupra tradițiilor religioase ale grecilor, chiar și înainte de creștinism. Sf. Evanghelist Luca ne informează că Apostolul Neamurilor „în Atena se îndârjea cu duhul, văzînd cetatea plină de idoli” și angaja discuții nu numai cu iudeii în sinagogă, ci și filosofii epicurei și stoici (Faptele Apostolilor 17, 16—18), înainte de a fi dus în fața areopagului. „Atenienii toți, și străinii aflați acolo, nu-și petreceau timpul decît spunînd sau ascultînd ceva nou” (Faptele Apostolilor 17, 21).

Stoicismul și epicureismul urmăresc, în linii generale, tradițiile școlilor socratice — descoperirea unui drum spre fericirea individului. Avînd alte surse de inspirație și alte întemeieri noetice, autorul cărții Iov urmărește, în ultima analiză, o problemă practică — drama omului scos din universul său și supus încercărilor chinuitoare în căutarea echilibrului moral. Iov crede în dreptatea lui Dumnezeu și deci în reabilitarea sa. El nu cunoaște taina suferinței, dar știe că, îndepărtat de Dumnezeu, omul trebuie să sufere. În morala Testamentului Vechi omul trebuie să dovedească smerenie în raport cu Dumnezeu, căci „inima înfrîntă și smerită Dumnezeu nu o va urgisi” (Psalm 50, 18). Obstinarea lui Iov de a nu-și recunoaște păcatele, pe lingă semnificația religioasă, are și influențe din filosofia antică. Dar nu este necesar să căutăm „sprijin” pentru autorul cărții Iov în miturile și legende sau filosofiele din afară. Autorul a putut găsi „modele” și surse de inspirație în bogata literatură a poporului său.

Ingerința soției în vaietul durerii lui Iov ne amintește de întia pereche de oameni din Eden. Testamentul Vechi ne amintește și alte cazuri care au trăit, la alte dimensiuni, drama lui Iov. Iosafat, fiul lui Asa, rege al Iudei, de pildă, călcînd pe urmele lui David și desființînd „înălțimile și dumbrăvile idolești din Iuda”, a învățat „cartea legii Domnului” ajungînd foarte bogat și respectat nu numai de ai săi, ci și de neamul filistenilor și arabilor. Asociîndu-se cu Ahab, rege în Israel, Dumnezeu își întoarce fața de la Iosafat, fiindcă a dat ajutor unui nelegiuit și a legat prietenie cu unul pe care-l ura Domnul (II Paralipomena 19, 2). Întorcîndu-se la Dumnezeu părinților, Iosafat își redobîndește starea dinții. Și acest caz nu este unic. Istoria regilor davidici este plină de poticniri și reabilitări. Profetul Ieremia, activ în perioada regalității, (sub Manase, care făcuse „lucruri neplăcute înaintea ochilor Domnului” restaurînd cultul idolilor — II Paralipomena 33, 3), folosește textual impre-

¹⁰ Idem.

cația lui Iov, cum am amintit mai sus. Ecleziaștul lui Solomon se tinguie ca și Iov : „Am zidit case, am sădit vii, grădini și parcuri, heleștee și păduri, avut-am robi și roabe, turme de vite, aur și argint, cîntăreți și cîntărețe. Și am fost mare și am întrecut pe toți cei ce au trăit înaintea mea în Ierusalim și tot ceea ce doreau ochii mei nu am dat la o parte și n-am oprit inima mea de la nici o veselie . . . Apoi m-am uitat cu luare aminte la lucrul mîinilor mele și la truda mea și iată totul este deșertăciune și vinare de vînt și fără folos sub soare . . .” (Eclesiaștul 2, 4—11). „Toate le-a făcut Dumnezeu frumoase, dar a învăluit priceperea lor . . .” (Idem 3, 11). Profeții folosesc imagini, expresii, metafore din cartea Iov (cf. Isaia 19, 5 ; Iezechiel 14, 14 etc.).

Cartea Iov pare concepută în spiritul gîndirii mozaice, cu sprijin din fondul comun spiritual al lumii antice.

Iov nu „cade” amăgit de demon, ca primul om. Îngerul „căzut” nu se mai bazează pe forța sa de amăgire, ci, cu neînchipuit curaj, cere învoirea lui Dumnezeu pentru încercarea unui credincios, iscînd multe și grave întrebări nedezlegate și de nedezlegat. Nici autorul nu le deslușește. El adună gînduri, imagini, alegorii cu iz de mit, dîndu-le sensuri morale, dar nu răspunde la întrebările care solicită mereu spiritul uman.

Iov nu caută cauza primă și scopul ultim al existenței sau poziția omului în univers. El caută motivul suferinței, care implică, oarecum, toată filosofia ființei.

TRADIȚIE ȘI „READAPTARE” ÎN APLICAREA PRESCRIPTIILOR BISERICEȘTI CU PRIVIRE LA POST

de : diacon prof. TEODOR V. DAMȘA

1. *Actualitatea subiectului.* Problema postului se înscrie printre preocupările de seamă ale Teologiei ortodoxe contemporane, o temă ce figurează pe agenda de lucru a viitorului Sfânt și Mare Sinod al Bisericii Ortodoxe, intitulată „Readaptarea prescripțiilor bisericești privitoare la post în conformitate cu cerințele epocii actuale”¹.

Biserica Ortodoxă a simțit nevoia să-și îndrepte atenția și spre această problemă, deoarece a constatat o serie de dificultăți și neajunsuri în aplicarea anumitor prescripții, care se cer revăzute și „readaptate” pentru a deveni mai ușor aplicabile, cu epoca exploziei industriale și a marilor aglomerări urbane, de cei trăitori într-o lume atât de complexă și divizată pe toate planurile, cu alte mijloace de existență și alimentație decât în veacurile când au fost formulate și rinduite, ca mijloc folositor pentru mîntuire și desăvîrșire morală creștină.

Prescripțiile cu privire la post s-au formulat în timp, în funcție de unele condiții, obiceiuri și deprinderi locale, care au fost apoi generalizate, devenind o tradiție pentru Biserică, un fel de viață și comportament uman, după modele și îndemnuri oferite de Sfînta Scriptură. Nefiind o învățătură dogmatică, ci o formă și o măsură de natură disciplinară, postul și modul pe postire pot fi supuse discuției și unor pasibile îmbunătățiri, ajustări și readaptări la condițiile vieții contemporane, care nu mai corespund vechilor forme, Biserica trebuind să țină seama de schimbările intervenite în modul de a gândi și a trăi al tuturor oamenilor, din toate punctele de vedere.

Cum Biserica a căutat întotdeauna să vină în ajutorul celor ce o compun, este firesc și necesar ca ea să caute și azi o cale potrivită în

¹ În presa noastră bisericească au apărut mai recent un număr de studii, dintre care menționăm următoarele : pr. prof. Ene Braniște, *Posturile din cursul anului bisericesc*, în „B.O.R.”, nr. 1—2/1964, pp. 120—138 ; prof. Constantin Pavel, *Posturile rinduite de Biserica Ortodoxă în condițiile de viață actuale ale credincioșilor*, în „Studii Teologice”, nr. 7—8/1977, pp. 421—460 ; pr. C. Pirvu, *Orînduiri canonice cu privire la Postul Mare*, în „Glasul Bisericii”, nr. 3/1958, pp. 228—235 ; arhid. prof. Ioan Zăgrean — pr. asist. N. Necula, *Sensul spiritual în viața creștină și timpul nostru*, în „Ortodoxia” nr. 1/1979, pp. 184—194 ; pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, *Învățătura despre post în Biserica Ortodoxă*, în „Studii Teologice”, nr. 7—8/1984 pp. 514—520.

readaptarea prescripțiilor cu privire la post, în așa fel încît nici firul tradiției să nu se rupă, dar nici să rămînă rigidă și refractară unor înnoiri disciplinare, dacă viața le impune. Pentru că Biserica, în general și cea Ortodoxă în special, „a fost și este mereu în pas cu vremea, contemporană membrilor ei de ieri și de azi, în permanentă osmoză sufletească cu poporul în mijlocul căruia a odrăslit”².

2. *Postul în viața primilor creștini.* La începuturile vieții creștine nu existau prescripții precise cu privire la timpul și formele practicării postului. Este un fapt cert că primii creștini au postit după obiceiul iudaic, deși Biserica creștină n-a adoptat nici unul din posturile mozaice..

Temeiurile scripturistice ale postului sînt numeroase, atît în Vechiul și în Noul Testament. Fără a insista asupra lor în mod deosebit, amintim că Mîntuitorul însuși a postit înainte de începerea activității Sale, timp de 40 zile (Matei 4, 2), învățîndu-i pe ucenici să-l practice ca mijloc de luptă împotriva ispitelor și puterii diavolești (Matei 17, 21), dar fără manifestări externe care să atragă atenția (Matei 4, 16). Astfel postul a fost practicat de apostoli în diferite situații (Faptele Apostolilor 9, 9; 13, 2—3 și 14, 2—3; II Corinteni 6, 5; I Corinteni 7, 5) și ca un act de pietate personală, lăsat la aprecierea, rîvna religioasă și posibilitățile fiecăruia, o reglementare făcîndu-se cu timpul de Biserică, prin anumite hotărîri și îndrumări, în special începînd cu secolul IV³.

De altfel, postul era practicat, sub diferite forme și din diferite motive, de mai toate popoarele și religiile antice. Unii medici din antichitate, între care și celebrul Hipocrate, prescriau postul dîndu-i un caracter igienic, un mijloc de prelungire a vieții⁴. Pentru budiști și brahmani, postul este o regulă de viață, iar mahomedanii au și ei un post mare numit Ramadan, în timpul căruia nu mîncă nimic, de la răsăritul soarelui pînă seara⁵.

În epoca postapostolică, practicarea postului este menționată la diferiți scriitori creștini, ca spre exemplu Barnaba, Sf. Iustin Martirul, Sf. Policarp, Herma, Clement din Alexandria, iar din secolul IV mărturiile devin foarte numeroase⁶.

3. *Reglementări.* Au existat preocupări pentru reglementarea disciplinei postului încă de pe la sfîrșitul secolului I. Primele prescripții se găsesc în *Didahia celor 12 apostoli* (cap. VIII), care fixează zilele de miercuri și vineri ca zile de post. Mai tîrziu, *Canoanele Apostolice* (66 și 69), *Didascalia* (cap. XXI) și *Constituțiile Apostolice* prescriu postul înainte de hirotonie, practicat încă din epoca apostolică (Faptele Apostolilor 13,

² Din articolul redacțional al revistei „Mitropolia Banatului”, nr. 11—12/1985, p. 719.

³ P. Michel, art. *Abstinence*, în „Dictionaire de Théologie Catholique” vol. I, col. 263—266; pr. prof. Ene Braniște, *Liturgica generală*, București, 1985, p. 307.

⁴ Ene Braniște, o.c., p. 302.

⁵ Diac. prof. Emilian Vasilescu, *Istoria religiilor*, ed. II, București 1982, p. 165.

⁶ E. Vacandard, art. *Carême (Jeûne de)*, în „Dictionaire de Théologie Catholique”, vol. II, col. 1724—1750.

2—3), înainte de botez și de împărțășire, înainte de Paști, apoi postul pentru penitență, precum și posturile de miercuri și vineri și cele din preajma sărbătorilor mari⁷.

La început, întrucât sfânta liturghie se săvârșeau seara, creștinii posteau ziua întreagă, adică ajunau. Tertulian arată că postul nu era totdeauna și peste tot la fel de aspru și de lung; fiind interzis în zilele de bucurie ca duminica și sărbătorile mari. Cu timpul, se înmulțesc dispozițiile oficiale care reglementează disciplina postului, mai ales prin canoanele sinoadelor ecumenice și cele locale. Așa sînt Canoanele apostolice 66 și 69; canoanele 29, 52, 55, 56 și 89 al Sinodului II trulan (692); canoanele 18 și 19 ale sinodului de la Gangra, etc. În afara zilelor de miercuri și vineri, s-a impus de la început și Postul Mare, respectat cu toată strictețea. Pe parcurs s-au adăugat și posturile de o zi legate de ajunul Nașterii, Bobotezei, Pogorirea Duhului Sfînt apoi postul Adormirii Maicii Domnului și al Sfinților Apostoli. Ca zile singulare de post, în afară de miercuri și vineri, sînt: sărbătoarea Înălțării Sfintei Cruci (14 septembrie), ajunul Bobotezei (5 ian.) — despre care există mărturii din secolul IV—VI —, sărbătoarea Tăierii capului Sfîntului Ioan Botezătorul (29 august).

După modalitatea de postire, el poate fi integral, sau ajunare propriu-zisă, prin abținerea completă de la orice mincare și băutură; post aspru, cu hrană uscată, pline, fructe uscate sau semințe, legume și apă; postul comun sau obișnuit în care se admit mîncărurile gătite din alimente de origine vegetală, inclusiv untdelemnul și postul mai ușor, cu anume dezlegări. Toate sînt reglementate prin tradiția și practica bisericească, fiind consemnate în cărțile de ritual.

4. *Problemele vieții contemporane care fac inoperantă aplicarea integrală a prescripțiilor bisericești* cu privire la post sînt multiple și serioase. Ele nu pot fi ocolite sau neluate în seamă, tocmai pentru a da posibilitatea credincioșilor de a-și împlini în continuare îndatoririle față de rînduielile Bisericii. Dacă avem în vedere că zilele de post sînt în număr de aproximativ 180 pe an, deci aproape la egalitate cu celelalte, ne dăm prea bine seama că în condițiile vieții moderne postul este greu de aplicat. În consecință este firesc ca în sinul Ortodoxiei să se nască o mișcare de reconsiderare, de acomodare, de readaptare a acestor prescripții la situația actuală, a lumii, a credincioșilor, postul devenind o sarcină cel puțin dificilă. În noile condiții, numeroase zile de abținere nu mai sînt bine primite de credincioși și nici nu pot să fie⁸.

În Biserica Ortodoxă Română s-au făcut auzite adeseori glasuri cerînd o indulcire a postului pentru cei ce au nevoie de dezlegări și pogorăminte. La sfîrșitul veacului trecut, în 4 mai 1899, episcopul Partenie al Dunării de Jos trimitea Sfîntului Sinod o scrisoare în acest sens⁹. Există unele observații și în cărți de ritual, ca spre exemplu în Pravila de la Go-

⁷ Ene Braniște, o.c., p. 307; F. Cabrol, art. *Jeûne*, în „Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie”, vol. VII, col. 2481 ș.u.

⁸ P. Michel, art. cit., col. 266.

⁹ Textul ei s-a tipărit în „Candela”, Cernăuți, 1899, p. 282, ș.u.

vora (1640), sau într-o carte tipărită la Buda în 1828 intitulată *Cuvînt despre posturile Bisericii grecești a Răsăritului... acum scoasă pe limba română cu blagoslovenia lui Anastasie — mitropolit al Ungro-Vlahiei*, în care sînt arătate pogorămintele ce se pot face pentru diferite cazuri. Lucrarea conține și cîteva puncte de vedere și propuneri curajoase cu privire la posturile bisericești, motivînd că mulți din cei care ar dori să vină la „pravoslavnică lege” se îngrozesc „de atîta greutate de post”.

Ținînd seama de exigențele contemporane, Biserica Ortodoxă Română a hotărît unele pogorăminte. Așa bunăoară, Sfîntul Sinod al Bisericii noastre, în ședința sa din 27 februarie 1956, a avut în vedere o serie de înlesniri pentru diferite categorii de credincioși. Astfel, copiii pînă la vîrsta de 7 ani pot mîncă tot timpul anului orice fel de alimente. Apoi pentru copiii între 7—12 ani și pentru credincioșii de orice vîrstă care sînt cuprinși de slăbiciuni și suferințe trupești și sufletești, este obligatorie pravila postului numai în zilele de miercuri și vineri de peste an, prima și ultima săptămînă din Postul Paștilor și tot așa din postul Crăciunului, postul Adormirii Maicii Domnului, ajunul Crăciunului și al Bobotezei, 29 august și 14 septembrie. Pentru celelalte zile și săptămîni din timpul posturilor, copiii între 7—12 ani și credincioșii suferinzi de orice vîrstă au dezlegare la pește, icre, ouă, lapte și brînză¹⁰.

Reglementarea postului este astăzi imperios necesară pe întreaga Biserică Ortodoxă, deoarece condițiile de viață, de muncă și alimentație, sînt deosebit de complexe. Să luăm ca exemplu miile de credincioși care lucrează într-o uzină modernă. În marea lor majoritate iau masa la cantină, unde de obicei nu se gătește mîncăruri de post, trebuind să-și refacă forța de muncă pentru a doua zi. Cînd și cum ar putea ei respecta prescripțiile bisericești, presupunînd că ar voi să le respecte? Dar cei care sînt în diferite alte condiții de muncă, în alte zone geografice, cu o climă mai aspră, incompatibilă cultivării legumelor, fructelor și unde, pentru a putea rezista gerului este necesară consumarea unor mari cantități de grăsimi animale. Acestora nu li se poate aplica regimul de postire prevăzut pînă acum. În această privință, Sfîntul și Marele Sinod va trebui să găsească și să hotărască alte forme de post, ca spre exemplu reducerea rației de grăsimi, etc.¹¹

Biserica nu a cerut și nu poate cere credincioșilor asemenea sacrificii care trec peste puterile și condițiile lor naturale în care își duc viața. De aceea a luat în dezbatere problema postului, pentru a găsi cea mai potrivită soluție de readaptare a prescripțiilor la condițiile noi ale credincioșilor ei. Se mai pune întrebarea: poate fi lăsată această problemă numai pe seama și la chibzuința duhovnicilor? Oare și aceștia nu trebuie să aibă un normativ, un îndreptar, spre a putea hotărî între ce limite pot acorda anume pogorăminte?

Desigur, Sfîntul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe va ști să țină cumpăna dreaptă între tradiție, forța și garanția identității Bisericii

¹⁰ Ene Braniște, o.c., p. 37

¹¹ Const. Pavel, *art. cit.*, p. 433 ș.u.

cu ea însăși, și readaptările pe care va trebui să le facă, impus de dezvoltarea societății, purtând grija pentru mîntuirea sufletească și trupească a fiilor ei. Va fi necesar să se lărgească cercul credincioșilor care să se bucure de pogorămînt, trebuind cuprinși muncitorii din marile uzine, din subteran, pe cei care prestează munci grele, în general, cei care lucrează în medii toxice, unde consumul de lapte este necesar chiar ca medicament, cei aflați în deplasare, nevoiți să mănînce la restaurante și cantine și alte categorii de credincioși care-și desfășoară munca și viețuiesc în diferite alte colectivități. De asemenea, va trebui să se stabilească o formă adecvată de postire pentru cei din ținuturile reci, să se facă distincție între cei sănătoși, care trăiesc și muncesc în condiții naturale mai ușoare și cei care prezintă o stare de sănătate nesatisfăcătoare, bolnavi, slabi, extenuați etc. La toate acestea, Sfîntul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe este chemat și va trebui să hotărască cu chibzuință și înțelepciune, în duhul tradiției sale bimilenare.

De actualitate permanentă pentru modul de postire sint și învățăturile Sfîntului Ioan Casian, ridicat dintre străbunii noștri și ajuns puncte și sinteză între gîndirea ascetică răsăriteană și cea apuseană, învățături remarcabile prin caracterul lor de cumpătare în folosirea hranei, nu ca plăcere, ci ca necesitate pentru păstrarea sănătății trupului și sufletului. Printre altele, el scria: „Sfinții Părinți... n-au un singur canon de postire, nici un singur chip al împărtășirii de bucate, nici aceeași măsură pentru toți, fiindcă nu toți au aceeași tărie și aceeași vîrstă; apoi și din pricina slăbiciunii unora, sau a unei deprinderi mai gingașe a trupului. Însă un lucru au rînduit tuturor: să fugă de îmbuibare și de saturarea pîntecelui... Au cercat părinții și aceea că nu tuturor le este potrivită mîncarea verdețurilor sau legumelor și nici posmagul nu-l pot folosi ca hrană toți... Nu numai aburii vinului fac mintea să se îmbete, ci și săturarea de apă, precum și prisosul de orice fel de hrană o moleștește și o face somnoroasă... Slăbiciunea trupului nu dăunează curăției inimii, cînd dăm trupului nu ceea ce voiește plăcerea, ci ceea ce cere slăbiciunea... Primirea hranei cu măsură și cu socoteală, dă trupului sănătate, nu îi ia sfințenia... Regula înfrînării și canonul așezat de Părinți, acesta este: Cel ce se împărtășește de vreo hrană să se depărteze de ea pînă mai are încă poftă și să nu aștepte să se sature”¹².

Biserica a avut întotdeauna înțelegere față de slăbiciunile și neputințele credincioșilor ei, acomodindu-se la condițiile date, și a făcut o serie de pogorămînte, ca cele chibzuite și rînduite de Biserica Ortodoxă Română amintite mai înainte. Astfel, încă în 1982, comisia interortodoxă instituită în acest scop a propus, în referatul întocmit, o serie de măsuri disciplinare care să înlesnească aplicarea prescripțiilor bisericești pe actuala structură a posturilor în Biserica Ortodoxă¹³.

¹² Sf. Ioan Casian, *Despre cele opt gînduri ale răutății* în „Filocalie” vol. I, ed. II, trad. de dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, 1947, pp. 97—99.

¹³ Pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, *Învățătura despre post în Biserica Ortodoxă*, în „Studii Teologice”, nr. 7—8/1984, p. 517.

La cea de-a doua Conferință panortodoxă presinodală, din septembrie 1982¹⁴ Biserica Ortodoxă Română și-a prezentat propria poziție, care a fost luată în discuție și discutată în plen. Biserica noastră opinînd pentru păstrarea neschimbată a postului. Această opinie o susținea cu o serie de considerente și argumente, juste în fond, anume că postul este lege dumnezeiască și este legat de pocăință; că este o rinduială sfîntă care asigură stăpînirea duhului asupra patimilor trupești; că este o jertfă liber consimțită de credincios pentru progresul său duhovnicesc; că este o supunere, o întărire a voinței; că este cea mai mare contribuție a omului pe calea sfînteniei. De asemenea este un mijloc de binefacere socială. El are o importanță deosebită în anul liturgic, pentru pregătirea sărbătorilor. În privința aplicării economiei, propunerea românească lăsa aceasta la aprecierea Bisericii locale, a episcopului și a împuternicitului acestuia, duhovnicul¹⁵.

Cea de a treia Conferință panortodoxă presinodală, de la Chambésy-Geneva, a avut loc la Centrul ortodox al Patriarhiei ecumenice între 28 octombrie — 6 noiembrie 1986, a dezbătut pe larg și adîncit problema postului. Proiectul întocmit de comitetele de lucru sub președinția Înalt Prea Sfînțitului Mitropolit Dorothei de Praga, cu modificările și completările aduse, a fost, în final, adoptat în unanimitate, primind forma textului definitiv propus Sfîntului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe. În cadrul Conferinței s-a subliniat că „postul este o instituție a Bisericii, ce nu poate fi abolită. El conduce omul la perfecțiunea morală, deci trebuie recomandat oamenilor și trebuie practicat așa cum trebuie, acolo unde trebuie și cînd trebuie, în acord cu tradiția ortodoxă, dar deopotrivă în acord cu spiritul de înțelegere a condiției omenești și cu principiul economiei bisericești, grație căreia fiecare Biserică Ortodoxă locală are posibilitatea de a adapta instituția postului la nevoile specifice pîriomei proprii”¹⁶.

Din clarificările aduse la unele puncte ale textului, reținem: propunerea de schimbarea titlului referatului, din motive de posibile înțelegeri greșite, în cel de „Importanța postului și practicarea lui astăzi”; termenul „imuabil” apoi nu poate fi aplicat postului, acesta fiind socotit între instituțiile care „pot fi modificate de la caz la caz, după exigențele pastorale și nevoile Bisericii”. Aceasta deoarece „principiul economiei de care Biserica a făcut uz în toate timpurile, pentru adaptarea prescripțiilor privind postul la condițiile vieții individuale a credincioșilor ei, se opune folosirii cuvîntului „imuabil” (amētabletos) privind postul”. Toți membrii Comisiei au convenit că „trebuie să se pună accentul pe faptul că Biserica Ortodoxă a recunoscut întotdeauna instituția divină a postului, neîncetînd a-i proclama valoarea „pentru a-l face pe om ve-

¹⁴ „Episkepsis”, nr. 279 din 15 sept. 1982, pp. 2—20; diacon Pavel Cherescu, *A doua Conferință panortodoxă presinodală*, în „Mitropolia Ardealului”, nr. 10—12/1982, pp. 703—707.

¹⁵ Nicolae D. Necula, *Învățătura...* (art. cit.).

¹⁶ „Episkepsis”, nr. 366, 6 noiembrie 1986, p. 11.

ghetor fără încetare și fără oboseală, și pentru a trezi în el ardoarea luptei spirituale".

În dezbaterea temei și stabilirea textului final propus viitorului Sfânt și Mare Sinod, delegația Bisericii Ortodoxe Române a adus o importantă contribuție, accentuând indisolubilitatea legării postului de idealul ascetic al Ortodoxiei, ca mijloc de perfecționare spirituală, și morală, atât individuală cât și perspectiva unui ideal social mai larg de dreptate și dragoste între oameni ¹⁷.

Postul este privit ca o luptă spirituală, o luptă la care fiecare participă după puterile sale, pe deplin conștient de starea sa de umilință și de slăbiciune, dar încrezător în mila lui Dumnezeu care împlinește imperfecțiunile și scăpările omului angajat în lupta cea bună ¹⁸. Posturile sînt legate de structura anului liturgic, Biserica neputîndu-se îndepărta de ordinea stabilită de-a lungul veacurilor. Se reamintește că postul este legat organic de participarea completă la Sfintele Taine și la vocația spirituală a fiecărui credincios și că este un mijloc aflat în slujba sufletului, în anumite situații ale vieții, ca de exemplu Botezul, pregătirea pentru Împărtășanie, în pocăință, în ispite etc. ¹⁹.

În textul definitiv al referatului, stabilit în 4 noiembrie 1986, cea de a treia Conferință panortodoxă presinodală ²⁰ se ia în considerare realitatea zilelor noastre, lăsîndu-se Bisericii Ortodoxe locale libertatea ca ele „să definească măsura iconomie milostive și îngăduința, ușurînd, potrivit acestei situații felurite ²¹, „greutatea” accidentală a sfintelor posturi. Toate acestea, însă, în cadrul celor spuse mai sus și cu scopul de a nu slăbi în vreun fel instituția sfîntă a postului. Pogorămîntul acesta milostiv trebuie să fie exercitat de Biserică, cu toată măsura, în orice caz, cu mai multă îngăduință pentru acele posturi pentru care în Biserică nu există întotdeauna și în toate situațiile o practică și o tradiție uniformă. „Este bine să postești în fiecare zi, dar cel ce nu mănîncă să nu judece pe cel ce mănîncă. În aceste situații să nu se dea legi, să nu se constrîngă; nu se cuvine să conduci cu forța turma încredințată, ci mai degrabă prin convingere și prin blîndețe și prin cuvînt amestecat cu sare...” (Sfîntul Ioan Damaschinul, *Despre sfintele posturi*, 7)".

Numai Sfîntul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe poate formula, pentru întreaga Biserică o hotărîre definitivă, cu aplicarea cât mai largă și mai aproape de cerințele vieții contemporane, de care Biserica nu se poate izola.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Idem.

¹⁹ Ibidem, p. 12.

²⁰ Textul referatului este intitulat „Importanța postului și ținerea lui astăzi” (trad. rom.), punctul 8.

²¹ Anterior au fost precizate acele situații felurite: motive personale (boală, armată, condiții de muncă, de viață în diaspora etc.) motive generale (condiții specifice care predomină în unele țări din pricina climei, neputința procurării alimentelor de post, structuri sociale).

Pe temeiul celor dezbătute mai sus, încercăm să tragem câteva concluzii :

Cunoscând complexitatea și acuitatea problemei, în condițiile contemporane, numai Sfântul și Marele Sinod al Bisericii Ortodoxe poate aduce o hotărîre definitivă asupra postului, aplicabilă pentru întreaga Ortodoxie. Pînă atunci, fiecare Biserică Ortodoxă locală va lua măsurile cele mai potrivite și le va acomoda condițiilor de muncă și de viață specifice în care trăiesc credincioșii care îi aparțin.

2. Fiind un act benevol, postul rămîne la libera voință a membrilor ei, Biserica recomandînd, sfătuiind și îndemnîndu-i pe credincioși, dar fără a-i supune unei porunci, punîndu-le în față binefacerile spirituale ale postului și modelele oferite în Sfînta Scriptură și în spiritualitatea creștină, spre care să tindă și cei din zilele noastre.

3. Prin reținerea de la mîncăruri — regula de aur arătată de Sf. Ioan Casian rămîne mereu valabilă — postul trebuie să fie practicat după posibilități, dîndu-se toată atenția celui suflătesc, care rămîne cel adevărat și bine primit, după cum îndeamnă cartea Triodului : „Să postim post primit, bineplăcut Domnului ; postul cel adevărat este înstrăinarea de răutate, înfrînarea limbii, lepădarea miniei, depărtarea de poftă, de clevetire, de minciună și de jurămîntul mincinos. Lipsirea acestora este postul cel adevărat și bineprimit”²².

4. Acentul rămîne pe folosul spiritual ce rezultă din respectarea postului, ca mijloc spre perfecționarea morală și spre mîntuire.

5. Duhovnicii trebuie să chibzuiască atent la condițiile în care trăiesc și muncesc credincioșii, nepunîndu-i sub incidența canoanelor pentru asemenea cazuri de nerespectare a posturilor.

6. Textul stabilit de cea de a treia Conferință panortodoxă presinodală întrunește condițiile de a fi acceptat de toate Bisericile Ortodoxe, prin „readaptările” postului la exigențele vieții contemporane, ținînd seama de structura anului bisericesc și de posibilitățile credincioșilor de a-l respecta, în cadrul tradiției Bisericii Ortodoxe.

7. În conformitate cu tradiția aproape bimilenară a Bisericii, postul poate fi practicat de credincioșii cu rivnă și posibilități, precum și de monahi, sub forma maximală, adică cea tradițională actuală, dar și sub forma minimală și după posibilitățile existente în diferitele spații pe care este răspîndită întreaga pîromă ortodoxă.

Propunerile stabilite la cea de a treia Conferință panortodoxă presinodală reprezintă în această privință remarcabili pași înainte, urmînd ca Sfîntul și Marele Sinod să le definitiveze și să le sancționeze sub forma unor hotărîri clar formulate, astfel încît Biserica Ortodoxă să aibă îndreptarul necesar întregii ei pîrome din lumea contemporană.

²² Stihiria I de la stihovna vecerniei din lumea săptămînii din Postul Mare.

UN COMITE BĂNĂȚEAN ÎN CONȘTIINȚA EUROPEANĂ

de : prof. IOAN HĂȚEGAN

Prin ce anume a reușit acest florentin medieval, cu o viață de excepție, să rămână în conștiința țării sale natale și a țărilor pe care le-a străbătut și unde și-a desfășurat activitatea ? Căror scopuri și-a închinat viața și ce a reușit să lase în urma sa ? Care au fost plusurile și minusurile vieții și carierei ? Acestor întrebări le-a răspuns exact timpul, iar cele șase veacuri care au trecut de la nașterea sa mărturisesc mai bine decât orice persistența figurii sale în conștiința europeană.

Filippo Scolari (1369—1426)¹ a fost în primul rînd un om al secolului, al țării și al orașului său natal, Florența, născut și crescut în ambiția renașcentistă a sfîrșitului veacului XIV. Alături de mulți dintre contemporanii săi, Filippo Scolari — cunoscut și sub apelativele de Pippo Spagno sau Pipo de Ozora — s-a remarcat prin polivalența activităților pe care le-a desfășurat, dovedind aceleași reale aptitudini în politică, diplomatie, armată, economie, finanțe, administrație și cultură. Scolari a rămas atît în conștiința celor de sus cit, mai ales, a celor de jos în mijlocul cărora a trăit și a acționat ca o personalitate distinctă, de primă importanță. Învățații Europei l-au menționat în scrierile lor secole de-a rîndul, iar popoarele i-au perpetuat numele și faptele în cîntecele și legendele lor.

Se pot deosebi două perioade mari ale prezenței sale în cunoștința europeană. Prima cuprinde secolele al XV—XVI, iar următoarea secolele XIX—XX. Faptele sale au stîrnit, în mod direct și nemijlocit interesul contemporanilor și a urmașilor săi imediați, ceea ce a avut ca urmare și apariția primelor biografii, menționarea în cuprinsul diferitelor cronici și anale și apariția sa ca erou al unor cîntece populare. Renașterea figurii sale în cea de-a doua etapă se produce tocmai în perioada de re-deșteptare națională a popoarelor europene.

În afara hotarelor italiene, popularitatea fostului comite de Timiș, începe să scadă odată cu avansarea rapidă a turcilor otomani spre cen-

¹ Activitatea lui Filippo Scolari a fost analizată în studiul nostru *Banatul și începuturile luptei antiotomane (1389—1426)*. Rolul lui Filippo Scolari, în „Revista de Istorie”, vol. 31, nr. 6/1978, pp. 1025—1039.

trul continentului. Tributul plătit de către Țările Române, prăbuşirea regatului Ungariei şi atacurile insistente ale osmanliilor asupra centrului continentului sînt elementele care marchează sfîrşitul acestei prime etape. Chiar şi lucrările lui Domenico Mellini, de la cumpăna veacurilor XVI—XVII, scrise tocmai pentru a-l readuce în atenţia italienilor, reflectă această „uitare”. Abia la jumătatea secolului XIX a revenit în atenţia istoriografilor.

Prin amploarea activităţii, se detaşează raporturile sale cu popoarele italian², român³ şi maghiar⁴, urmate mai apoi de cele cu popoarele sîrb⁵, bulgar, ceh⁶, slovac, polonez şi german⁷.

Pe plan militar amintirea lui Filippo Scolari este legată de victoriile sale antiotomane. Sosit la Dunărea mijlocie şi de jos în perioada de criză internă a statului otoman (1402—1413), Scolari a beneficiat de cîţiva ani de linişte pe acest front, după care încadrîndu-se în frontul luptei antiotomane, a reuşit să obţină un şir întreg de victorii care au consolidat linia Dunării, în contextul în care ofensiva otomană a fost reluată

² Din bogata bibliografie italiană menţionăm selectiv cîteva lucrări: cronicar anonim, *La vita di meser Philipppo Scolari*, în „Archivio Storico Italiano”, vol. IV/1, Firenze, 1843, pp. 152—162; Agostino Sagredo, *Nota apologetica intorno a Pippo Spano*, în „Archivio Storico Italiano”, vol. IV/L, pp. 129—149; Domenico Mellini, *Vita di Filippo Scolari volgarmente chiamato Pippo Spano*, Florenţa, 1570, şi *idem*, *Appedice alla vita di Filippo Scolari*, Florenţa, 1606; Marco Bandini, *Specimen litteraturae Florentiae saec. XV*, vol. I—II, Florenţa, 1751, etc.

³ Adolf Armbruster, *Un aliat italian al domnilor români*, în „Magazin istoric” nr. 2/1977, pp. 43—44; Ioan Hăţegan, *Pippo Spano şi lupta antiotomană în Banat în primele decenii ale secolului al XV-lea*, în „Studii şi comunicări de etnografie şi istorie locală”, vol. II, Caransebeş, 1977, pp. 389—401; *idem*, *Filippo Scolari şi Iancu de Hunedoara, promotori ai latinătăţii românilor în conştiinţa europeană a secolului al XV-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, vol. XVIII, Cluj-Napoca, 1981, pp. 163—169. A fost amintit şi în numeroase lucrări ale lui Nicolae Iorga, în mod special în *Biruinţa din 1423 a lui Dan vodă contra turcilor*, în „Revista istorică”, nr. 4—6, Bucureşti, 1936, p. 112 ş.u.; Ilie Minea, *Principatele române şi politica orientală a împăratului Sigismund*, Bucureşti, 1919; George Popovici, *Istoria românilor bănăţeni*, Lugoj, 1904; Victor Motogna, *Banatul românesc în prima jumătate a secolului al XV-lea*, în „Revista Institutul Social Banat Crişana”, an XIII, Timişoara, 1944, pp. 454 ş.u.; George Lăzărescu — Nicolae Stoicescu, *Italia şi Țările Române pînă la 1600*, Bucureşti, 1977, p. 64.

⁴ Wenzel Gustáv, *Ozorai Pipó, magyar történelmi jellemtársa Zsigmond király korából*, Budapesta, 1863; Bánfi Floris, *Filippo Scolari es Hunyadi János*, Pécs, 1930; *idem*, *Il Nacheto di Filippo Scolari*, în „Illustrazione Toscana”, an X, Florenţa, 1932, nr. 2; Eber László, *Ozorai Pipó és az olasz művészet*, Timişoara, 1904; Balogh Iólan, *A renaissance építészet Magyarországon*, I, Budapesta, 1933.

⁵ Stanoje Stanojević, *Pipo Spano, prilog srpskoj istoriji pocetkom XV veka*, în „Prostveni Glasnik”, Beograd, 1901, nr. 1, pp. 594—600; Tomoislav Maretić, *Nasa narodna epika*, Zagreb, 1909; C. Cokkovic, *Pjevanija crnogorska i hercegovacka*, Leipzig, 1837; Vuk Karadjici, *Srpske narodne pesme*, vol. II, Viena, 1856, *Enciklopedija Jugoslavije*, vol. VI, Zagreb, 1965, p. 502.

⁶ Amintirea sa, în legătură cu primele războaie husite, ca Bohuslav Balbin, *Epitomae historicae rerum Bohemicarum*, Praga, 1672; Fr. Palacky, *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussiten-Kriege*, vol. I—II, Praga, 1872.

⁷ Ulrich von Rechenenthal, *Conciliumbuch zu Costenz*, Augsburg, 1483; J. Aschbach, *Geschichte Kaiser's Sigmunds*, vol. I, Hamburg, 1838; P. Pezold, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten*, vol. I—II, München, 1872—1877; Windecke Eberhard, *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Sigmund*, Berlin, 1895.

spre și peste Dunăre. Beneficiază de prezența pe tronul Țării Românești a lui Mircea cel Mare și de actul eroic oferit de acesta întregii creștinătăți; după încetarea din viață a marelui voievod, Scolari a preluat rolul de comandant al rezistenței antiotomane (perioada anilor 1418—1426). I se pot atribui și câteva merite deosebite: importanța directă a celor aproape 20 bătălii purtate; unirea forțelor creștine dunărene în lupta antiotomană; creșterea unor tineri pentru funcția de comandanți de oști, dintre care se detașează Iancu de Hunedoara care și-a întrecut maestrul și adoptarea unei tactici de luptă în concordanță cu arta militară a condotierilor italieni — măsură prin care depășește tiparele militare învechite ale feudalității europene. În această privință, contribuția sa cuprinde: alcătuirea armatei din trupe de categorii diferite, inclusiv cavaleria ușoară, pedestrine și trupe auxiliare; o mai mare capacitate de manevră; apariția primelor trupe de mercenari, îndeosebi italieni, ca element de stabilitate și perpetuitate a cunoștințelor militare, precum și lărgirea componenței sociale a armatei prin participarea masivă a micii nobilimi, cnezilor și chiar a țărănimii. Ultimul element i-a asigurat ceea ce lipsea, în genere, unei armate feudale: atașamentul luptătorilor față de acțiunile întreprinse, datorită cointeresării directe la apărarea pământului strămoșesc. Mai trebuie amintită stabilitatea și componența militară a trupelor comandate de comitele de Timiș, trupe recrutate în cea mai mare parte din populația românească a Banatului.

Campaniile militare conduse de el s-au desfășurat pe teritoriul Banatului, Serbiei, Țării Românești, Bulgariei și Bosniei, iar ecolul lor în timp le dovedește utilitatea. În ceea ce privește modul lor de desfășurare în zona carpato-danubiană, trebuie să subliniem predilecția sa pentru cavaleria ușoară. Izvoarele avansează cifre în jur de 10.000—15.000 oameni pentru aceste trupe, recrutate din rîndul populației locale. Sînt cunoscute și metodele de pregătire a acestor trupe. Concentrarea lor se făcea în timpul iernii sau primăverii în partea sudică a Banatului, în preajma Dunării. La sosirea primăverii comitele de Timiș se afla în fruntea lor și putea face față cu succes atît unor incursiuni otomane de pradă la nordul fluviului, cît și unor campanii ofensive în Țara Românească, Serbia sau Bulgaria. Din însemnările păstrate se deduce că Scolari nu permitea excese ale trupelor de sub comanda sa pe seama populației din zona operațiunilor militare, cerînd soldaților prudență, modestie și folosirea la maximum a capacității de luptă.

Pe lîngă prezența mercenarilor, mai trebuie remarcată și cea a meșterilor constructori, inclusiv arhitecții militari, veniți în număr mare la curtea sa de la Timișoara și folosiți intens pentru ridicarea unor construcții civile și bisericești și mai ales pentru reconstrucția cetăților bătăne, dintre care multe au fost refăcute în sistem bastionar italian, ca o expresie avansată a conceptelor strategice ale epocii sale.

Aprecierile istoriografilor asupra calităților și serviciilor sale militare sînt semnificative. Primul său biograf îl compară cu celebrul general bizantin Belizarie, iar un altul îl socotește cea mai mare glorie militară a Florenței. Pentru Țările Române, prezența militară a lui Filippo

Scolari a însemnat o completare remarcabilă a acţiunilor întreprinse de Mircea cel Mare, un element de stabilitate şi rezistenţă antiotomană pînă la mijlocul secolului XV.

Activitatea politică şi diplomatică desfăşurată de Filippo Scolari depăşeşte primele două decenii ale secolului XV, odată cu înălţarea sa în funcţii administrative. Aria ei a cuprins Europa sud-estică, centrală şi chiar apuseană. Primordiale au fost acţiunile sale din regiunea dunăreană, în special a zonei mijlocii şi inferioare a fluviului, unde comitele de Timiş a mijlocit realizarea unor acorduri politice antiotomane între state vecine Ungaria, Serbia şi Ţara Românească.

Dacă la înţilnirea şi înţelegerea din 1395 de la Braşov dintre Mircea şi Sigismund, Scolari putea fi cel mult spectator, în schimb la cea din toamna anului 1406 a jucat un rol principal. Datorită perspicacităţii florentinului, Sigismund a înţeles cît de importantă este alianţa cu Mircea, acceptînd în consecinţă, planul politic propus de domnul muntean şi susţinut cu inteligenţă de Scolari. Necesitatea unei alianţe cu Ţara Românească, în condiţii de egalitate, îi este atît de clară lui Filippo Scolari încît şi peste douăzeci de ani, în toamna lui 1426, el a susţinut încheierea unui acord cu voievodul Dan II. Regele mărturisea că insistenţele comitelui de Timiş au fost atît de mari, încît au dus la suplimentarea tratatului de pace dintre cele două ţări cu cîteva puncte noi, în favoarea ambelor ţări.

Cele 4 acorduri politice semnate între Ungaria şi Serbia în anii 1404, 1408, 1411 şi 1426 sînt urmarea directă a diplomaţiei lui Scolari. Aceleaşi interese şi o înţelegere nuanţată a colaborării în faţa expansiunii otomane îi permit să înlăture asperităţile existente şi să încadreze Serbia în frontul antiotoman. Mai trebuie remarcată şi activitatea sa diplomatică pentru mijlocirea unor înţelegeri bilaterale între Ţara Românească şi Serbia, iar între anii 1410—1426 şi-a impus prezenţa şi în contactele diplomatice mai largi, cu Imperiul romano-german şi Biserica apuseană confruntată de marea schismă papală, încheiată în Conciliul de la Florenţa în 1417.

Printre domeniile activităţii lui Filippo Scolari se numără şi cel economic, financiar şi administrativ. A fost comite al sării, al extragerii şi prelucrării metalelor preţioase, mare trezorier, avînd în mină toate pîrghiile economico-financiare ale statului. Perioada administraţiei sale a rămas definitivă pentru modelul adoptat şi însuşit de urmaşi. Dintre aceste funcţii, cea de comite al sării a îndeplinit-o timp de aproape un sfert de veac, pînă la moarte, impulsînd extracţia în salinele de pe cursul Mureşului, Tisei, Dunării, Someşului. Aceeaşi perioadă s-a caracterizat printr-o îmbunătăţire a condiţiilor de muncă şi de plată a lucrătorilor, măsuri aplicate şi în ceea ce priveşte minele de aur şi argint din Transilvania şi Slovacia.

Ca administrator, Filippo Scolari s-a remarcat în funcţiile de comite, îndeplinite concomitent în cele cinci comitate bănăţene Timiş, Cenad, Arad, Caraş şi Cuvîn, care l-au avut în fruntea lor în intervalul anilor 1404—1426. S-a simţit legat cel mai mult de comitatul Timiş, pentru

care semna cu predilecție „Pipo de Ozora Comes Temesiensis”. A reușit să stăvilească tendințele de anarhie ale nobilimii localnice și să realizeze o unificare a metodelor de conducere pentru întreaga zonă. Pe lângă acțiunile ce vizau abuzurile feudale s-a îngrijit în mod deosebit de protejarea meșteșugarilor și negustorilor locali, întinzând măsuri vamale protecționiste în favoarea Banatului. Spre sfârșitul vieții, a avut bucuria de a observa înviorarea economică a regiunii și apariția unor noi târguri (oppidum) și orașe (civitas) deosebit de prospere.

Un capitol aparte și deosebit de însemnat îl constituie cel al raporturilor directe cu românii în mijlocul cărora a trăit aproape jumătate din viață și a căror limbă a învățat-o foarte bine. A cultivat legături politice și militare deosebit de strânse cu domnii munteni Mircea cel Bătrîn, Mihai I și Dan II, contribuind la consolidarea unei alianțe între forțele creștine dunărene, îndreptată împotriva expansiunii otomane.

Prin amplexarea și întindere în timp, se detașează legăturile cu românii bănățeni. Activitatea desfășurată de Filippo Scolari în Banat a atins absolut toate domeniile vieții economice, sociale, politice, militare, culturale, religioase etc. Nu vom reveni asupra acelor semnalate mai sus ci le vom completa cu câteva mențiuni.

Forme specifice de organizare românească, cnezii și districtele cneziale reprezintă momente de seamă la începutul secolului XV. Datorită atragerii în lupta antiotomană, pătura cnezilor își accentuează procesul de diferențiere socială, iar comitele de Timiș contribuie la accelerarea acestui fenomen. În același timp se consolidase și statutul și importanța cnezilor ca reprezentanți autorizați ai românilor și districtelor românești ca forme de organizare autohtonă, cu largă autonomie internă. Foarte bogate au fost raporturile sale cu familiile de cnezi din Temeșel, Mihălenț, voievodul de Waydafalwa, Mătnic, cnezii districtului Bîrzava. Legături strânse a întreținut și cu membrii familiei Himfy de Remetea, nobilii de Gherteniș, Duboz, Beregsău, Gîrliște, Secaș, Sama, etc. Semnificația acestor raporturi cu românii și cu cei bănățeni în special constă în identificarea comitelui cu aspirațiile populației românești și acțiunea lor conjugată pentru înfăptuirea acestora. Așa se explică și adoptarea lui Filippo Scolari de către români ca pe unul dintre ei, iar apelativul de Pippo Spano este comun atât la italieni cât și la români, ambele popoare revendicându-l — unii pentru origine, alții pentru faptele săvîrșite în mijlocul și cu participarea lor.

Un loc aparte în activitatea desfășurată de Filippo Scolari îl reprezintă cel de mecenat cultural. Comitele de Timiș este cunoscut și recunoscut ca fiind printre primii, poate și cel mai important promotor al umanismului și renașterii italiene în afara Alpilor. Direcția de penetrație a acestui nou curent artistic nu a fost apusul Europei, cum s-ar putea crede, ci centrul și sud-estul continentului și în special zona dunăreană. În această situație, Banatul și Bihorul sînt primele zone românești care beneficiază din plin de prezența unui mecena de talia lui Scolari și, mai ales, de prezența și operele unor mari învățați sau artiști renașcențiști.

Mecenatul cultural desfăşurat de Filippo Scolari comportă trei aspecte: civil, militar şi religios. Locuinţele şi palatele ridicate la dorinţa sa de către artiştii (arhitecţi, decoratori, sculptori, pictori, ebenişti, etc.) italieni la Timişoara sau în alte locuri rivalizează cu palatele regale şi stîrnesc admiraţia tuturor străinilor care le vizitează şi consemnează bogăţia, măreţia, bunul lor gust şi rafinament. În construcţia unor castele şi cetăţi, în refacerea altora, atît pe posesiunile sale cît şi în regiunile aflate sub jurisdicţie, i-a folosit pe cei mai buni arhitecţi militari italieni dar şi noile precepte ale arhitecturii militare italiene, recunoscută ca fiind cea mai avansată în epoca sa. Castelul de la Ozora, cetăţi ca cele de la Timişoara, Orşova şi Severin, sînt cîteva lucrări de excepţie, cu rezultate benefice pe plan militar.

În ceea ce priveşte viaţa religioasă, Filippo Scolari, de confesiune romano-catolică, a ridicat un număr de aşezăminte religioase de acest rit, prin regiunile prin care a trecut, dar a ţinut seama de realitatea că majoritatea covârşitoare a populaţiei autohtone era de altă credinţă decît el. În această privinţă Banatul este un exemplu concludent. În timp ce elementele suprastructurii sociale (clerul catolic, funcţionarii şi aparatul puterii centrale şi cea mai mare parte a nobilimii) erau de confesiune romano-catolică, mare masă a populaţiei — românii erau ortodocşi şi de aceea nu a exercitat presiuni pentru convertirea lor la catolicism, iar aşezămintele ridicate de el — unele împodobite cu opere ale artiştilor renaşterii — au dispărut în vîltoarea vremurilor vitregi care s-au abătut asupra Banatului după moartea sa.

Trăinicia raporturilor avute de Filippo Scolari cu românii şi preţuirea de care s-au bucurat aceştia din partea sa este exemplificată din plin în istoriografia vremii. Filippo Scolari este părtaş la două dintre primele mărturii scrise despre originea limbii şi poporului român, mărturii care au ajuns la cunoştinţa întregii Europe. În cursul anului 1426, el a oferit detaliile necesare (omului de litere) florentin Rinaldo degli Albizzi — considerat prima personalitate laică ce face cunoscută Europei latinitatea limbii şi poporului român — împreună cu cîteva exemple. Relaţiile lui Scolari cu un alt florentin, umanistul Gian Francesco Poggio Bracciolini, începute în 1414 şi continuate epistolar pînă la moarte, îl duc pe acesta la conturarea primei afirmaţii — susţinută cu exemple lexicale — despre latinitatea românilor, care a fost inclusă în cuprinsul unei lucrări terminate la mijlocul veacului XV. Coautor al acestor preţioase relatări trebuie considerat Iancu de Hunedoara, cel care face cunoştinţă cu Poggio Bracciolini în Italia, în dorinţa de a-i furniza material pentru o primă biografie asupra vieţii şi faptelor lui Scolari.

Intensitatea activităţii culturale exprimă integrarea sa în rîndul personalităţilor de seamă ale evului mediu italian şi sud-est european. A fost un om al renaşterii una dintre primele zece personalităţi ale istoriei florentine. Pentru români, Filippo Scolari rămîne drept un om polivalent, a cărui prezenţă a fost benefică pe multiple planuri şi care-şi merită locul ocupat în galeria figurilor de seamă ale istoriei noastre.

BISERICI DE LEMN DE ODINIOARĂ DIN PROTOPOPIATUL LIPOVA

de: preot PAVEL VESA

La fel ca celelalte lăcașuri de închinare, bisericile de lemn sînt și ele o mărturie a tenacității poporului nostru, care în vremurile vitrege a știut să-și păstreze specificul de viață, credința și limba străbună. Împreună cu dovezile arheologice, cu documentele istorice, cu datinile și rînduielile strămoșilor, sînt dovezi de netăgăduit ale permanenței noastre pe aceste meleaguri. Deși modeste locașuri de închinare ele s-au constituit în adevărate focare de cultură și spiritualitate românească, păstrînd deopotrivă și numeroase dovezi ale unității poporului român de pe toate versantele Carpaților. Multe dintre ele n-au rezistat impactului cu vicisitudinile vremurilor, dar cele rămase păstrează pînă astăzi neprețuite odoare de artă și evlavie. Pe catapetesme se află icoane zugrăvite pe lemn cu o mare iscusință, prin altare se pot găsi aere și epitafe, procovețe, antimise și dvere, odăjdii scumpe, alături de care stăteau evangheliare, discuri și potire, chivote, candelă, cruci și policandre, tetrapoade și străni de lemn cu frumoase încrustații. Picturile de pe pereți ilustrau dogmele, țîlcuiau dumnezeiasca liturghie, iar cărțile de slujbă continuă să rămînă o strălucită dovadă asupra legăturilor strînse dintre provinciile românești.

Bisericile de lemn erau o reflectare a caselor țărănești, dar adaptate serviciului divin. Nicolae Iorga scria că vechile noastre biserici erau clădite din lemn, nu numai la sate ci și la orașe, pînă către mijlocul secolului XIV¹, așa cum s-a întîmplat în numeroase țări în evul mediu². Numărul lor mare pe meleagurile românești se datorează și pădurilor abundente, ceea ce a făcut ca timp de aproape un mileniu să fie, poate, singurele noastre edificii de cult. Lemnul n-a fost numai material acce-

¹ Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908, p. 23.

² I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Banatului*, Timișoara, 1981, p. 62.

sibil de construcție, ci și o modalitate de expresie în care meșterul și-a imprimat îndemnarea și întregul său simț artistic.

În județul Arad, bisericile de lemn sînt într-un număr relativ mic. Cu două veacuri în urmă ele erau mult mai numeroase, dar dintre ele multe au pierit în incendii (Monoroștia, Dorgoș, Dumbrăvița) altele, prea vechi, deveniseră impracticabile (Toc, Baia, Căpruța, Berendia), fiind înlocuite prin cele de cărămidă și uneori chiar cu alte biserici de lemn (Baia, Groșii Noi, Luncșoara, Cristești, Poienari). Sistematizarea satelor impusă de Habsburgi în a doua jumătate a secolului XVIII a provocat pierderi insurmontabile, prin schimbarea „vetrei satelor”, bisericiile rămînînd de cele mai multe ori în afara localităților, pe vechea vatră. În puține locuri au putut fi mutate pe „vatra nouă” a satelor (Bacăul de Mijloc, Birchiș, Lalașint), iar în unele cazuri au fost vindute altor comunități religioase limitrofe. Astfel, biserica de lemn de la Bata a fost vindută satului Monoroștia, cea din Birchiș satului Breazova; locuitorii din Căpîlnași și-au vindut lăcașul lor satului Groși (Făget), iar cei din Dieci satului Berindia. Pe lîngă condițiile istorice și cele atmosferice neprielnice, la ruina și pierderea multor biserici de lemn au contribuit cele de ordin tehnic; temeliile slabe, acoperișurile nepotrivite, turlile prea greoaie, etc.

Inventarierea oficială a monumentelor istorice și de artă, începută în anul 1955 și Legea pentru protejarea și conservarea lor, reflectînd preocuparea profundă a Conducerii noastre de stat pentru depistarea și valorificarea vestigiilor trecutului, au primit o strălucită afirmare în Legea Patrimoniului Cultural Național. Grație acestor măsuri, și bisericile de lemn, care au reușit să supraviețuiască vicisitudinilor, ajungînd pînă la noi, sînt salvate de la degradare și pierdere, sînt conservate și repuse în circuitul valorilor istorice bisericesti și de artă.

Așa cum arătam mai sus, cu două veacuri în urmă, bisericiile de lemn erau mult mai numeroase. De aceea, în cele ce urmează ne vom ocupa nu de cele ce au ajuns pînă la noi, ci de cele de odinioară din părțile Lipovei, mărturii sigure că în secolele trecute a pulsat o intensă viață religioasă ortodoxă, în ciuda vitregiilor cărora poporul nostru a trebuit să le facă față. Reconstituirea lor s-a făcut pe bază documentară, iar înșirarea în ordine alfabetică.

Bacăul de Mijloc. La mijlocul secolului XIX, în actualul cimitir a existat o veche biserică de lemn, care în anul 1830 a fost mutată în curtea actualei biserici. În 1843, după mici reparații, a fost pictată de Van Zieghorn. Putrezindu-i lemnul, în 1885 a fost demolată, fiind înlocuită cu actuala biserică cu hramul „Pogorîrea Duhului Sfînt”³.

Baia. Pe locul numit „țintirimul vechi” a existat o biserică de lemn cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”, construită în anul 1786⁴. În-

³ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul bisericilor din parohiile și filiile protopopiatului Lipova”, 1982.

⁴ Arhivele Statului Arad, Fond Episcopia Ortodoxă Română Arad, seria „Acte școlare”, nr. IV, 10/1856, f. 36.

tr-un document din 1875 găsim câteva date sumare privind această veche biserică: "... Biserica nu este molărită, numai ușile împărătești se află zugrăvite cu chipurile Sfinților Petru și Pavel; ușile mici nu sînt zugrăvite. Lîngă ușile împărătești se află icoana Mîntuitorului, iar de-a stînga Maica Domnului. Deasupra ușilor împărătești se află o cruce mare, răstignirea Mîntuitorului Iisus" ⁵. În 1890, din cauza unui viscol, biserica a fost distrusă.

Bata. În cimitirul de jos a satului a existat o biserică de lemn, care în anul 1890 a fost donată satului Monoroștia de peste Mureș ⁶.

Bătuța. Pe dealul numit „dîmbul bisericii”, unde astăzi este cimitirul satului, a existat o biserică de lemn cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil, construită în jurul anului 1799 ⁷. În această biserică s-a slujit pînă în anul 1884, cînd a fost zidită actuala biserică. Tradiția consemnează că această biserică de lemn ar fi fost vîndută satului Julița.

Belotinț. Știri despre existența unei vechi biserici de lemn există din secolul XVIII, cînd protosincelul Arsenie Radivoievici, în calitate de administrator al eparhiei vacante a Timișoarei a descins și în Belotinț ⁸. Referitor la această biserică notează: "... nouă, nesfințită, neterminată, din birne, nelipită cu lut încă, trei ferestre, acoperită cu șindrilă de stejar, pridvor de scîndură de brad, curtea și cimitirul neîngrădite. Altar prost, sf. trapeză din scîndură de brad, trei icoane pe prestol, 20 icoane pe hîrtie, trei sfeșnice de lemn; dvere, iconostas și strane nu are. Cărți are numai „Carte de învățătură”. În pronaos nu are cristelniță, prapure cu chipul Născătoarei și a sfinților arhangheli" ⁹. În această biserică s-a slujit pînă către mijlocul secolului XIX, cînd a fost zidită actuala biserică cu hramul „Pogorîrea Duhului Sfînt”.

Birchiș. Pe vatra veche a satului, la locul numit „balta bisericii”, a existat o biserică de lemn cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil”. Spre sfîrșitul secolului XVIII, mutîndu-se vatra satului, în 1786 a fost mutată și biserica, pentru care au fost cheltuiți 32 florini ¹⁰. Biserica avea pictură interioară, dar nu se cunoaște numele pictorului.

În anul 1811, în Birchiș a fost construită o biserică de piatră cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”. Cea veche, din lemn, a fost vîndută

⁵ Ana I. Manolache, *Monografia satului Baia, județul Arad* (mss. dactilografiat), fila 117 (Biblioteca centrului de îndrumare a creației populare și mișcării artistice de amatori, Arad).

⁶ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul bisericilor din cuprinsul protopopiatului Lipova”, 1967, f. 14.

⁷ Arhivele Sr. Arad, fond cit. seria „Acte școlare”, nr. IV, 10/1856, fl. 37.

⁸ Ion B. Mureșianu, *Un document privind aspecte ale vieții bisericesti din Banat*, în „M. B.”, nr. 5—8/1976, pp. 522—523.

⁹ I. D. Suciu — Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I, Timișoara, 1980, p. 265.

¹⁰ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul ...”, 1982.

în anul 1818 satului Breazova, recunoscându-i-se calitatea de monument de artă¹¹, dar ulterior, degradată, a fost ulterior demolată¹².

Bîrzava. Înainte de actuala biserică din cărămidă au mai existat alte două de lemn. La mijlocul secolului XVIII, episcopul Sinesie Jivanovici al Aradului notează că cea dintîi biserică de lemn avea hramul „Sf. ierarh Nicolae” și nu era construită de multă vreme¹³. Era așezată pe dealul numit de localnici „la morminți”, unde era și cimitirul. Acea biserică a fost înlocuită de o alta tot din lemn, la începutul secolului XIX, cu hramul „Sf. Mucenic Dimitrie”, care în anul 1856 era într-o stare foarte slabă¹⁴. În anul 1890 s-a renunțat la ea, construindu-se actuala biserică cu hramul „Adormirea Maicii Domnului”.

Căpâlnaș. A existat o biserică de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, construită în 1741, după cum arăta inscripția săpată pe stîlpii ce marcau trecerea din tindă în navă: „Cu vrerea Tatălui și cu îndrumarea Fiului și a Sfîntului Duh s-a ridicat această sfîntă și dumnezeiască biserică, s-a ridicat de jupanul Petcu Niculai, octombrie 1741”¹⁵. În 1826, biserică a fost mutată în satul Groși (Făget).

Căprioara. Vechea bisericuță de lemn existentă acolo, în anul 1886 s-a surpat¹⁶.

Căpruța. În conscripția episcopului Sinesie Jivanovici din anul 1759, este semnalată o biserică de lemn foarte veche, care avea hramul „Sfinții Arhangheli”, dar credincioșii se pregăteau să-și construiască alta nouă¹⁷. Noua biserică a fost construită în 1786 și pictată în 1813, avînd hramul „Adormirea Maicii Domnului”¹⁸. În 1925, credincioșii din Căpruța și-au înălțat o nouă biserică, din cărămidă păstrînd vechiul hram, dar biserică de lemn a fost demolată.

Chelmac. Biserica de lemn din această localitate a Văii Mureșului, la anul 1758 era „... nouă, neterminată, de birne, lipită cu lut, 4 ferestre, acoperită cu șindrilă de stejar, 2 uși, fără pridvor...”¹⁹. Avînd hramul „Învierăa Domnului”, în 1780 a fost vîndută satului Tisa din jud. Hunedoara.

Chesinț. Pe vatra veche a satului, la locul numit „la bisericuță” exista o veche biserică de lemn, care a fost demolată înainte de anul 1752, atunci cînd a fost mutată vatra satului, după care a fost construită

¹¹ Nicolae Cornean, *Monografia Eparhiei Caransebeșului*, Caransebeș, 1940, p. 164.

¹² Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor medievale din Banat*, în rev. „M. B.”, nr. 10—12/1972, p. 551.

¹³ Silviu Dragomir, *Statistici sîrbești din dieceza Caransebeșului și Aradului în veacul XVIII*, în „Foaia Diecezană”, Caransebeș, nr. 10/8 martie 1909, p. 4.

¹⁴ Arhivele St. Arad, fond cit., seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 38.

¹⁵ Nicolae Săcară, „Aspecte monumentale ale arhitecturii populare din Banat”, în „M. B.”, nr. 7—9/1982, p. 470.

¹⁶ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...” 1967, f. 13.

¹⁷ S. Dragomir, *art. cit.*, p. 4.

¹⁸ Coriolan Petranu, *Bisericele de lemn din județul Arad, Sibiu, 1927.*, pp. 8—9.

¹⁹ I. D. Suciu — R. Constantinescu, *o.c.*, vol. I, p. 265.

actuala biserică din cărămidă. În 1929 mai exista un clopot turnat la anul 1735, care se pare că a aparținut bisericii de lemn²⁰.

Cladova. Pe locul actualei biserici a existat o biserică de lemn cu hramul „Bunavestire”, construită înainte de 1780. În anul 1897 a fost înlocuită cu cea actuală²¹, iar cea de lemn a fost ulterior demolată.

Conop. În această localitate a existat o veche biserică de lemn construită nu cu mult înainte de anul 1759, având hramul „Cuvioasa Paraschiva”²². În 1780, lăcașul era în ruină și în consecință doi ani mai târziu, în 1782, se înălța o nouă biserică din lemn, pusă sub ocrotirea „Bunei Vestiri”²³. După ce la începutul secolului XX a fost construită actuala biserică din cărămidă, în anul 1910 vechiul lăcaș din lemn a fost vândut credinciosului Petru Sirbu din Conop, pentru suma de 821 coroane²⁴, lăcaș din care se mai păstrează proscomidierul.

Cuvin. Pe vechea vatră a satului, între Valea Danciului și cea a Bisericii se pot identifica urmele unui vechi cimitir, iar pe dealul „Miloaia” exista o veche biserică de lemn, care se pare că a dăinuit până la începutul secolului XIX, deoarece în anul 1801 se punea piatra de temelie a bisericii actuale — terminată în 1809 când a și fost târnosită²⁵.

Dorogș. Localitatea avusese o biserică de lemn, construită în 1772, cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”²⁶, dar care în anul 1812 a fost demolată și reconstruită²⁷. În anul 1902 era într-o stare foarte slabă, iar în 1909 a fost mistuită de un incendiu²⁸.

Dumbrăvița. În conscripția din 1759 se consemna că biserica de lemn din Dumbrăvița avea hramul „Cuvioasa Paraschiva”, fiind foarte veche²⁹. În 1827, pe dealul „Dumbrava” a fost construită o nouă biserică cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”³⁰, care în Duminica Tomii anului 1922 a fost distrusă de un incendiu.

Galșa. A existat o biserică de lemn sfințită în anul 1715, cu hramul „Adormirii Maicii Domnului”³¹, care a fost folosită până în 1749 când a fost zidit actualul lăcaș cu același hram³².

²⁰ Ilie Motiu, *Răspunsul comunei Chesinț, plasa Lipova, jud. Timiș Torontal, la chestionarul Muzeului Bănățean*, în „Analele Banatului” an II (1929), fascicula 2—3, p. 118.

²¹ Gheorghe Grașovan, *Sfințirea bisericii din Cladova*, în „Biserica și Școala”, an LIII, nr. 50/8 decembrie 1929, p. 3.

²² S. Dragomir, *art. cit.*, p. 4.

²³ Arhivele Sr. Arad, fond cit., seria cit., nr. IV, 40/1856 f. 38.

²⁴ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...” 1982.

²⁵ Traian Magoș, *Biserica din Cuvin*, în „M. B.”, nr. 4—6/1971, pp. 307—308.

²⁶ Ion Lotreanu, *Monografia Banatului*, I, Timișoara, 1935, p. 165.

²⁷ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...” 1982.

²⁸ Ibidem, „Date statistice”, an 1902.

²⁹ S. Dragomir, *art. cit.*, idem.

³⁰ Arhivele Statului Arad, fond cit., seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 37.

³¹ S. Dragomir, *art. cit.*, idem.

³² Arhivele Statului Arad, fond cit., seria cit., nr. IV, 22/1855, f. 16.

Ghioroc. Biserica de lemn din localitate era în 1768 în stare de ruină. În 28 mai 1768 credincioșii cereau permisiunea de a-și repara biserica, cerere reinnoită și în 28 ianuarie 1783, dar respinsă și atunci³³.

La 21 septembrie 1790, credincioșii din Ghioroc se adresează Soborului de la Timișoara, cerind îngăduința de a-și ridica o biserică. Un an mai târziu, împăratul Leopold II le aproba cererea, sub rezerva: „Dacă acea comunitate îndeplinește condiția pusă de Rescriptul declaratoriu, i se va îngădui să-și zidească acea biserică”³⁴. Totuși, în 1793 clădirea noii biserici era terminată, avînd hramul „Sf. Mucenic Dimitrie”.

Groșii Noi. Pe locul ce poartă denumirea „dîmbul bisericii”, a existat o bisericuță, de lemn cu hramul „Înălțării Sfintei Cruci” care în 1759 încă nu era terminată³⁵. În 1807 a fost înlocuită de o alta tot de lemn, cu hramul „Întîmpinarea Domnului” (existentă încă).

Ilteu. Pe „Pîrîul bisericii” a existat un lăcaș din lemn, cu hramul „Sf. Ioan Botezătorul”; construit în 1711³⁶. S-a consemnat că pe ușa despărțitoare dintre naos și pronaos era înscris anul „176...”, ultima cifră lipsind³⁷. Probabil era anul 1764, cînd această biserică a fost sfințită. Ulterior ea a fost mutată de pe pîrîu, pe vatra nouă a satului. După construirea bisericii noi, din cărămidă, cea veche de lemn a fost demolată.

Julița. În conscripția din 1759 a fost consemnată existența bisericii de lemn, ce avea hramul „Sfinții Arhangheli”, cu mențiunea că era nouă³⁸.

În 1787, biserica necesita reparații, dar în 1790 localnicii își construiau o biserică nouă cu hramul „Întrării în Biserică a Maicii Domnului”³⁹, (ce există și astăzi).

Lavașinț. Vechea biserică de lemn, cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe” a fost înălțată pe la mijlocul secolului XVIII. În 1930, după construirea actualei biserici de piatră cu hramul „Sf. Prooroc Ilie”, cea veche a fost demolată⁴⁰.

Lăsașinț. Lăcașul strămoșesc persistă în amintirea locuitorilor, prin toponimul „balta bisericii” sau „progagea veche” — cum i se mai spune locului respectiv, unde se știe că a existat o modestă biserică de lemn. În 1758, protosincelul Arsenie Radivoievici nota: „...Hramul „Sfinții Anhangheli, din birne, nelipită cu lut, 3 ferestre neînchise, ușă proastă fără zăvor, pridvor de scîndură proastă, acoperit cu șindrîlă de stejar, turlă de lemn, în ea un clopot. Curtea și cimitirul neîngrădite. Altarul prost, sfînta masă de scîndură, pe ea un acoperămint, antimis sfîntit de Gheorghe Popovici în 1755, 2 sfeșnice de alamă, cruce de lemn prost,

³³ Arhivele St. Arad, *fond Prefectura județului Arad*, seria „Acta Congregaționum”, fasc. 3, nr. 15/1783, f. 2.

³⁴ Cf. I. D. Suciu — R. Constantinescu, o.c., vol. I, pp. 472, 430.

³⁵ S. Dragomir, *art. cit.*, idem.

³⁶ Arhivele St. Arad, *fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit. nr. IV, 10/1856, f. 34.

³⁷ C. Petranu, o.c., p. 7.

³⁸ S. Dragomir, *art. cit.*, idem.

³⁹ Arhivele St. Arad, *fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit. nr. IV, 10/1856, f. 36.

⁴⁰ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...”, 1982.

are Sf. Mir, chivotul-cutie proastă, Evanghelie muntenească...⁴¹. La mijlocul secolului XIX, biserica a fost înlocuită cu cea actuală de zid.

Lupești. Încă înainte de mijlocul secolului XVIII exista o biserică de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”, care în 1759 era în ruină⁴². În anul 1786 se construia o altă biserică de lemn, cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”⁴³, care în 1939 a fost demolată.

Măderat. Pe locul numit astăzi „la bisericuță”, a existat o biserică de lemn sub oblăduirea „Adormirii Maicii Domnului”, târnosită în 1739⁴⁴, care pe la începutul secolului XIX a fost înlocuită cu alta de cărămidă purtând același hram.

Milova. În anul 1804 a fost construită o biserică de lemn cu hramul „Înălțarea Domnului”⁴⁵, care în 1898 a fost înlocuită cu o alta, tot de lemn. Apoi după construirea celei actuale, în 1940 a fost demolată.

Miniș. A existat o biserică de lemn cu hramul „Sfinții 40 de Mucenici”, târnosită în 1729, care trei decenii mai târziu a ajuns într-o stare destul de slabă. La 27 octombrie 1766, s-a încuviințat ridicarea unei noi biserici, de cărămidă, în locul celei de lemn⁴⁶.

Misca. Biserica de lemn a avut hramul „Adormirii Maicii Domnului” și a fost sfințită în anul 1747⁴⁷.

Monoroștia. În anul 1779 a fost construită o biserică de lemn cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”, care în 1856 se afla într-o stare degradată⁴⁸.

În anul 1890, credincioșii din Bata își donează biserica, având același hram, celor din Monoroștia. Ușile ei împărătești au fost executate de Eutimie Popovici din Căpălnaș, în anul 1766. Inițial de dimensiuni reduse, biserica a fost ulterior mărită, iar exteriorul tencuit⁴⁹. A fost mistuită de un incendiu.

Nicolae Bălcescu. În anul 1851, credincioșii și-au construit o biserică de lemn cu hramul „Sf. Ioan Gură de Aur”⁵⁰ care a fost folosită până în anul 1890, când a fost edificată cea actuală.

Odvoș. O biserică de lemn exista în anul 1759⁵¹, iar în 1804 este construită alta cu hramul „Bunei Vestiri”⁵².

Pătirș. Construită în prima jumătate a secolului XVIII, cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”, vechea biserică de lemn din localitate a dăinuit până în 1925 când a fost construită o alta tot din lemn, cu hramul „Nașterea Maicii Domnului”, existentă și azi.

⁴¹ I. D. Suciu — R. Constantinescu, o.c., vol. I, p. 265.

⁴² S. Dragomir, art. cit., idem.

⁴³ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit. nr. IV, 10/1856 f. 36.

⁴⁴ S. Dragomir, art. cit., „Foaia diecezană”, nr. 9/1 martie 1909, p. 4.

⁴⁵ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 38.

⁴⁶ I. D. Suciu — R. Constantinescu, o.c., vol. I, p. 292.

⁴⁷ S. Dragomir, art. cit., idem.

⁴⁸ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 38.

⁴⁹ C. Petranu, o.c., pp. 7, 10.

⁵⁰ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 37.

⁵¹ S. Dragomir, art. cit., idem.

⁵² Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 38.

Păuliș. În anul 1759 exista o veche biserică de lemn cu hramul „Sf. Ierarh Nicolae”⁵³. Fiind degradată de intemperii, în 1780 locuitorii au început construirea altei biserici⁵⁴.

Petriș. În conscripția din 1759 era consemnată existența unei vechi biserici cu hramul „Bunei Vestiri”, care în 1763 era într-o stare slabă, construindu-se o altă biserică, tot de lemn, cu hramul „Sf. Mare Mucenic Gheorghe”⁵⁵, care în anul 1883 a fost demolată⁵⁶. În același an a fost construită actuala biserică, de zid.

Pîncota. Biserica cu hramul „Sf. Arhangheli” a fost sfințită în anul 1728⁵⁷, credincioșii încercînd să-și construiască alta, fără succes, în 1766.

Pîrnești. Din aceeași conscripție din 1759 se știe că biserica de lemn din acea parohie avea hramul „Sf. Ierarh Nicolae” și că la acel an era într-o stare foarte slabă⁵⁸. În 1817 se construiește o nouă biserică, tot din lemn, cu hramul „Sf. Ioan Botezătorul”⁵⁹, care în 1938 a fost demolată.

Radna, La mijlocul secolului XVIII, credincioșii aveau o biserică de lemn cu hramul „Intrării Maicii Domnului în Biserică”. În vara anului 1782, autoritățile habsburgice refuzau să aprobe repararea bisericii, dispunînd construirea unei alteia⁶⁰.

Roșia Nouă. În 1759 existase o veche biserică de lemn cu hramul „Bunei Vestiri”⁶¹. În anul 1810, ea a fost vîndută satului Steia din jud. Hunedoara, pe locul ei înălțindu-se o altă biserică de lemn⁶².

Tradiția consemnează că iconostasul de la actuala biserică ar fi cel de la cea veche.

Săvîrșin. În cimitirul satului exista la anul 1790 o veche biserică de lemn, cu hramul „Bunei Vestiri”, care în 1768 era reparată⁶³.

În anul 1855 întîlnim o altă biserică de lemn cu hramul „Sfinții Arhangheli”⁶⁴, care spre sfîrșitul secolului XIX a fost vîndută satului Temeșești.

Șimbăteni. La 177 exista o nouă biserică de lemn văruiată și sfințită în 2 aprilie, cu hramul „Sf. Ierarh Nicolae”⁶⁵. Ea a fost demolată după construirea celei actuale, la anul 1838.

Slatina de Mureș. Pe „dîmbul bisericeței” a existat o biserică de lemn, cu hramul „Înălțării Domnului”, construită în 1815⁶⁶. A dăinuit

⁵³ S. Dragomir, art. cit., în „Foia diecezană”, nr. 51—52/21 decembrie 1908, p. 9.

⁵⁴ Arhivele St. Arad, *Fond Prefectura județului Arad*, seria cit., num. fasc. 2, nr. 51/1779, f. 1—6 și fasc. 1 nr. 45/1780.

⁵⁵ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 34.

⁵⁶ Arhiva Protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...”, 1967, p. 38.

⁵⁷ S. Dragomir, art. cit., idem.

⁵⁸ S. Dragomir, art. cit., idem.

⁵⁹ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 36.

⁶⁰ Arhivele St. Arad, *Fond Prefectura Jud. Arad*, seria cit., fasc. 2, nr. 94/1782, f. 1; fasc. 3, nr. 37, fasc. 4, nr. 44/1782.

⁶¹ S. Dragomir, art. cit., idem.

⁶² Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...”, 1967, f. 41.

⁶³ C. Petranu, o.c., p. 9.

⁶⁴ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 35.

⁶⁵ S. Dragomir, art. cit., în „Foia diecezană”, nr. 51—52/21 decembrie 1908, p. 9.

⁶⁶ Arhivele St. Arad, *Fond Ep. Ort. Rom. Arad*, seria cit., nr. IV, 10/1856, f. 37.

pină în anul 1889, când a fost demolată, în locul ei ridicându-se actuala biserică.

Stejar. A existat o biserică de lemn, cu hramul „Sfinții Arhangheli, construită pe la începutul secolului XVIII⁶⁷. Tradiția consemnează că în jurul anului 1849 a fost construită o altă biserică, tot de lemn, dar care în anul 1940 a fost demolată.

Șiria. În 1755 credincioșii din Șiria cereau aprobare pentru construirea unei biserici, deoarece cea veche era în ruină. Astfel, în 1769 începeau să-și înalțe biserica cu hramul „Sfinții Arhangheli”.

Șistarovăț. Tradiția consemnează existența unei biserici de lemn pină pe la anul 1880, când a început construirea actualei biserici cu hramul „Adormirii Maicii Domnului”.

Șoimoș. Se pare că au existat două biserici pe Valea Șoimoșului. Una se afla pe locul numit „dîmbul cu mormîni” — unde există și astăzi o piatră intitulată „piatra popii” — iar cea de-a doua pe locul numit „șchiopul”, unde se pot vedea încă urmele unui vechi cimitir.

În conscripția din 1759 este consemnată existența unei biserici de lemn, lipită cu lut, avînd hramul „Bunei Vestiri”⁶⁸, dar nu se cunoaște despre care dintre ele este vorba.

În actuala biserică de zid, construită în anul 1792 — remarcabil monument istoric și de artă — s-au păstrat vechi icoane pe lemn, care au fost ulterior depozitate în colecția de la mănăstirea Arad-Gai.

Temеșești. În 1764, satul încă nu avea biserică, iar credincioșii o frecventau pe cea din Săvîrșin. Spre sfîrșitul secolului XIX, în acest sat a fost mutată biserica de lemn din Săvîrșin, care mai tîrziu, în 1931, a fost mistuită de un incendiu.

Toc. La gura „Pîrului crucilor” a existat o biserică de lemn construită pe la mijlocul secolului XVIII, în jurul căreia se afla și cimitirul. Consemnată în conscripția din 1759, avea hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, pe atunci fiind recent construită⁶⁹.

Această biserică a servit credincioșilor din Toc pină către sfîrșitul secolului XVII, deoarece în anul 1792 a fost ridicată o alta, cu hramul „Sf. Ioan Botezătorul”. Tradiția consemnează că acea biserică a fost picată în 1812, probabil de Nicolae de la Lupșa Mare. În 1912, existînd pericolul de a se dărîma, a fost închisă, folosindu-se biserica de zid înălțată în anul 1906, cu hramul „Nașterea Sfințului Ioan Botezătorul”.

Ususău. Referitor la biserica de lemn, protosincelul Arsenie Radi-voievici nota în 1758: „... Hram „Sf. Nicolae”, din birne, 3 ferestre, ușă proastă, pridvor de scîndură proastă, acoperită cu șindrilă de stejar, Altarul: sf. trapeză din lemn, deasupra un acoperămînt, antimis sfințit de Gheorghe Popovici la 23 noiembrie 1752, sfeșnic de alamă; chivot, Sf. Mîr și evanghelie nu se află. Proscomidia: din scîndură proastă, potir, linguriță și disc de cositor, stelută de argint, aer și ștergare de mă-

⁶⁷ Idem fila 36.

⁶⁸ S. Dragomir, art. cit., „F. D.” 21 decembrie 1908, nr. 51—52, p. 9.

⁶⁹ S. Dragomir, art. cit., idem.

tase verde, spălător-ceaun, clopoțel de tuci, cădelniță de aramă... Tîmpla proastă, de scîndură, 4 icoane de prestol, 2 mari pe lemn, iconostas, strane proaste...⁷⁰ Biserica a fost demolată în anul 1912.

Valea Mare. A existat o biserică de lemn construită în anul 1798 și demolată în 1892, cînd a fost zidită cea actuală, cu hramul „Nașterii Maicii Domnului”⁷¹.

Vărădia de Mureș. Cu puțin înainte de anul 1759 a fost construită o biserică de lemn cu hramul „Cuvioasa Paraschiva”⁷².

În urma săpăturilor arheologice efectuate la locul numit „Cetate” din perimetrul localității Vărădia, la terminația sudică a promotoriului la circa 150 m. de actuala biserică, a fost descoperită fundația unei biserici, care se pare că reprezintă temelia de piatră a unei biserici medievale românești⁷³.

Virîșmort. În această localitate exista o biserică de lemn încă din jurul anului 1700. La 28 aprilie 1853, consistoriul de la Timișoara inițiasă o colectă pentru construirea unei noi biserici la Virîșmort, deoarece cea veche a avut mult de suferit, atît în timpul revoluției din 1848—1849, cît și prin revărsările Mureșului din anii 1850 și 1851⁷⁴.

În 1855 se construia noua biserică, tot de lemn, cu hramul „Nașterii Maicii Domnului”. Bolta era semicirculară, din scîndură de brad, acoperită cu șindrilă. Interiorul era lipit cu pămînt și vărut, iar vatra din pămînt bătut. Deasupra pronaosului avea un turn din lemn. A fost sfințită la 8 septembrie 1855 de protopopul Ioan Țăranu al Lipovei⁷⁵.

Zăbalț. Înainte de actuala biserică de lemn, cu hramul „Adormirii Maicii Domnului”, construită în anii 1847, a mai existat o altă biserică, tot de lemn, dar care avea hramul „Cuvioasa Paraschiva”.

De la acea biserică veche, se păstrează în arhiva Mitropoliei Banatului un antimis sfințit la 9 august 1779 de episcopul Moise Putnic al Timișoarei (1774—1781), pentru biserica cu hramul „Prepodobnii Paraskevi” din parohia Zăbalț⁷⁶.

Zăbrani. Pe locul unde astăzi se află biserica avînd hramul „Sf. Mucenic Dimitrie”, a existat o veche biserică de lemn, construită în anul 1770 și zugrăvită de zugravul Oprea din Lipova — după cum menționează o veche inscripție⁷⁷.

⁷⁰ I. D. Suci — R. Constantinescu, o.c., vol. I, p. 264.

⁷¹ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...” 1967, f. 13.

⁷² S. Dragomir, art. cit., idem.

⁷³ Informație primită prin bunăvoința arheologului Mircea Barbu de la Muzeul județean din Arad.

⁷⁴ I. D. Suci — R. Constantinescu, o.c., vol. II, p. 774.

⁷⁵ Arhiva protopopiatului Lipova, dosar „Istoricul...” f. 36.

⁷⁶ Gheorghe Cotoșman, *Vechile antimise din bisericile Arhiepiscopiei Timișoarei și Caransebeșului*, în „M. B.”, nr. 4—6/1967, p. 284.

⁷⁷ *Dieceza Lugojului. Șematism istoric*, Lugoj, 1903, p. 272.

PĂZIREA PORUNCILOR LUI DUMNEZEU

Duminica a 30-a după Rusalii

1. Tinărului bogat din Sfînta Evanghelie, preocupat de cîştigarea vieţii veşnice, Iisus i-a arătat calea cea mai sigură, aflată la îndemîna tuturor: calea împlinirii poruncilor lui Dumnezeu, cu alte cuvinte împlinirea voii lui Dumnezeu cuprinsă în poruncile date pentru fericirea vremelnică şi veşnică a oamenilor.

Pentru starea de desăvîrşire, la care tinărul se pare că aşpira, Iisus îi indică o cale mai scurtă, mai grea, dar cu atît mai înaltă — calea renunţării chiar la cele îngăduite de Dumnezeu, din iubire desăvîrşită faţă de El, cu dorinţa de a sluji semenilor şi a grăbi venirea Împărăţiei lui Dumnezeu.

Cadrul firesc al desăvîrşirii vieţii pămînteşti, pentru mîntuirea sufletească, rămîne însă respectarea poruncilor lui Dumnezeu. Ele sînt fîgaşul rinduit vieţii credinciosului şi cuprind datoriile faţă de Dumnezeu, faţă de sine însuşi şi faţă de semenii. Cîtă vreme credinciosul umblă pe acest fîgaş, viaţa lui şi a semenilor săi este fericită. Se ştie că astrele cereşti urmează din veci aceeaşi traiectorie. Dacă numai pentru o clipă una dintre ele s-ar abate de la traiectoria stabilită, s-ar produce un cataclism. Numai omul, înzestrat de Dumnezeu cu voinţă liberă, are privilegiul unic dar şi răspunderea enormă, de a putea umbla pe acest fîgaş, sau de a ieşi din el, de a împlini poruncile lui Dumnezeu sau de a le călca. Chiar dacă ieşirea omului de pe fîgaşul poruncilor nu generează cataclisme de felul ciocnirilor dintre astrele cereşti, totuşi fiece nerespectare aduce cu sine nefericirea lui personală şi a semenilor săi. Cîtă vreme omul cel dintîi, Adam, a umblat pe fîgaşul poruncii date, a fost fericit. Nesocotirea poruncii lui Dumnezeu a adus dezechilibrul său sufletească, a făcut să înceteze starea sa de fericire şi a urmaşilor săi.

2. Voia lui Dumnezeu este cuprinsă în cele zece porunci date de Dumnezeu prin Moise în legea veche (Ieşirea 20, 1—17). Primele patru porunci cuprind datoriile noastre faţă de Dumnezeu, celelalte şase pri-

vesc datoriile față de aproapele. Este o lege morală a Vechiului Testament, poruncile legii firești, pe care Legea cea Nouă a preluat-o nu atât în litera ei cât mai ales în spiritul ei, desăvârșind-o, precum însuși Iisus a spus: „N-am venit să stric legea ci s-o împlinesc” (Matei 5, 17), adică, legea veche trebuia să-și găsească desăvârșirea prin Hristos. Legea Vechiului Testament era „sfântă și dreaptă și bună” (Romani 7, 12), dar era numai „pedagog spre Hristos” (Galateni 3, 24). Prin împlinirea prescripțiilor ei, nimeni nu se putea „îndrepta înaintea lui Dumnezeu” (Romani 3, 26) și tocmai de aceea avea nevoie de desăvârșirea adusă de Iisus Hristos.

Dumnezeescul Vechiului Testament este descoperit în Noul Testament ca Unul în Treime. Dacă în Vechiul Testament, ziua odihnei era simbătă în Noul Testament ea devine duminică, deoarece este ziua Învierii Domnului, ziua Pogoririi Sfintului Duh și a întemeierii Bisericii, când Sfinții Apostoli se adunau la „frângerea pîinii”, deci ziua noii creații. În Noul Testament este oprită nu numai uciderea cu fața (porunca a șasea), ci și mînia și cuvintele aspre care determină mînia și pot duce la ucidere (Matei 5, 21—22). În Noul Testament se oprește nu numai desfrînarea, ci și pofta care duce la desfrînare (Matei 5, 27—32). Culmea desăvârșirii Legii Noi o reprezintă porunca sfântă a iubirii aproape-lui, așa cum se vede și în pilda samarineanului milostiv, pe care cineva împlinind-o a împlinit „toată legea și proorocii” (Matei 20, 37—39).

3. Adevărata trăire creștină se arată în împlinirea cu dragoste a poruncilor lui Dumnezeu. Dascălii Bisericii mărturisesc că Dumnezeu este ascuns în poruncile Sale și că numai pe măsura cunoașterii și împlinirii lor, El se descoperă. „Cel ce păzește poruncile Lui rămîne în Dumnezeu și Dumnezeu rămîne în el” (I Ioan 3, 24). „Chiar de la Sfîntul Botez, după darul lui Hristos, ni s-a dăruit harul desăvârșit al lui Dumnezeu spre împlinirea tuturor poruncilor — scrie Sf. Marcu Ascetul — dar că pe urmă tot cel ce l-a primit în chip tainic, dar nu împlinește poruncile, pe măsura împlinirii e luat în stăpînire de păcat, care nu e al lui Adam, ci al celui care a nesocotit poruncile, întrucît luînd puterea lucrării, nu săvîrșește lucrul” (*Filocalia*, I, p. 289). În această privință, credincioșii împlinesc poruncile lui Dumnezeu în mai multe chipuri. Unii sînt ca robii, care le păzesc numai de teama pedepsei, alții sînt ca simbriașii care le împlinesc pentru plata care o așteaptă, iar alții sînt ca fiii adevărați care împlinesc poruncile din iubire și din dorința de a nu supăra, adevărații împlinitori ai poruncilor sînt aceștia din urmă.

4. Nesocotirea poruncilor lui Dumnezeu, mai ales atunci cînd este făcută cu îndărătnicie, aduce uneori pedeapsa lui Dumnezeu, nu numai în viața veșnică, ci și în cea pămîntească, spre muștrarea și îndreptarea păcătoșilor.

Despre Belșatar, împăratul Babilonului, citim că făcînd ospăț mare dregătorilor săi „porunci să se aducă vasele de aur și de argint pe care Nabucodonosor, tatăl său, le luase din templul din Ierusalim, ca împăratul să bea vin dintr-însele împreună cu dregătorii săi”. O mină văzută

de împărat scria pe perete cuvintele osîndirii lui pentru acea fărădelege care sfida porunca lui Dumnezeu, iar după tilcuirea visului „chiar în noaptea aceea a fost omorît Belșatar, împăratul Chaldeilor) (Daniil 5, 30).

Nu întotdeauna nesocotirea poruncilor lui Dumnezeu aduce pedepse imediate aici pe pămînt, ca în cazul lui Belșatar. Aceasta pentru că Dumnezeu este îndelung răbdător și nu voiește moartea păcătosului, ci așteaptă întoarcerea lui. „Îndelunga răbdare a Domnului nostru socotești-o drept mîntuire” — ne îndeamnă Sf. Apostol Petru (II Petru 3, 15) care a cunoscut însuși iertarea lui Iisus după ce s-a lepădat de El.

5. Creștinul este dator să cunoască poruncile lui Dumnezeu și să se silească din toate puterile spre a le împlini. „Făclie picioarelor mele este cuvîntul Tău și lumină pentru cărările mele” zice Psalmistul (Psalm 108, 105). Poruncile lui Dumnezeu, legile firii, au intrat și în alcătuirea legilor pămîntești și de aceea, cu atît mai mult, credincioșii trebuie să se silească întru împlinirea rînduielilor, să li se supună din conștiință ca unor rînduieli trebuincioase pentru ordinea socială. „Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpînire? Fă binele și vei avea laudă de la ea” (Romani 13, 3; I Petru 2, 13—14).

„Strălucește în inimile noastre, Iubitorule de oameni Doamne, lumina cea nestricăcioasă a cunoașterii dumnezeirii Tale, pune în noi și frica fericitelor Tale porunci, ca toate poftele trupului călcîndu-le, viață duhovnicească să petrecem, cugetînd și făcînd cele ce sînt după voia Ta”.

Prot. dr. GHEORGHE LIȚIU

EXEMPLUL LUI ZAHEU

Duminica 32-a după Rusalii

S-au împlinit 128 ani, de cînd pe Dealul Patriarhiei, din București s-a legalizat în fața lumii întregi, dorul și dreptul generațiilor de înaintași, care a scăpărat ca un fulger pe cer, sub Mihai Viteazul — unirea principatelor românești, într-o singură țară, numită România, avînd ca domnitor, pe cel care istoria l-a așezat în inimi și poporul în legende, colonelul Alexandru Ioan Cuza.

Acolo, pe acel deal, s-a spus adevărul că moldovenii cu muntenii și cu transilvănenii una sînt și cu toți „de la Rîm ne tragem”, reflectînd dragostea de acest pămînt strămoșesc, călcat cu piciorul desculț și mîngîiat cu palma, de cei pe care ciocîrlia cu cîntecul ei, îi lasă seara pe ogor și dimineța, tot acolo îi găsește.

De aceea astăzi, oful inimilor noastre se duce în mod deosebit, la acei Moș Ioan Roată, cu nume și fără nume, la aceia care ca stincile, stau strajă prin vremi și îndemn generațiilor, de a-și iubi pămîntul țării, ca înaintași și a-l transmite așa cum le-au moștenit — adăugînd sporul muncii lor — celor care vor vorbi aceeași dulce limbă românească, limba vechilor cazanii, vor lăcrima la un apus de soare, peste colnici de mănăstiri și inimile se vor umezi la auzul doinelor și la vîzul portului, celor ca ieri au fost și trăiesc prin cei de astăzi.

Iubitorul de drumeție, ce trece prin locuri în care istoria și-a scris paginile, va întîlni și două clopote, coborîte din turla de biserică, care poartă și spun ca bunicii, nepoților, dragostea unui popor, unit în cuget și simțiri.

La intrarea în mănăstirea Putnei — lîngă scara ce duce spre turn de veghe — e clopotul ce a plîns, însoțind mersul carului, ce ducea din cetatea de scaun a Sucevei, spre locul de veșnică odihnă și pomenire, în călduroasa vară a anului 1504, pe Ștefan cel Mare, plîns de țară și-n margini de drum de plăeșii îngenunchiați, ce-și arătau dragostea îndurerată, pînă cînd lespedea de piatră s-a pus grea peste mormîntul, unde de aproape 500 ani, nu s-a stins candelă recunoștinței.

În apropierea Iașilor, în grădina bisericii din Ruginoasa, te așteaptă clopotul cu dunga crăpată, de plînsul lui, tras de cei dezrobiți, pe pămîntul strămoșesc, ce nu s-a oprit a-și spune durerea de la plecarea scriului din Heidelbergul poveștilor, pînă ce a ajuns în țară, cel care și-a lăsat inima aci — cel care a împămîntenit adevărul, că „pînă cînd cei ce trudes, nu vor fi cetățeni, noi nu vom avea o nație” Alexandru Ioan Cuza — și de dorul căreia, zilele i s-au scurtat, oprindu-și aleanul la marginea Țîrgoviștei, aproape de Turnul Chindiei, la mănăstirea Dealului, unde se păstrează capul fără trup, a lui Mihai Viteazul, căzut pe cîmpiile Transilvaniei, pentru visul, devenit trup, al unității românești.

Pentru aceasta noi imbinăm astăzi, dragostea față de cei care și-au pus rostul vieții lor la temelia patriei, faptele lor rămînînd ca stelele pe cerul verilor înseninate, cu învățătura Bisericii, care seamănă în sufletele noastre, întîlnirea lui Dumnezeu cu omul, a lui Zahau vameșul cu Iisus.

În toate părțile Palestinei de atunci, trecînd vestea peste hotarele ei, că-n mijlocul lor se află acela care a fost prezis de prooroci anilor mulți, că va veni pentru mîntuirea omului și să poarte durerile celor care cu credință se apropie de El (Luca 19, 1).

Pe cîți nu i-au pus pe gînduri, știindu-și petele vieții și cîți nu așteptau venirea Lui, prin părțile lor, ca să se ducă să-l vadă și audă și, din seninul vieții să primească și ei bucuria clipei trecătoare. Mulțimile ce-l înconjurau, în orașul unde Zahau vameșul, își număra anii, îl duc la

concluzia ce-și mărea conturul în fiecare zi, că tot ce aduna, măbind firul lacrimilor atîtor semeni, pun greutăți tot mai mari, pe umerii ce se plecau, cu durere spre pămînt.

Toate acestea îl fac să înfrunte risul cunoscătorilor, batjocura copiilor, alături de care — om bătrîn — se cațără în smochinii din margine de drum, ca să-L vadă — fiind mic de stat — să-I prindă privirea și El, Iisus, va înțelege tristețea vieții lui. Căuta să-L vadă (Luca 19, 4) el, omul păcatului, și iată că Iisus, trecînd pe acolo îl zărește și găsește o cale deosebită spre a-l mîntui. Nu-i spune : Zaheie, am văzut credința ta de om păcătos, care se căiește de ceea ce a făcut, ci : „coboară-te, că astăzi în casa ta, trebuie să rămîn” (Luca 19, 5).

Omule, ce vii aici, ca să întilnești pe Hristos, întreabă-te, dacă ție ți s-ar face aceiași invitație — care se repetă mereu și tu nu vrei să o auzi — de a-L primi în casa ta, în inima ta și-n suflet, ai da acelaș răspuns grăbit, ca Zaheul evangheliei : da, Doamne, vino ?

Oare în casele în care neînțelegerile dintre soți, patima unuia sau a altuia, copii părăsiți și părinți cu ani brumați, lăsați în grija nimănui, arată că au pe Iisus cu ei și în ei ?

Se pregătesc arme distrugătoare, în țări cu domuri înalte și smog de fabrici, nu pentru o linie de front, ci pentru distrugerea civilizației, ca pe acest pămînt să nu mai fie cîntec de privighetoare, doar trist uruit de cucuvea, să nu mai zîmbească-n grădini trandafirii și-n ferestre mușcatele. Se ia plinea de la gura copiilor care nu știu ce-i surisul și-n praful încălzit de soare, îmbătrîniți înainte de vreme, privirea lor se ridică spre înaltul cerului, ca o rugămintă : Doamne, vino și dezghiață inima omenirii, ca să înțeleagă toți — cu bani sau fără, cu limbi deosebite și culori diferite — că sintem frați și fiii Tăi.

Smochinul, în care s-a urcat Zaheu, să-l vadă pe Iisus și unde a fost văzut de El, este Biserica strămoșilor, cu lumina ortodoxiei românești, ce a înseninat istoria, despre care vorbesc clopotele mănăstirilor și omenia, te așteaptă și nu se poate ca să nu fi văzut, cu durerea ta, cu bucuria ta și chemat de Iisus.

El, îți întinde mîna spre a te ridica din lumea păcatelor — dacă ai nădejde și dor de a-L întilni — că peste tot ce ai făcut rău, dragostea Lui se coboară ca un balsam, să-ți tămăduiască rănile sufletului, care atît de trist suspină, între spinii fărâdelegilor.

Zaheu a dat jumătate din averea lui săracilor și celor neîndreptățiți le-a întors împătrit. Hristos, astăzi vrea să-ți ia și să poarte alături de crucea răstignirii, povara păcatelor tale, a durerilor și suferințelor, a răutății fără nume, a celor ce la bine, ți-au răspuns cu cinioșie, cu singura condiție : de a-L primi în viața și casa ta.

Tristă a fost munca lui Zaheu vameșul, dar el a simțit că nădejdea inimii cîntă cel mai frumos cîntec și-n rîndul celor care-L urmau atunci pe Iisus, era și vameșul Matei — apostol și evanghelist mai tîrziu și, peste ea, s-a lăsat ca un apus de soare, lin ca o rugăciune din înserat de vecernie, mila lui Dumnezeu.

Inima ta, să asculte chemarea lui Hristos : creștine, astăzi vreau să fiu în casa ta, în mijlocul vostru al tuturor celor atît de suferinzi și din adîncul prăpăștiilor, păcatelor și neîncrederilor, liniștea se va lăsa ca peste o pădure bîntuită de furtuni — cînd soarele a înlăturat negrul norilor — ridicîndu-se și ea ca și lumea, spre seninul credinței în Dumnezeu.

Prot. PETRU BOERIU

DESPRE RECUNOȘȚINȚĂ

Duminica a 29-a după Rusalii

Una dintre marile binefaceri pe care Mîntuitorul Iisus Hristos le-a revărsat asupra oamenilor este și vindecarea bolnavilor. Sfînta Evanghelie a zilei descrie o asemenea tămăduire miraculoasă, efectuată asupra a zece bărbați suferinzi de cea mai cumplită boală a vremii, lepra ; întîmpinîndu-L de departe, în disperarea lor, cei zece nefericiți au strigat : „Isus, Mîntuitorule, fieți milă de noi” (Luca 17, 13).

Ruga lor fierbinte țîșnea din inimă frîntă și smerită ; erau convinși că numai Învățătorului din Nazaretul Galileii — despre care auziseră că a deschis ochii orbilor, a dat auz surzilor, a restituit viața celor adormiți și a vindecat orice boală și suferință — li stă în putere să-i tămăduiască de ceea ce pătimeau de atîta vreme, spre a reveni, din izolarea de pînă atunci, în mediul familiilor lor și implicit al societății omenesti, al semenilor lor. Împlinindu-le vrerea disperată, stăruitoare și atît de convingătoare, divinul Învățător le-a spus : „Duceți-vă și vă arătați preoților” (Luca 17, 14). Pe măsură ce se îndepărtau, s-au vindecat.

Textul Sfintei Evanghelii subliniază că numai unul dintre cei zece leproși, vindecați în chip miraculos, s-a înapoiat spre a mulțumi lui Dumnezeu, un păgîn disprețuit pentru necredința sa. Ceilalți nouă nu s-au gîndit să mulțumească, atitudine care L-a indignat pe Mîntuitorul Iisus Hristos, făcîndu-L să spună : „Au nu zece s-au curățit, dar cei nouă unde sînt ? Nu s-a găsit să se întoarcă să dea mărire lui Dumnezeu decît numai acesta care este de alt neam ? Și a zis scoală-te și du-te, credința ta te-a mîntuit” (Luca 17, 17—19).

Relatarea evanghelică oferă prilejul de a insista asupra obligației morale față de binefăcători, sau asupra recunoștinței datorate pentru orice formă și modalitate de binefacere.

Recunoștința este o atitudine firească de răsplătire a binefacerilor primite. Cel ce se bucură de binefacere, trebuie să o răsplătească. Recunoștința este temeiul dragostei creștine, o încurajare pentru binefăcători, un fruct născut din fapta cea bună, reprezentând un sentiment de simpatie și prietenie față de persoana căreia ne simțim obligați și chiar o îndatorire față de sine însuși. Recunoștința îmbracă trei forme: un sentiment din adîncul inimii, o expresie a mulțumirii și un dar simbolic.

Recunoștința creștinului se adresează mai întîi de toate Părintelui ceresc, Cel ce trimite razele soarelui peste fiecare și hrană la bună vreme, față de Părintele Luminilor de la care vine „toată darea cea bună și orice dar desăvîrșit” (Iacob 1, 17), Vistiernicul bunătăților avînd în pază viața și sănătatea noastră.

Sentimentul recunoștinței creștine trebuie să se îndrepte și față de părinții trupești, pentru sacrificiile făcute în creșterea și educația copiilor. Niciodată un copil nu ar putea răsplăti pe măsură, grija tatălui, dragostea profundă a mamei care l-a încălzit la sînul ei, ca odinioară Sfînta Fecioară pe pruncul Iisus. Din gura mamei copilul învață primele cuvinte și tot de mîna ei copilul se sprijină atunci cînd învață să facă primii pași. Mama veghează neobosită, zile și nopți, la căpătușii copilului, alintîndu-l cu cîntece de leagăn, iar cînd acesta este bolnav suferă alături de el și face totul pentru a-l vedea sănătos. Și tot ea îl învață să-și facă semnul sfîntei cruci, primele rugăciuni, îndreptîndu-l spre tînda bisericii.

Gratitudinea sau recunoștința creștinească îi presupune și pe învățătorii din toate etapele școlarizării, care cu răbdare și migală au deschis cu fiecare zi încă o porțiță în mintea noastră, spre cele necunoscute. Din mîna lor am primit, rînd pe rînd, cheile atîtor uși pentru a intra în lăcașul minunat al culturii și științei. Așa precum Mîntuitorul a uns cu tină ochii orbului, făcîndu-l să vadă, la fel și cei aflați în școală primesc, cu fiecare zi, tot mai multă lumină, datorînd recunoștință celor ce se preocupă de ei.

În acord cu învățătura Bisericii, bunul creștin are două patimi: cea cerească și cea pămîntească, fără a se exclude una pe alta. De aceea, recunoștința față de patria cerească, față de Dumnezeu, o presupune și pacea față de patria pămîntească, în care ne-am născut, urmînd strămoșilor și părinților noștri, țara în care am crescut cunoscînd freamătul codrilor, glasul apelor și adierea vîntului, locul unde am învățat graiul românesc cel dulce, de doine și balade, unde am deprins să deosebim binele de rău și ne-am ridicat la cunoașterea autentică a frumosului. Este recunoștința datorată pămîntului moștenit de la strămoșii noștri, apărât și stropit cu sîngele lor în cursul veacurilor.

Același sentiment de grațitudine se cuvine și față de Biserica noastră strămoșească, cea care ne-a primit în sînul ei cald prin taina Sfîntului Botez, rugîndu-se neîncetat pentru toți fiii ei. Biserica este casa

de jertfă a Domnului Celui Prea Înalt, după cuvîntul adresat înțeleptului Solomon : „Am ales pentru Mine casa aceasta, ca să-mi fie casă de jertfă și ochii Mei vor privi și urechile Mele vor asculta rugăciunile celor ce din acest loc se vor ruga” (II Corinteni 7, 12—15).

Un anume sentiment de recunoștință se cuvine și față de preotul care administrînd taina Sfîntului Botez îl face pe cel credincios membru al Trupului tainic al Mîntuitorului Iisus Hristos. Și tot el, prin taina Sfîntei Spovedanii îl dezleagă de păcatele săvîrșite, după care îl apropie de însuși Izvorul harului, de Mîntuitorul Iisus Hristos, sub chipul vinului și al pîinii, oferite în taina Sfîntei Împărtășanii. Preotul este acela care binecuvîntează legătura dintre bărbat și femeie prin taina Sfîntei Cununii, iar în caz de boală se roagă la căpățiul acestuia, în taina Sfîntului Maslu. Rugăciunile sale nu conțin și după trecerea sufletului la cele veșnice, preotul fiind un trimis al lui Dumnezeu spre a avea grijă de sufletele credincioșilor și călăuzindu-le pe drumul mîntuirii.

Recunoștința este datorată tuturor semenilor, pentru orice binefacere cît de mărunță, tuturor oamenilor de bine din lume, celor de știință care se străduiesc să dezlege tainele ascunse ale firii pentru progres, bunăstare și fericire.

Urînd cu toții exemplul leproșului tămăduit, care a știut să se înapoieze la Binefăcătorul său spre a-l mulțumi, darul și binecuvîntarea lui Dumnezeu se vor revărsa mereu asupra noastră a tuturor.

Prot. DORU MILOSTEAN

CUVÎNT DE ÎNVĂȚĂTURĂ DESPRE CALENDAR

I. *Pregătirea aperiectivă.* Încă de la început, omul și-a dat seama că viața este într-o continuă mișcare și schimbare. Privind la sine, a văzut de pildă, că din copil se schimbă în adolescent, iar apoi în om matur ca în cele din urmă să îmbătrînească și să moară. A mai remarcat că și lumea din afara lui este în schimbare ; lumina zilei alternează cu întunericul nopții. Sînt apoi zile cînd pămîntul poate fi semănat, altele cînd face rod, iar altele cînd se culege rodul, în sfîrșit zilele reci și geroase. Astfel, putem spune că viața omului și a lumii se desfășoară în timp. Or, pentru a-și organiza mai bine viața, a apărut necesitatea măsurării timpului.

II. *Anunțarea temei.* În felul acesta a apărut calendarul la care ne vom referi în cele ce urmează.

III. *Tratarea.* Cuvîntul „calendar” este de origine latină („kalendae” de la „calere” — a chema, a convoca) și indica ziua cînd se făcea convocarea, sau chemarea cetățenilor romani în forum, spre a li se comunica problemele cu caracter cetățenesc. Aceasta se făcea în prima zi a fiecărei luni. Era dată fixă, devenind un mod de măsurare a timpului. Nu însă primul și nici singurul, fiindcă în diferite forme, din cele mai vechi timpuri, toate popoarele au avut un calendar, adică un mod de măsurare a timpului.

Cartea Sfîntă arată că durata timpului poate fi determinată de cei doi luminători de pe cer : soarele și luna. Aceștia „despart ziua de noapte și sînt semne, ca să se deosebească anotimpurile, zilele și anii” (Facerea 1, 14 ; Psalmul 103, 20). „Luna, totdeauna exactă, însemnează lunile și împarte timpul” — citim în cartea Înțelepciunii lui Isus Sirah (43, 7).

Se observă că dintru început oamenii și-au dat seama că durata timpului poate fi cel mai bine determinată după raportul în care se află pămîntul și luna, în continuă mișcare față de soare. S-a stabilit că mișcarea de rotație a pămîntului în jurul axei sale determină ziua și noaptea, mișcarea lunii în jurul pămîntului indica lunile, iar mișcarea pămîntului în jurul soarelui fixează durata anului solar, sau tropic. S-a reușit chiar să se calculeze și să se fixeze, cu multă precizie, durata anului, a lunilor și a zilei. Astfel, durata anului solar este de 365 zile, 5 ore, 48 minute și 45—46 secunde. Durata lunii este de 29 zile, 12 ore, 44 minute și 2,9 secunde. Și după cum este cunoscut oricui, ziua are 24 ore, ora are 60 minute, iar minutul are 60 de secunde (Preot profesor Dr. Ene Braniște, *Liturgica Generală*, București, 1985, pp. 147—155).

După calendarul solar sau tropic se face și calendarul civil, care cu cît corespunde mai bine calendarului solar, cu atît este mai exact. În antichitate, cel mai reușit calendar civil a fost făcut de astronomul Sosigene din Alexandria, la anul 46 î. Hs., avînd circulație în tot Imperiul roman, pe timpul lui Iuliu Cezar, de unde și numele de „calendarul iulian”. Cu acest prilej s-a stabilit durata anului calendaristic la 365 zile. Față de anul solar, apare însă o rămînere în urmă cu 5 ore, 48 minute și 46 secunde. Întrucît la 4 ani se ajunge la o zi diferență, Sosigene a hotărît ca la fiecare 4 ani, în calendar să apară o zi în plus, ani care se numeau ani bisecți și apăreau cu 366 zile. Deoarece anul începe la 1 martie, ultima lună, adică februarie, creștea cu o zi în anii bisecți, avînd 29 zile. În calendarul iulian, echinocțiul de primăvară cădea la 24 martie. Socoțind anul civil de 365 și 6 ore, apare mai lung cu 11 minute și 14—15 secunde decît anul solar. Diferența este foarte mică, dar cu anii ea crește. Astfel, în 128 ani crește cu o zi, iar în 384 ani crește cu 3 zile. Această diferență a fost sesizată atunci cînd s-a pus problema calculării datei Paștilor, care este în legătură cu echinocțiul de primăvară. Și cînd, la Sinodul I ecumenic de la Niceea, din 325, s-a pus problema calculării da-

tei Paștilor, echinocțiul fixat de Sosigene la 24 martie, după trecerea a 384 ani, a ajuns să cadă la 21 martie. Mai târziu, această zi și-a schimbat din nou corespondentul față de anul solar, încît în secolul XVI apare cu 10 zile în urmă, ceea ce incomodează din nou data fixării Paștilor. Mai mulți calendariști ai Bisericii au sesizat necesitatea unei reforme. Această a fost făcută de papa Grigorie XIII în anul 1582, cînd calendarul iulian a fost dat cu 10 zile înainte (5 octombrie a fost socotit 15 octombrie și astfel echinocțiul din 1583 a căzut la 21 martie). Pentru a crea pe viitor o mai mare stabilitate a identității calendarului civil cu cel solar, s-a stabilit ca dintre anii bisecți seculari (1600, 1700, 1800, 1900, 2000), să fie socotiți bisecți numai cei care se împart la 4, în cifre rotunde, adică 1600 și 2000, iar anii 1700, 1800 și 1900 să aibă numai 365 zile. Astfel se va opri diferența pe o perioadă de cel puțin 3400 ani. „Reforma gregoriană” a calendarului a fost primită de toate statele și majoritatea Bisericilor creștine din Europa, Asia și Africa, precum și de statele necreștine ca Turcia, China, Japonia. În anul 1900 s-a operat din nou o îmbunătățire a calendarului gregorian din 1582, mărindu-se încă cu 3 numărul zilelor care se adaugă la calendar, așa încît popoarele care au primit după anul 1900 acest calendar, au adăugat 13 zile la cel iulian. Bisericele Ortodoxe au căutat să aducă o îmbunătățire calendarului gregorian, spre a minimaliza diferența de calendar solar. Astfel, Congresul interortodox de la Constantinopole, din anul 1923, a stabilit suprimarea mai multor ani bisecți din calendarul gregorian, ajungînd astfel la identitatea cu calendarul solar pe o perioadă de 44.000 ani.

Dintre Bisericile Ortodoxe autocefale, trei nu au primit noile reforme calendaristice, rămînînd la forma veche a calendarului iulian neîndreptat. Acestea sînt: Patriarhia Ierusalimului, Bisericele Ortodoxe Rusă și Sîrbă. La acestea se adaugă și Sfîntul Munte Athos.

Pentru a nu frînge unitatea dintre ele, Bisericele Ortodoxe au fixat Paștile și sărbătorile cu dată mobilă după stilul vechi iar sărbătorile cu dată fixă, pe stil nou, conform recomandărilor Congresului interortodox de la Constantinopole din 1923.

IV. *Recapitularea (Fixarea cunoștințelor).* Care este adevăratul calendar anual? (Cel solar, sau tropic, determinat de mișcarea de rotație a pămîntului în jurul soarelui). Care este calendarul civil cel mai apropiat de calendarul solar? (Este calendarul iulian întocmit de astronomul Sosigene în anul 46 î. Hs.). Care este diferența dintre calendarul solar și cel civil iulian? (De o zi la 4 ani). Ce a determinat pe creștini să intervină în corectarea calendarului iulian? (Data sărbătorii Paștilor, după echinocțiul de primăvară). Ce reforme s-au adus calendarului iulian? (La 325 s-a fixat echinocțiul de primăvară la 21 martie, iar reforma gregoriană din 1582 adaugă 10 zile la calendarul iulian. În jurul anului 1900 se adaugă încă 3 zile. În 1923 Bisericele Ortodoxe au redus mai mult diferențierea de timp față de calendarul solar). Ce înseamnă vechiul stil al calendarului? (Orientarea după calendarul iulian neîndreptat). Bisericele Ortodoxe ce stil adoptă? (Majoritatea Bisericilor Ortodoxe au

adoptat stilul nou. Dar pentru a nu pierde unitatea cu trei dintre Bisericele Ortodoxe care se orientează tot după stilul vechi, sărbătorile cu dată mobilă rămân tot pe stil vechi).

V. *Aprecierea.* După cum am văzut, pentru creștini calendarul civil, devenit și bisericesc cât mai apropiat celui solar, are o importanță deosebită mai ales pentru stabilirea datei Paștilor. Se știe că Paștile este o sărbătoare cu dată variabilă, mobilă și este prăznuit după echinocțiul de primăvară. Aceasta pornește de la faptul istoric că moartea și Învierea Domnului a avut loc la paștile iudaice. La rîndul său paștile iudaice se sărbătorea în prima lună a anului, numită nisan, în prima săptămînă după echinocțiul de primăvară (Ieșirea 12, 17). Sinodul I ecumenic de la Niceea, din anul 325 a căutat să uniformizeze data sărbătoririi Paștilor în toată creștinătatea. A stabilit astfel ca paștile să fie sărbătorit totdeauna duminică. Și anume, duminică imediat următoare echinocțiului de primăvară, întrucît și iudeii calculau astfel paștile (Ieșirea 12, 27 ; Leviticul 23, 5—8). Pentru a nu coincide însă și spre a nu fi confundat cu paștile iudeilor în cazul în care prima lună plină de după echinocțiul de primăvară cade duminică, paștile creștin se va sărbători în duminică următoare. Dacă însă echinocțiul de primăvară este o dată fixă, 21 martie, luna plină de după echinocțiu constituie o dată schimbătoare. Datorită acestui fapt data paștelui se schimbă în fiecare an. Dacă spre exemplu, luna plină coincide cu echinocțiul și cade sîmbăta, paștile poate fi sărbătorit chiar în duminică din 22 martie. Dacă luna plină cade înainte cu o zi de echinocțiu, adică în 20 martie mai trebuie să așteptăm o lună plină. Luna nouă va apare peste 29 de zile. Adăugat la 20 martie, va rezulta 19 aprilie. Dar cînd se întîmplă ca 19 aprilie să cadă într-o zi de luni, se mai adaugă 6 zile, fiindcă Paștile se serbează totdeauna duminică. Și astfel Paștile va fi sărbătorit la 25 aprilie. De aici vedem că data serbării Paștilor variază între 22 martie — 25 aprilie. La aceste date se adaugă încă 13 zile, fiindcă ne orientăm după stilul nou. Și astfel vom avea în calendarul nostru bisericesc variația sărbătoririi paștelui între 4 aprilie și 8 mai. Romano-catolicii și protestanții, calculînd sărbătoarea Paștilor după stil nou, prezintă diferența pe care o vedem cu toții. De aceea, se impune o uniformitate în sărbătorirea Paștilor. La aceasta se poate ajunge renunțîndu-se la calendarul în stil vechi și adoptîndu-se calendarul în stil nou. Din dorința unității în sărbătorirea celei mai mari sărbători creștine, s-a propus serbarea Paștilor totdeauna în cea mai apropiată duminică de data de 9 aprilie, fiindcă această dată corespunde datei de 16 nisan, cînd a avut loc, la anul 33, Învierea Domnului. Conferința generală ortodoxă de la Chambésy din anul 1977 respinge această propunere, în favorul modului de calculare a datei sărbătoririi Paștilor stabilit de Sinodul I ecumenic, orientîndu-se însă după calendarul îndreptat. Deci Paștile ar cădea între 22 martie — 25 aprilie stil nou.

VI. *Asocierea.* Deși țara noastră și Biserica Ortodoxă Română au acceptat stilul nou, îndreptat al calendarului, după cum am văzut ; mai sînt totuși creștini care s-au desprins de Biserică și formează o grupare

aparte numiți „stiliști” sau „calendaristi”. Ei refuză calendarul îndreptat, orientându-se tot după stilul vechi. Stiliștii constituindu-se astfel într-o grupare anarhică, la nerespectarea calendarului în stil nou ei asociază și alte greșeli, cum ar fi neadmiterea ierarhiei oficiale a Bisericii Ortodoxe Române, alegând o altă ierarhie; apoi adaugă și greșeala re-botezării creștinilor.

VII. *Generalizarea.* Calendarul reprezintă, așadar, instrumentul de măsurare a timpului. Calendarul civil este cu atât mai reușit cu cât coresponde calendarului solar, încît primirea calendarului creștin îndreptat, pe stil nou, de către toți creștinii oferă posibilitatea sărbătoririi Paștilor în aceeași zi, ceea ce constituie un pas înainte spre unitatea creștină.

VIII. *Aplicarea.* Referindu-ne la calendar, ca instrument de măsurare a timpului, ne dăm mai bine seama că viața noastră se desfășoară în timp. De felul cum vom trăi viața, acum și aici, depinde dobîndirea mîntuirii. De aceea, se cuvine a lua mereu aminte la modul înțelept în care trebuie să folosim timpul care a fost hărăzit fiecăruia de Dumnezeu, știind că fiecare zi reprezintă un prilej de îndreptare și fapte bune, pe care nu-l putem trece cu vederea sau neglija. Sf. Apostol Pavel dă efesenilor această veșnic nouă și înțeleaptă povață: „Răscumpărați vremea” (5, 6). N-o lăsați să treacă în zadar, n-o pierdeți cu îndeletniciri păgubitoare, n-o risipiți în lene și în petreceri nesăbuite. Răscumpărați vremea cu rugăciune stăruitoare și cu muncă cinstită. Rugați-vă muncind și munciți rugîndu-vă, cerînd de la Domnul sănătate și înțelepciune, ca să cîștigați „pîinea cea de toate zilele” pentru această viață și ca săvîrșind cu cinste drumeția vieții pămîntești să vi se deschidă prin îndurarea lui Dumnezeu și porțile vieții veșnice, căci zice Sfînta Carte (Apocalipsa 2, 10): „Fii credincios pînă la moarte și îți voi da cununa vieții” (Nicolae, Mitropolitul Banatului, „La început de ani”, în *Îndrumătorul bisericesc al Mitropoliei Banatului* pe anul 1986, p. VI).

Preot prof. SORIN COSMA

SPRE O MAI SPORITĂ ATENȚIE FAȚĂ DE OBIECTELE DE CULT

Se știe că estetica preocupă atât cercul oamenilor de specialitate, cât și opinia publică în general. Simțul estetic ține de structura interioară a fiecărui ins și se dezvoltă în funcție de evoluția și devenirea personală a subiectului uman. Strada, bunurile obștești și particulare, locurile de muncă, uneltele și obiectele necesare activității fiecărui individ, ținuta vestimentară oglindesc cu toate virtuțile estetice ale oamenilor.

Preotul, ca membru al societății, se înscrie și în sfera acestor preocupări. Activitatea lui stă și sub semnul exigențelor estetice, cu atât mai mult cu cât privirile credincioșilor se îndreaptă asupra lui, asupra locului și mijloacelor prin care își exercită misiunea.

Biserica — în înțelesul de lăcaș de închinare — este locul de întâlnire a creaturii cu Creatorul, este casa lui Dumnezeu, reproducând structura armonică a cosmosului (pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Lăcașul bisericesc propriu-zis, cerul pe pământ sau centrul liturgic al creației*, în „Mitropolia Banatului” nr. 4—6/1981, p. 286). Ea este edificiul care găzduiește permanent marea comuniune a celor vii cu cei adormiți spre mântuire și îndumnezeirea omului. Se înțelege de la sine că atmosfera ce trebuie să domnească în biserică nu poate fi decât una solemnă, festivă. De aceea, încă din veacurile primare ale creștinismului s-a acordat o importanță aparte atât ținutei generale a credincioșilor, cât și celei pe care trebuie să o prezinte lăcașul însuși. Așa s-a ajuns la evoluția stilurilor arhitectonice mereu în acord cu cea a simțului estetic a credincioșilor ce o compun, la împodobirea pereților bisericii cu motive florale și de altă natură, în care cromatica atinge compoziții impresionante, la dotarea ei cu mobilier corespunzător și la împodobirea cu țesături, în toate fiind reunite calitățile artistice ale creatorilor cu doctrina și emoția religioasă.

De la „regula de aur” a frumosului nu au făcut și nu pot face excepție nici obiectele destinate cultului, mai ales că ele, în climatul liturgic,

sînt o expresie materială, văzută, prin care se comunică adîncimile tainice ale harului divin, cel necreat.

Din nefericire, în unele dintre bisericile noastre, obiectele de cult își pierd funcția estetică, pentru simplul motiv că timpul le-a întunecat chipul, lipsindu-le de efectul estetic, firesc și necesar și el, asupra sufletului credincioșilor. Multe „au îmbătrînit” și, ca orice lucru căruia îi trece vremea rămîn ne semnificative în fața privitorilor. Fără să vrem, ne vedem puși în postura preotului la care se referea, cu ani în urmă, scriitorul Ion Agârbiceanu, într-una din schițele sale (*Din viața preoțească*, Arad, 1916, pp. 18—26). Atunci discuția se purta în jurul unui potir, dar cu siguranță puteau și pot fi discutate și alte obiecte de cult : un disc, o steluță, o copie etc.

Să fie firească situația aceasta ? Desigur, timpul, factorii naturali nu ocolesc nimic din lumea înconjurătoare și își imprimă pecetea lor și asupra obiectelor de cult. Dar ceea ce ne-a rămas în atenție sînt cuvintele cu care își încheia constatarea Ion Agârbiceanu : „Cum se poate ca un preot să se rușineze de un om și de Dumnezeu ba ?”.

Este cunoscută semnificația simbolică a obiectelor de cult : discul închipuie mormîntul Domnului înconjurat de lumina Învierii și infinitatea dumnezeirii ; copia este reprezentarea suliței ostașului care a străpuns coasta Mîntuitorului ; steluța are menirea de a reaminti participarea aștrilor la evenimentul istoric al Nașterii Domnului, iar potirul este imaginea paharului în care se păstrează pentru eternitate „apa vie” (Ioan 4, 10), izvorită din ființa Mîntuitorului, ce se identifică cu lumina (Ioan 8, 12) direct — sau prin deducție — ne dăm seama că obiectele de cult sînt destinate să comunice realități profunde, trăsături definitorii, valențe ale spiritualității creștine, să exprime funcția sacramentală a Bisericii. De aceea, tot ce este în măsură să sporească aprofundarea înțelegerii tainei dumnezeiești — prin urmare și prin mijloace estetice — trebuie să fie valorificat cu multă atenție de toți slujitorii altarelor. Deoarece numai accentuarea funcției simbolice a obiectelor liturgice este insuficientă. Simbolul „relevă natura înmănunchiată și deschisă, permanent depășită și în depășire a unei imagini” (Corneliu Mircea, *Cartea ființei*, 1984, p. 108), pentru că „în opera mimetică este reprodușă... nu numai suma trăsăturilor care fac obiectul recongnoscibil la nivelul imaginii, ci, totodată, și ponderea existentă a acestor trăsături...”, capabile să miște efectul în direcția înțelegerii complexe a elementului simbolizat (Gabriel Liiceanu, *Încercare în politropia omului și a cultului*, București, 1981, pp. 65—66).

Credincioșii Bisericii noastre, oriunde s-ar afla sînt deschiși spre progres, la fel ca și societatea în care trăim și Biserica ce îi povățuiește pe calea mîntuirii. În casa lor, unele obiecte care pînă mai ieri aveau un rost de primă importanță în desfășurarea vieții, sînt astăzi lucruri de cinstire și aducere aminte. La fel este și cu vechile obiecte bisericești. Pe de altă parte, fiecare a auzit sau a văzut un muzeu, cunoscîndu-i rostul și funcția culturală, loc în care sînt depozitate și numeroase vechi

obiecte de cult, ca mărturii ale vieții noastre bisericești și deopotrivă ale continuității românești pe meleagurile noastre ancestrale.

Desigur vechile obiecte de cult trebuiesc păstrate și conservate cu sfîntenie, dar este nevoie și de primenirea lor, respectiv a celor aflate în uzul liturgic actual, de îngrijirea lor atentă, spre a corespunde și exigențelor estetice ale credincioșilor.

Nu considerăm aceste rînduri un reproș la adresa nimănui. Scopul lor este de a deveni un stimulent pentru confrății preoți în vederea unei armonizări a slujirii cu atitudinea atentă față de obiectele de cult necesare săvîrșirii diferitelor rituri care „au drept scop restaurarea perfecțiunii inițiale (Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, 1981, p. 90), deoarece toate la un loc contribuie la mai desăvîrșita cunoaștere a lui Dumnezeu, a harului Său ce se comunică în și prin Biserică.

Preot prof. NICOLAE MORAR

RUGĂCIUNI PENTRU MORȚI ÎN SCRIERILE SFINȚILOR PĂRINȚI, ÎN EPITAFURILE ANTICE ȘI CELE CONTEMPORANE

Pentru creștini, viața este veșnică, iar moartea nu este decît poarta de trecere de la viața psiho-fizică la cea pur spirituală. Însuși Mîntuitorul ne învață acest adevăr, cînd spune: Dumnezeu nu este Dumnezeu al morților, ci al viilor, căci toți trăiesc în El (Luca 20, 28). Deci, nu există decît vii, ce se deosebesc între ei prin locul unde trăiesc și prin felul de viață pe care o duc. Toți cei vii care au crezut în Hristos, L-au primit și viețuiesc în El, formează Biserica lui Hristos, indiferent de apartenența la una dintre cele două componente ale ei¹, între care există o continuă comuniune, mai ales, prin rugăciunea „dragostei ce nu pierie niciodată” (I Corinteni 13, 8).

Biserica „triumfătoare” se mai numește și Biserica „sfinților” din cer. Pentru sfinți nu ne rugăm, ci îi rugăm ca ei să mijlocească pentru

¹ Pr. Gh. Paschia, *Sfînta Biserică a lui Hristos — Biserica luptătoare*, București, 1937, pp. 44—45.

noi către Dumnezeu. Ne rugăm și facem milostenie numai pentru cei răposați care nu se află în rîndul sfinților, cu certitudinea că rugăciunile, milosteniile împreună cu jertfele noastre liturgice sînt de real folos celor adormiți în bună credință. Nădăjduim că Dumnezeu se va milostivi față de aceștia și iertîndu-le păcatele, îi va primi în rîndul celor plăcuți ai Săi.

Neștiind care dintre cei adormiți în bună credință au fost primiți de Dumnezeu în rîndul sfinților, la judecata particulară, și care încă mai așteaptă pînă la judecata generală, ne rugăm pentru toți deopotrivă. Dumnezeu îi știe. Rugăciunile, milosteniile și jertfele liturgice pentru morți nu fac rău nimănui, fiind și semnul comuniunii celor de aici cu cei de dincolo.

Moștenim această credință de la primii creștini. Apologetul Tertulian scria : „Văduva nu se roagă pentru sufletul bărbatului său ? Ea cere pentru el ușurarea și unirea la înviere și face milostenie în ziua adormirii lui”².

În „Așezămintele apostolice”, este menționat următorul sfat în legătură cu pomenirea morților : „Să se pomenească ziua a treia a morților, cu psalmi, cu citiri și cu rugăciuni, din pricina Aceluia care a înviat după trei zile. Și ziua a noua pentru pomenirea celor rămași în viață și a celor morți. Și ziua a patruzecoa, după pilda veche, căci așa l-a plîns poporul pe Moise (Deuteronom 34, 8), ziua anului spre pomenirea lui (a mortului). Și să se dea săracilor din cele ce au fost ale lui, ca să-l pomenească.

„Acestea le zicem despre cei pioși ; căci în ceea ce îi privește pe nelegiuți, de ai da săracilor bunurile lumii, întru nimic nu-l vei ajuta (pe nelegiuît), deoarece cui îi era dușmană dumnezeirea cît a fost în viață, vădit este că-i va fi și după moarte, pentru că „la Dumnezeu nu este nedreptate” (Ioan 7, 18), căci drept este Domnul și iubește dreptatea” (Psalmul 10, 7), și „iată omul și fapta lui”³.

Descriind înmormîntarea împăratului Constantin cel Mare istoricul Eusebiu de Cezareea arată obiceiul de atunci (la fel ca cel de azi) de a face, la înhumare rugăciuni pentru cei decedați. El scrie : „Cînd Constantin se retrase cu oamenii de război, sfinții servitori ai Bisericii începură rugăciunile cu poporul și le-au întrerupt prin suspinele lor și prin lacrimile lor”⁴.

Scriind unui prieten despre moartea surorii sale Sf. Ambrozie îi recomandă : „Nu trebuie s-o plîngeți, ci să vă rugați pentru ea ; n-o întristați prin lacrimile voastre, ci rugați-vă pentru sufletul ei lui Dumnezeu, aducînd jertfe liturgice”⁵.

² Tertulian, *De monogramia*, cap. X.

³ *Așezămintele Apostolice*, cap. VIII, XLII—XLIII, traducere de econom. G. N. Nițu, București, 1928.

⁴ Eusebiu de Cezareea, *Viața lui Constantin cel Mare*, cap. IVLXX, trad. de mitropolitul Iosif Gheorghian, București, 1986.

⁵ Sf. Ambrozie, *Epistola I*, 59, 4 ; cf. *De obitu Valentiniani* nr. 78.

În ce privește folosul rugăciunilor, milosteniilor și jertfelor liturgice pentru cei adormiți în Domnul, Fer. Augustin a scris următoarele: „Sacrificiile aduse la altar și milosteniile nu sînt de folos în mod egal tuturor morților creștini. Pentru cei care au fost buni, ele sînt dovezi ale recunoștiinței; pentru cei care n-au fost foarte răi, ele sînt jertfe de iertare; pentru cei care au fost foarte răi, ele nu sînt de nici un folos; sînt totuși o mîngiere pentru cei vii, pentru cei care le sînt de folos; ele le aduc o deplină iertare de păcate sau cel puțin o ușurare de pedeapsă”⁶.

Sf. Chiril al Ierusalimului exemplifică folosul rugăciunilor pentru cei răposați astfel: „Cunosc pe mulți care spun așa: ce folosește suflul, care părăsește lumea aceasta, cu păcate sau fără de păcate, dacă este pomenit în timpul rugăciunii de la jertfa fără de sînge? Să ne închipuim că un împărat a surghiunit pe cei care i-au greșit; prietenii celor surghiuniți au împletit o cunună și i-au dat-o împăratului, spre a se îndura de cei pedepsiți. Credeți oare că împăratul nu le-ar ușura pedeapsa? tot așa și noi, deși sîntem păcătoși, totuși, întotdeauna aducem rugăciuni lui Dumnezeu pentru cei adormiți; nu-i împletim cunună, ci îi oferim pe Hristos, care a fost junghiat pentru păcatele noastre, spre a îmblîzi pe iubitorul de oameni Dumnezeu, atît față de ei, cît și față de noi”⁷.

Mai sînt și alți dascăli ai Bisericii și scriitori bisericești care vorbesc despre rugăciunile pentru morți și folosul lor. Nu îi mai reproducem textual, socotind că citatele date sînt suficiente spre a cunoaște învățătura Bisericii. Vom oferi în schimb, exemple din scrisul altor fii ai Bisericii, mai puțin cîrturari, dar cu aceeași credință puternică și iubire pentru cei decedați ai lor. Adesea modest, scrisul acestora, arată cum s-a aplicat învățătura Bisericii prin cei mulți, de poporul dreptcredincios. Pe un epitaf aparținînd veacului de aur al creștinismului egiptean a fost nota: „Fericitul Leontis a adormit la 4 ale lunii pharmuthi, indictionul al treilea. O, Dumnezeule, odihnește-l împreună cu cei cucernici și drepți în loc de verdeață și de răcoare a apelor paradisului, a trecerii de unde a fugit durerea, înfrîntarea și suspinul. Sfînt, sfînt, sfînt Domnul Savaot; plin e cerul și pămîntul de mărirea Sa”⁸.

Rugăciunile pe care le întrebuițăm în cult sînt cu toate în proză. Chiar imnurile sînt în proză, deși unele dintre ele sînt în versuri în originalul grecesc. Nu fac excepție nici rugăciunile noastre particulare, pe care le-am creat noi înșine, după nevoi. Ne-am obișnuit așa. Este mai ușor, parcă, să te rogi în proză. Cu toate acestea, românului îi este mai ușor, se pare, să se roage în versuri, cînd este vorba de epitafuri pe care le face pentru cei dragi și ai lui sau pentru el.

„Fii, Doamne, Doamne, îndurat / Cu dragul mamei ș-al tatei, jertfă luat, / Și iartă-i lui orice păcat! / Căci el trup gingaș și suflet bun Ți-a

⁶ Fericitul Augustin, *Enchiridion*, cap. XXXIX.

⁷ Sfîntul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, partea II-a (cateheza V-a mistagogică), traducere de pr. D. Fecioru, București, 1945.

⁸ Seymour de Ricci, *Deux Nouvelles inscriptions grecques d'Egypte, dans „Comptes rendus de l'Acad. des inscr.”*, Paris, 1934, pp. 259—261.

închinat. / O, Doamne, ruga noastră ascultă, / Și dă-i locaș în dreapta-Ți sfântă. Și încă Te rugăm fierbinte, o, Tată creator / Să ai grijă de Antonică, scumpul nostru odor”⁹.

Epitaful din care am luat aceste versuri se intitulează „Rugă” și are 20 versuri. În alcătuirea epitafurilor creștine se întrebuințează rugăciunea, mai ales, în cele pentru copii și tinerii, deoarece n-au putut avea o activitate bogată cu fapte care să fie descrise sau pe baza cărora să fie caracterizați, așa cum se procedează la cei în vîrstă, cu activitate bogată, vrednică de imitat.

Sînt și epitafuri în care rugăciunea este cuprinsă în ultimul vers, ca spre exemplu: „Ca fulgerul prin văzduhuri ușor, frumos, curat / Zburat-a al tău suflet în sfera luminoasă / Răpit în floarea vîrstei de moartea nemiloasă / S-a dus iar în ceruri de unde a plecat, / Iar pe pămînt unde tot omul vai își face / Cu greutate lăsat-ai fără vrere / Părinți plîngînd, sfîșiati de durere / Ce mereu se roagă: „Doamne, să doarmă în pace” !”¹⁰.

În grupa epitafurilor-rugăciuni se încadrează și o serie de epitafuri din antichitatea creștină, în care nu sînt înglobate rugăciuni, ci numai se vorbește despre ele. În cadrul lor, morții cer celor vii să se roage pentru ei, ceea ce arată credința generală în folosul rugăciunilor pentru cei morți și în necesitatea comuniunii, prin rugăciunea dintre cei vii și cei morți.

„Rogo orate pro me Domino”¹¹. „Vos precor, o fratres orare huc quando venitis... sit vestrae mentis agapes earae meminise”¹². „Rogo vos omnes in Dno Ihu Xro orate pro me peccatore”¹³. „Eustathius humilis peccatori. Tu qui legis ora pro me et habeas Dominum protectorem”¹⁴. „Omnes... oratione orete pro me peccatore”¹⁵. „Patrici en pace tu rogo qui leges ores pro spiritum eius”¹⁶.

În epitafurile românești este la fel exprimată ideea invocării morților spre a se ruga pentru cei vii, cu aceeași convingere de comuniune între cei de pe pămînt și cei din altă lume. Forma cererii, se pare este mai frumoasă, mai poetică: „Și dacă vreodată trecînd din întîmplare / Vedea-vei tu pămîntul ce astupă corpul meu / Să faci o rugăciune, apoi, o cruce mare / Și să șoptești în taină: „S-o ierte Dumnezeu!”¹⁷. „Aici venit-am, unde pe vecie / tînărul, bătrînul trebuie să stea, / Unde nu e grijă, nu e vrăjmășie, / Căci pe pămînt nimeni nu va rămînea. / Iar tu trecător, dacă din întîmplare / Lingă a mea cruce acum te-ai oprit, / Nu trece cu vederea și zi cu îndurare... / Dumnezeu să-l ierte pe acela care / Ca și noi în lume odată a viețuit!”¹⁸.

⁹ Antonică Crivăț 1909—1930. Cimitiru Belu, București.

¹⁰ Mitică Păunescu, elev cl. III-a (+ 1929), cimitirul Belu, București.

¹¹ Capoe, *Corpus inscriptionum latinarum*, t. X, n. 4530.

¹² De Rossi, Bull 1884, p. 73, *Inscr. christ.*, t. II, p. XXX.

¹³ Capoe, *Corp inscr. lat.*, t. X, n. 4525.

¹⁴ Mont. lit. n. 3517, „Dictionaire de Théologie catholique”, t. 5, col. 348.

¹⁵ Jacutius, *De Donusau et Mennae titula*, p. 14.

¹⁶ *Corpus inscriptionum latinarum*, t. IX, n. 6108.

¹⁷ Ecaterina Florescu (+ 1931), cimitirul Belu, București.

¹⁸ Tudorache Velicu (1843—1902), cimitirul Belu, București.

În alte epitafuri, morții nu mai cer viilor să se roage pentru ei, ci ei înșiși se roagă pentru vii, care de obicei le sînt rude apropiate. „Dragi copii, iubite soț să nu plingeți pentru mine / Căci în cer unde mă aflu, pentru voi mă rog de bine”¹⁹. „Un băiat și două fete și un soț iubit / Am lăsat în lumea din care am pierit. / Doamne, Tu din ceruri ai grijă de ei / Fie-Ți milă, Doamne, de îngerașii mei”²⁰. „Acum sus în ceruri e sufletul meu / Și pentru părinți-mi rog pe Dumnezeu / Să le dea mult bine, multă fericire / Fiindcă pentru mine au avut iubire”²¹.

În unele epitafuri antice, viii cer morților să se roage lui Dumnezeu pentru ei, așa cum cer sfinților. Attice dormi în pace de tua incolumitate securus et pro nostris peccatis pete sollicitus²². Experientia in pace petas pro nobis, felix²³. Filimoni . . . ora pro nobis una cum sanctis²⁴.

Și în epitafurile românești se găsește exprimată această idee a invocării morților să se roage pentru cei vii.

„Din feericile sfere, dintr-al fericirii plai / Unde ți-ai ales lăcașul pentru al veșniciei trai / Îți aruncă a ta privire peste țară și popor / Și neîncetat către Domnul fii-ne mijlocitor”²⁵.

„Copilă ce-ai zburat la ceruri / Lăsînd în urma ta durere / Indurate de-a noastră fire / Și ne trimite mîngîiere”²⁶.

„Tu iubita noastră fiică / Ce te-ai stins atît de mică / Roagă-te lui Dumnezeu / Să ne împace de dorul tău”²⁷.

Epitafurile latinești, citate mai sus, în care decedații sînt invocați așa cum se invocă sfinții, se spune că datează dinaintea epocii lui Constantin cel Mare. Creștinii din primele secole erau foarte atenți să nu greșească, atunci cînd era vorba de credință. Cum se explică atunci această invocare a morților, așa cum se invocă sfinții?

În vremea aceea, grecii și romanii erau în majoritate păgîni. Creștinii erau în minoritate. Atît grecii cît și romanii credeau că sufletele oamenilor, după moarte, deveneau zei și vin în ajutorul celor vii. „Voi fericitorilor, scrie Eschil, care locuiți sub pămînt, ascultați invocația mea; Veniți în ajutorul copiilor voștri și dați-le victoria”²⁸. Eneea îi spune tatălui său mort: „Sancte parens, divinus parens”²⁹. Cicero scria: „Strămoșii noștri au voit ca oamenii care părăsesc această viață să fie soco-

¹⁹ Olimpia Dorobanțu (+1942, de 24 ani), cimitirul din Tg. Jiu.

²⁰ Ioana Mihăilescu +1934 de 25 ani. Cimitirul Nord Băilești.

²¹ Ionel Lascu (+1948, de 17 ani, clasa VI-liceu), cimitirul din Caracal.

²² De Rossi, *Bull. di archeol. cristiana*, 1984, p. 58.

²³ Reinesius, *Syntagma Inscript.*, p. 913, n. LXV.

²⁴ Kirchoff, în *Corp. Inscr. graec.*, t. IV, n. 9663; De Rossi, *Bull. di archeol. crist.*, 1890, pp. 143—144.

²⁵ Iosif Gheorghian, mitropolit primat al României (1829—1909). Mănăstirea Cernica. Epitaful este semnat de econom Al. Popescu-Cernica.

²⁶ Tuța Muranu (+1954 de 21 ani). Cimitirul din Piatra Neamț.

²⁷ Adriana Maria Sfetculescu (+1914 de 14 ani). Cimitirul Belu București.

²⁸ Eschil, *Choephorela* 475.

²⁹ Vergiliu, *Eneida* V, 8.

țiți în numărul zeilor”³⁰, sau: „Dați zeilor Mani ceea ce le datorați. Ei sînt oameni care au părăsit viața. Considerați-i ca ființe divine”³¹.

Nu este de mirare că unii dintre creștini, în durerea și dragostea mare pentru cei decedați ai lor, să se fi lăsat influențați de epitafurile păgîne în care se invocau membri răposați ai familiei. Nu știm apoi ce vîrstă aveau Esperanția și Filimon, care sînt invocați. Poate erau prunci ori copii în vîrstă fragedă, care erau socotiți nevinovați.

„Eusebius infans per aetatem sine peccata accedens ad sanctorum locum in pace qui escit”³². „Magus, puer inocens, esse iam inter innoctens coepisti”³³.

Și în timpul nostru pruncii sînt socotiți fără de păcat, sînt numiți îngerăși și trăind împreună cu îngerii în cer.

„Căci al tău suflet tînr, fără de păcat / Către cer la înger, zborul acum și-a luat”³⁴.

„Bun și nevinovat îngerăș / Iubit și scump copilaș”³⁵.

„Și te-ai dus în lumea sfîntă / Unde numai îngerii cîntă / Ca să cînti și tu cu ei / Rugîndu-te pentru ai tăi”³⁶.

Nu numai sufletele pruncilor, copiilor și tinerilor sînt invocate, ci ale bătrînilor, cum se vede din epitafurile citate. Unul dintre aceste epitafuri al mitropolitului Iosif Gheorghian, este semnat de un preot. Nu se poate spune că acest preot n-a știut că sufletele decedaților, chiar dacă aceștia au avut o viață sfîntă pe pămînt nu se pot invoca, așa cum se invocă sfînții, înainte de a fi canonizați. Un alt preot a scris despre mitropolitul Grigore Dascălul: „Sufletul lui în ceruri se roagă lui Dumnezeu pentru iertarea păcatelor noastre”³⁷.

În epitafuri și în necroloage se exagerează adesea, mai ales, cînd acestea sînt făcute de literați ori membri ai familiilor lor. Muza și dragostea exagerată fac pe autori să vadă pe decedați mai virtuoși, superiori celor aflați în viață.

Desigur, mulți dintre creștinii care părăsesc lumea aceasta, au dus o viață plăcută lui Dumnezeu și de aceea sînt primiți de Tatăl ceresc în rîndul sfinților Săi, fiind răsplătiți cu nimbul sfînteniei³⁸. Oricît i-am iubi, orice convingere am avea despre puritatea lor creștină, nu-i putem solicita și venera ca pe sfinți, atîta vreme cît Biserica nu i-a canonizat.

Dacă cineva dintre morții noștri dragi a fost primit de Dumnezeu în rîndul sfinților din cer, el este cîstit anonim de toți creștinii, ca sfînt, în „Duminica Tuturor Sfinților”. Dacă Dumnezeu l-a „canonizat” și va

³⁰ Cicero, *De legibus*, II, 22.

³¹ Fustel de Coulanges, *Cetatea antică*, trad. de A. G. Alexianu, București, 1929, pp. 17—18.

³² De Rossi, *Bull.* 1875, mp. 30, sq.

³³ Musée du Latran, p. IX, n. 31.

³⁴ Sandi Căciulescu (1908—1911). Cimitirul din Caracăi.

³⁵ Lidia Măzăreanu 1927—1931. Cimitirul Timișoara III. Timișoara.

³⁶ Lucian Mateescu (+1912 de 4 ani). Cimitirul Belu, București.

³⁷ Preoț prof. M. Popescu, *Viața și faptele părintelui Grigore Dascălul* București, 1934, p. 16.

³⁸ Preot Gh. Paschia, *Sfinți români în lucrarea Cer și pămînt*, București, p. 234.

face cunoscut lumii acest lucru prin minuni, îl va canoniza și Biserica, iar noi îl vom cinși pe nume ca sfânt. Până atunci sîntem datori să ne pomenim morții, rugîndu-ne, făcînd milostenii, aducînd jertfe liturgice pentru ei. Nu le folosește nici lor și nici nouă numindu-i sfinți în epitafuri, în cuvîntări sau cărți.

Exagerările din epitafuri și necroloage sînt greșeli voite de exprimare, nu tăgăduirea Ortodoxiei cultului morților. Aceste greșeli se pot evita și trebuie evitate, chiar dacă au o tradiție antică.

Preot dr. GHEORGHE PASCHIA

ARTĂ ȘI ASIMILARE

Un popor nu este original numai prin creațiile care îi aparțin, ci și în felul cum asimilează motivele de largă circulație. Acest fenomen, al asimilării, devine interesant și concludent, cînd motivele sau temele asimilate au o anumită aoreolă ori prestigiul intangibilității. Una dintre lucrările pasionante în această direcție — după cum remarcă Lucian Blaga¹ — ar fi un studiu despre modul cum au fost și sînt asimilate diferite motive dogmatice sau literatura biblică.

Dacă literatura noastră populară cuprinde un imens material sub acest aspect, pictura bisericilor noastre, cu precădere cele transilvănene, ne pune în fața unor originale interpretări ale dogmei creștine, care ni se par mult mai fundamentate și mai aproape de spiritualitatea poporului nostru, decît scenele sau ideile de „import”, fie chiar bizantine. O particularitate a românilor este și aceea că alternează spontan motivele canonice or dogmatice, iar literatura biblică și cea bisericească sînt asimilate pe plan artistic în spirit creator.

În contextul respectiv, credem că ar fi oportun să ne ocupăm în acest material, spre exemplificare, de reprezentarea iconografică a Sfinței Treimi, încercînd să motivăm o înțelegere mai mare spre stilistica zonală, mereu conștienți de faptul că orice cunoaștere a omului este

¹ Lucian Blaga, *Trilogia culturii*, București, 1969, pp. 182—188.

întotdeauna antropomorfă. Chiar și în formularea cea mai abstractă a ideii de cauzalitate intră un dram de antropomorfism².

Triada a jucat din cele mai vechi timpuri un rol important, dar credem că în nici o religie, sau sistem filosofic, triada nu are înțelesul pe care îl are în creștinism. În sistemul platonice, unitatea reprezintă divinitatea care conține totul și de la care derivă totul. Numărul „doi” era principiul răului, iar „trei” simbolul armoniei perfecte. Mitologia cunoaște trei „Parce”, trei „Furii”, „Diana” are trei fețe, „Cerber”, trei capete, etc.³

În ambianța bizantină, pe la mijlocul veacului VI d. Hr. se cristalizează tot mai mult o seamă de reprezentări iconografice, care păstrau încă un caracter antic destul de pronunțat. Astfel, găsim, lucrată în mozaic, în biserica „San Vitale” din Ravena, „jertfa lui Avraam”, precedată de vizita pe care „cei trei îngeri” — simbolul Sfintei Treimi — au făcut-o patriarhului vechi testamentar⁴. Pe la sfîrșitul secolului VII și începutul veacului următor, în biserica mănăstirească „Adormirea Maicii Domnului” din Niceea apare o altă reprezentare a Trinității, anume un medalion reprezentînd: tronul Etimaseiei, evocîndu-L pe Dumnezeu Tatăl, Sfînta Evanghelie pe Dumnezeu Fiul și Sfîntul Duh în formă de porumbel⁵. Pe o icoană rusească, Sfînta Treime apare în alt mod: Dumnezeu Tatăl ca un bătrîn, șezînd pe tron și avînd în brațe pe Iisus Pruncul, iar în planul din față, într-o aureolă, Sfîntul Duh în formă de porumbel. Dacă Konrad Onasch o datează ca fiind din secolul XIV și o intitulează „Sfînta Treime neotestamentară”⁶, la Leonid Uspensky este datată din secolul XV și este intitulată „Paternitate”⁷. Cam în aceeași perioadă (secolele XIV—XV), există o altă reprezentare a Sfintei Treimi, pe o icoană grecească unde apar pictați „trei îngeri” stînd la masă⁸.

În cursul veacurilor, Sfînta Treime apare reprezentată sub diferite aspecte, începînd cu cea a unei figuri cu trei fețe — așa cum picta pe la jumătatea veacului XVII Radul zugravul, un valah care lucra în zona Peciului (Ipek — Serbia veche, R. S. F. Iugoslavia). Apoi, pe o icoană cretană⁹ din secolul XVII, pe același tron stăteau Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, iar deasupra Sfîntul Duh în formă de porumbel. Pe o icoană grecească din același veac apar în plus simbolurile evangheliștilor, soarele și luna, precum și doi îngeri¹⁰, ajungîndu-se în alte icoane ca Sfînta Treime să fie reprezentată prin „trei îngeri”.

² Lucian Blaga, *Elanul insulei*, Cluj-Napoca, 1977, p. 233.

³ Gheorghe F. Căușanu, *Superstițiile poporului român în asemănarea cu ale altor popoare vechi și nouă*, București, 1914, p. 274.

⁴ Charles Delvoye, *Artă bizantină*, traducere românească, vol. I, București, 1976, p. 125.

⁵ Ibidem, p. 142.

⁶ Konrad Onasch, *Die Ikonenmalerei*, Leipzig, 1968, tabloul 27.

⁷ Leonid Uspensky, *La Théologie de l'icone dans l'Eglise orthodoxe*, Paris, 1980, p. 346.

⁸ Konrad Onasch, o.c., tabloul 40.

⁹ *Les icones dans les collections Suisses*, Editions Benteli, Berne, 1968, planșa 32.

¹⁰ Ibidem, planșa 88.

Diversitatea iconografică a reprezentării Sfintei Treimi ridică cel puțin două întrebări, atât pentru un istoric de artă cât mai ales pentru un pictor bisericesc: se respectă textul Vechiului Testament în ceea ce privește reprezentarea Sfintei Treimi în pictura bisericească?; asimilarea și interpretarea dogmei creștine de către un popor are un sens mai profund și este aproape de spiritualitatea acestuia?

În Sfinta Scriptură a Vechiului Testament (Facerea 18, 1—2) se precizează: „Avraam primește pe Sfinta Treime la stejarul lui Mamvri. Apoi Domnul s-a arătat iarăși lui Avraam... atunci ridicându-și ochii săi, a privit și iată *trei oameni*...”.

Textul citat vorbește clar despre *trei oameni*, care nu sînt „îngeri”.

În acest sens, prima întrebare își are rostul ei și este deopotrivă oportună, cu atât mai mult cu cât se știe că „Dumnezeu s-a revelat în mod clar ca Treime în opera mintuirii... În Vechiul Testament, unde Dumnezeu rămîne încă numai transcendent, chiar dacă acționează de la distanță asupra istoriei, nu se revelează ca Treime”¹¹. În consecință, cei „trei îngeri” de la stejarul lui Mamvri — ca reprezentare iconografică a Sfintei Treimi — se pare că nu sînt cei mai indicați, ca soluție artistică aleasă, deoarece nu respectă nici textul biblic.

În cursul veacurilor s-a ajuns la diversificarea iconografică a unor reprezentări, care în unele cazuri nu sînt cele mai adecvate și — poate cel mai grav — nu sînt cele mai accesibile și mai apropiate spiritualității unui popor. Există — însă, reprezentări iconografice ale Sfintei Treimi care respectă textul biblic, așa cum este, spre exemplu, mozaicul din capela „Santa Maria Maggiore” din Roma (din anul 430 d. Hr.), unde apar clar trei tineri (oameni) îmbrăcați în robe (cămăși) și himatioane albe¹². Lucrarea se află pe zidul galeriei principale, iar în spațiul respectiv au fost incluse trei episoade într-o singură scenă. Pe lângă această lucrare, mai sînt și alte reprezentări ale Sfintei Treimi care reflectă clar o anume tendință spre antropomorfism, așa după cum sublinia Sf. Teodor Studitul: „În Sfinta Treime, Iisus diferă de Tatăl prin persoana Sa; în icoane El diferă de propria Sa reprezentare prin natură (fire)”¹³.

În acest context, fiecare pictor bisericesc cu conștiință profesională, se poate întreba și pe bună dreptate, care este reprezentarea iconografică cea mai adecvată a Sfintei Treimi: cei „trei îngeri”, or, așa cum am văzut, cei „trei tineri” sau alte reprezentări care se pare că sînt cu mult mai aproape de relatarea biblică și dogmatică?

La români, accesibilitatea unor teme iconografice a dus implicit și la asimilarea literaturii și doctrinei creștine, dar la o asimilare creatoare care nu are nimic cu erezia, ci face parte din adîncurile spiritualității neamului nostru. Așa o găsim transpusă, bunăoară, în pictura murală care se păstrează în biserica din Densuș (jud. Hunedoara) din Țara Hațe-

¹¹ Dumitru Stăniloae, *Sfinta Treime, structura supremei iubiri*, în „Studii Teologice”, nr. 5—6/1970, pp. 333—334.

¹² *Medieval Art* (text și note de Sharon Gallagher), New York, planșa 12.

¹³ Leonid Uspensky, o.c., p. 110.

Biserica din Densuș; Sfinta Treime

gului, pictură ce datează din anul 1443, aparținând „zugravului Ștefan”. Acolo, pe stîlpul nord-estic din interiorul bisericii, se află scena „Sfintei Treimi”, de un tulburător și profund symbolism. Pe un fond albastru, într-o suprafață rectangulară, Dumnezeu Tatăl (portret compozițional) este înfățișat ca un bătrîn, cu părul alb strîns în două coade căzute pe umeri, cu barbă albă și în veșmînt alb, ținînd mîinile pe umerii Pruncului Iisus (portret compozițional), îmbrăcat cu o cămașă albă, care amintește prin decorație cămașile țărănești. Pe „creștetul” lui Dumnezeu Tatăl este zugrăvit Duhul Sfînt în chip de porumbel. Parafrazînd și fără intenția unei analogii perfecte, se desprinde de aici, ca dintr-o fotografie de familie, unitatea în iubire dintre „bunic” și „nepot”, iar prezența porumbelului, așezat neconformist, face clar și fără echivoc legătura dintre pămînt și transcendent, prefigurînd adevărul că „cea mai perfectă și mai plină de sens unitate este unitatea în iubire, adică unitatea între persoanele neconfundate... În acest sens, Duhul este socotit ca o lumină care, pornind de la Tatăl, strălucește și prin Fiul în care rămîne...”¹⁴

¹⁴ Dumitru Stăniloae, *art. cit.*, pp. 334, 349.

Ce poate fi mai plastic, mai profund și mai accesibil deopotrivă, decît acest adevăr asimilat în spirit creator? Tendința schismatică, existentă în lume, este improprie Ortodoxiei care lasă libertatea însușirii și trăirii aceluiași adevăr în funcție de specificul fiecărui popor. La poporul nostru, libertatea își găsește un „ventil” în creații care nu depășesc cadrul unui anume joc al imaginației și nu încalcă adevărul de credință. Această realitate se exemplifică și în dogma despre Judecata cea de apoi, la care trebuie să se prezinte omul, ca un „tragic privilegiu” al său. O poezie populară din Ardeal dezvăluie și în această privință un profund și original simț metafizic al poporului nostru: „Foaie verde grîu mărunt, / Cite flori sînt pe pămînt, / Toate merg la jurămint, / Numai spicul grîului, / Și cu vița vinului / Și cu lemnul Domnului / Zboară-n'altul cerului, / Stau la poarta raiului / Și judecă florile, / Unde li-s miroasele”¹⁵.

Arta creștină, în sensul ei profund, nu imită natura, ci scopul ei este revelarea, în forme sensibile, a tainelor. „Întru în biserică, înăbușit de gînduri ca de niște spini — scria Sf. Ioan Damaschinul — podoaba picturii mă atrage să mă uit, îmi desfătează vederea ca o livadă și, pe nesimțite, mărirea lui Dumnezeu pătrunde în suflet”¹⁶.

Prin darurile cu care au fost „împodobiți”, zugravii vechilor noastre biserici au creat valori care fac parte din „marea cea adîncă” a culturii poporului nostru. Cu rădăcini în spațiu și în timp, arta lor năzuiește să înfrîngă spațiul și timpul. O mai putem considera atunci, un simplu „formalism”?

Dr. VIOREL ȚIGU, pictor bisericesc

¹⁵ Lucian Blaga, *Trilogia culturii* (o.c.), p. 186.

¹⁶ Sfîntul Ioan Damaschinul, *Cultul sîntelor icoane*, trad. de pr. Dumitru Fecioru, București, 1937, p. 45.

„VIZITAȚIUNEA” EPISCOPULUI GHEDEON NICHITICI ÎN ȚINUTUL HUNEDOAREI (1787)

Încercările de înstrăinare religioasă a românilor din Ardeal au început cu peste trei veacuri înainte de „epoca principatului aflat sub suzeranitatea otomană” (1526)¹. Ele nu i-au intimidat, însă, pe români, care, în lipsa drepturilor politice, și-au conservat credința ortodoxă cu care s-au contopit și ca națiune, numind-o „legea românească”. Mai târziu, odată cu ocuparea principatului de către Habsburgi în 1688, acțiunile de atragere la uniție au reînceput cu mai multă vigoare, pentru ca prin intermediul românilor să se asigure confesiunii romano-catolice o poziție privilegiată față de celelalte confesiuni „recepte” până atunci superioare numeric². Uniția s-a produs în condițiile știute și consemnate amănunțit în istorie, asupra cărora nu insistăm. Fenomenul a generat, însă, implicit o amplă mișcare de rezistență, respectiv mișcările religioase și sociale ale secolului XVIII, în care au excelat călugării Visarion Sarai (1744) și mai ales Sofronie de la Cioara (1759—1761), prin acțiuni masive îndreptate concomitent și împotriva exploatării feudale și naționale³.

În 1761, printr-o vastă acțiune represivă, generalul Adolf Buccow încercase să pună capăt definitiv vieții monastice ortodoxe ardelenice. Mănăstirile hunedorene Prislop și Plosca au avut aceeași soartă în urma neîncetărilor reveniri la ortodoxie ale călugărilor uniți⁴. Totuși în 1775 Prislopul este refăcut. Un document de arhivă ne face cunoscut că

¹ Papa Inocențiu III cere episcopului romano-catolic din Oradea, în 1204, să cerceteze mănăstirile românești din dieceza sa, pentru a se înființa un episcopat supus direct papei, pentru populația românească din părțile acelea (Ștefan Pascu, *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944, p. 100 și Ștefan Metes, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1936, p. X.).

² Diac. prof. dr. Silviu Anuichi, *Relații bisericești româno-sârbe în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, teză de doctorat (extras), București, 1980, pp. 40—41.

³ Miron Constantinescu și colaboratorii, *Istoria României*, București 1969, p. 242.

⁴ Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, vol. I, Sibiu, pp. 116—117.

la 17 septembrie 1784, comitatul Hunedoara raporta guvernatorului din Sibiu că în această mănăstire mai mulți tineri valahi nu numai cei din vecinătate, sînt pregătiți spre a deveni preoți, fapt pentru care ei frecventează mănăstirea și iau parte la cultul divin ⁵.

Documentul citat ne îndreptățește să afirmăm că la acea dată mănăstirea era în posesia ortodocșilor. În sprijinul acestei afirmații ar mai putea fi adus încă un argument: În 1781 împăratul Iosif II proclamase edictul de toleranță care prevedea drept de exercițiu liber tuturor confesiunilor din imperiu. În urma acestui edict se înregistrează reveniri în masă ale românilor la Ortodoxie, care amenințau uniația. De aceea, o nouă dispoziție imperială, dată în anul următor 1782, preciza să nu se ia în considerare cererile prezentate de comunități întregi, ci numai cele individuale ⁶.

Dacă primii doi episcopi ortodocși ai Ardealului, din secolul XVIII, Dionisie Marcovici și Sofronie Chirilovici, s-au lipit mai mult de capitala fostului regat ungar, Buda, cel de-al treilea, Ghedeon Nichitici care a păstorit între 1783—1788 s-a arătat cu multă dragoste față de păstoriții săi ortodocși români ⁷.

La venirea sa în Transilvania starea Bisericii Ortodoxe din principat nu era dintre cele mai bune. Predecesorul său, Sofronie Chirilovici, hirotonise un număr de 190 preoți pentru Biserica din Ardeal, din care 91 la Buda, după 1774 ⁸. Trebuie, însă, adăugată aceeași stare materială grea a țărănimii, inclusiv a preoțimii române care va duce la conflictele sociale din 1784, respectiv la izbucnirea revoluției condusă de Horea, Cloșca și Crișan, mișcare în care preoțimea română a luptat jertfindu-se pentru o cauză dreaptă alături de poporul asuprit. După innăbușirea răscoalei, nobilimea din comitatul Hunedoara cerea contelui Iancovichs, cel care a condus procesul fruntașilor răscoalei: „Să se pedepsească într-un mod exemplar și preoții românilor” ⁹.

În ciuda acestei situații, se poate vorbi despre o revitalizare a Ortodoxiei din Ardeal, în timpul păstoririi episcopului Ghedeon Nichitici. Acțiunea a început după marea mișcare din 1784, episcopul vizitînd în 1786—1787 o bună parte din eparhia sa.

În luna iunie 1787, el se afla în ținutul Hunedoarei. Astfel, în 27 mai/8 iunie, episcopul Ghedeon se găsea la protopopiatul Orăștie avînd 35 parohii, condus pe atunci de protopopul Lazăr Ștef. În 3/14 iunie a avut lor cercetarea preoților din jurul Hațegului, la care s-au prezentat doar șase preoți din tot atîtea parohii. Un document de arhivă păstrează numele a cinci sate de lingă Hațeg, avînd în întregime locuitori orto-

⁵ Arhivele Statului Deva, fond Comitatul Hunedoara, dos. 13/1784, fila 16.

⁶ Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Preoțimea hunedoreană sprijinitoare a năzuințelor poporului*, în „M. B.”, nr. 10—12/1968, p. 628.

⁷ Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Române*, (manual pentru Seminariile teologice), ed. II, Sibiu, 1978, p. 303.

⁸ Matei Voileanu, *Contribuție la istoria bisericească din Ardeal*, Sibiu, 1928, pp. 120—127.

⁹ M. Păcurariu, *art. cit.*, p. 632.

docși : „Sîmpetru cu 26 case și 26 capi de familie, Săcel cu 36 case și 36 capi de familie, Nalațvad cu 22 case și 22 capi de familie, Ciopeia cu 15 case și 15 capi de familie”¹⁰.

Din satul Sălașul de Sus, Mihail Mara informa guvernul de la Sibiu că preotul ortodox face înmormîntări cu întreaga localitate, afectîndu-se prin aceasta drepturile clerului uniatic, pe care populația satului — fie dintr-o cunoaștere greșită a drepturilor sale, fie din comoditate — îl neglijează¹¹. Mihail Mara mai cerea guvernului să fie dezvinovățit de faptul că ar fi reclamat pe preotul ortodox care înmormîntase fiul unui grănicer¹². În urma acestor neînțelegeri, 12 grăniceri se răzvrătesc și cer ca membrii familiilor lor să fie înmormîntați de preotul ortodox. De aceea, cancelaria din Sibiu face cunoscut la 10 octombrie 1783, că este ilegal cum s-a procedat „ca toți cei ce vor să fie înmormîntați de preotul ortodox (papa schismatic) și că în acea parohie, jurisdicția o are clerul unit”¹³. În urma acestor demersuri se atrage atenția locuitorilor din Sălaș ca „grănicerii din regimentul I de pedestrași valahi” să fie protejați, respectîndu-se drepturile scrise, sau altfel spus, legile în vigoare¹⁴.

Desigur, la trecerea prin Deva episcopului i s-au adus la cunoștință neînțelegerile ivite, sau poate le-a cunoscut nemijlocit la fața locului, deoarece în 21 iunie 1787, numea un preot pentru parohia în cauză, anunțînd și oficialitățile Comitatului Hunedoara : „Prin prezenta, în mod oficios aducem la cunoștință că preotul Popa Grigorie a fost numit în Sălașul de sus cu filia Sîmpetru”¹⁵. În 9 iunie 1787, episcopul Ghedeon era în Silvașul de sus îndemnînd pe credincioși să ceară una dintre cele două biserici¹⁶.

În 4/15 iunie¹⁷ are loc cercetarea preoților din protopopiatul Hunedoarei, condus de protopopul Petru Ștef, avînd 38 parohii¹⁸. În 12 iunie, din Sîncrai, episcopul se adresa oficialităților comitatului Hunedoara, cerînd să fie recunoscut, pentru parohia Dincul Mic, preotul Suciu Pascu, în locul preotului care decedase (Mihai Codre). Preotul nou numit funcționase ca substitut al preotului din Totia¹⁹. O săptămînă mai tîrziu în 20 iunie, episcopul se afla în Dobra, de unde se adresa aceluiași comitat, recomandînd pe studiosul Gheorghe Iancovici din satul Lăsău, „spre a fi prins în ordinul sacru”, adică hirotonit pe seama parohiei Făgețel și Strigoane. Dădea această „ordinațiune în mod oficios” pentru

¹⁰ Arhivele Statului Deva, *fond comitatul Hunedoara*, dos. 19/1788 fila 7. — un tabel al zonei (processus) Totești, cercul Hațeg, din 7 sept. 1787.

¹¹ Ibidem, dosar 13/1784, fila 5.

¹² Ibidem, fila 7.

¹³ Ibidem, fila 8.

¹⁴ Ibidem, fila 9.

¹⁵ Ibidem, dosar 9/1787, fila 35.

¹⁶ Șt. Metes, o.c., p. 121.

¹⁷ Datele actelor din arhivă au fost notate așa cum au fost găsite, fără a adăuga stilul nou. Acolo unde stilul nou este adăugat celui vechi, înseamnă că așa se află în izvorul citat.

¹⁸ M. Păcurariu, *art. cit.*, p. 633.

¹⁹ Arhivele Statului Deva, *fond Comitatul Hunedoara*, dos. 9/1787, fila 29.

a intra în atenția parohienilor și oficialităților²⁰. În Dobra s-au prezentat preoții din 33 parohii, constatându-se că protopopul Iacob din Roșcani nu a dat îndrumările necesare preoților în privința tinerii protocoalelor. Printr-o „ordinațiune” dată în 9 iulie din Alba Iulia, adresată Comitatului Hunedoara, episcopul arăta că „avînd prilejul să constate că arhidiaconul Iacob Naghi nu mai poate îndeplini atribuțiile pe care le are în această calitate, fiind bătrîn și suferind”, îl numește cu îndeplinirea funcției arhidiaconatului pe Iosif Nemeș parohul Dobrei, cu titlul de vice-arhidiacon²¹. Noul protopop fusese hirotonit ca preot în 1785.

În 22 iunie, aflat în Ilia, episcopul constată că Gheorghe Petruț, candidat la preoție, prezintă actele sale și este apt pentru a intra în rîndul preoțimii. Dispune apoi ca hotărîrea satelor Panc și Săliște de a forma o parohie, să fie prezentată comitatului Hunedoara, care apoi va face cunoscută decizia sa, parohienilor și preotului²². În ziua următoare din orașul Deva el a informat autoritățile că Simion Sava a fost numit în parohia Deva, în locul lui Popa Ioan, care anterior a fost preot acolo²³.

În 4/25 iunie episcopul se afla în Hondol, protopopiat cu 34 parohii, condus de Ioan Popovici, iar în 16/27 iunie se găsea în Trestia, care pe atunci era sediul unui protopopiat cu 41 parohii din părțile Zarandului, condus de protopopul Iosif Sinzian, unde a constatat nereguli și a dat pedepse. În 29 iunie, din Tebea, el făcea rînduială împreună cu vicejudele Gabriel Nopcea în parohia Ruda (Ruda-Brad), căutînd să ușureze unele greutăți ale preotului Popa Ianoș²⁴.

În 20 iunie, aflat la Deva, episcopul se adresase comitatului Hunedoara, arătînd că a dat dispoziție încă din 1784, pentru ca neînțelegerile privind conscripțiile efectuate prin arhidiaconi să fie rezolvate, în deplin acord cu autoritățile locale, iar elementele să fie privite amănunțit²⁵. Un document de arhivă păstrează „conscripția capilor de familii neunite de sub protopopul Popa Iosif Sinzian din comitatul Hunedoara, unit cu Zarandul, din cercul de peste Mureș (Transmarussianus)”²⁶ ce cuprinde două procese cu 48 sate și 2312 capi de familie.

Ceva mai tîrziu și urmărind același țel, episcopul Ghedeon se adresa din nou comitatului Hunedoarei, în 11 august 1787, făcînd cunoscut că în urma unui ordin al guvernului va trebui să se facă un recensămint al bisericilor și capelelor și cerînd ca preoțimea să fie ajutată de autorități²⁷.

Referitor la preoții hirotoniți în Țara Românească, episcopul era firesc destul de precaut. La 23 iunie 1787, ruga autoritățile „să se caute modalitățile de a fi recunoscut preotul Mihai Popovici din Silvașul de

²⁰ Ibidem, fila 33.

²¹ Ibidem, fila 45.

²² Ibidem, fila 37.

²³ Ibidem, fila 35.

²⁴ Ibidem, fila 41.

²⁵ Ibidem, fila 43.

²⁶ Ibidem, dos. 19/1788, fila 7.

²⁷ Ibidem, dos. 9/1787, fila 47.

Jos, hirotonit în Țara Românească, pentru că prezintă încredere”²⁸. Dimpotrivă, deoarece preotul Popa Ioan din satul Bulbuc, hirotonit tot în Țara Românească, nu a fost recunoscut, întreaga comunitate locală a adresat împăratului Iosif II o sugestivă petiție, redactată în limba germană²⁹ și în cinci puncte și datată din 18 octombrie 1783, pe care o redăm în traducere românească: „Satul Bulbuc cere prea înaltă îndurare ca preotul Popa Ion, neunit, care prin ordinul onoratul Comitat i s-a interzis oficierea slujbei în biserica noastră, să poată fi din nou numit și instalat în slujbă.

„1. Strămoșii noștri au crescut în credința Bisericii și preamărirea lui Dumnezeu. Și noi am ținut și moștenit o astfel de credință, dar ca să stea biserica pustie și aproape 600 suflete să stea fără serviciul duhovnicesc și să fie lipsite de serviciul în slujba lui Dumnezeu, nu se poate, iar părinții să moară fără acest serviciu sacru.

„2. Copiii nou născuți nu pot fi botezați în localitate și trebuie să mergem în alte localități, și din această cauză trec una, două, trei, patru sau mai multe săptămâni până la botez, timp în care o parte din ei mor nebotezați.

„3. Acest Popa Ion are 16 ani de cînd este preot în satul nostru, Bulbuc și a fost luminătorul multor suflete din sat și de aceea trebuie chemat din nou în serviciul religios.

„4. Acest Popa Ion s-a certat cu episcopul neunit al Transilvaniei și episcopul nu i-a recunoscut atestatul adus din Țara Românească.

„5. Ne rugăm să fie reinstalat în satul Bulbuc, preotul Popa Ion ca și acest sat să aibe preot adevărat”.

După cum s-a putut vedea, episcopul Ghedeon nu a făcut doar o simplă trecere în revistă a preoțimii din Ardeal, respectiv din ținutul Hunedoarei, ci numește, confirmă, îndrumă, pedepsește și uneori chiar înlătură pe unii preoți din oficiile parohiale sau protopopești, cu și fără dreptate. În timpul celor cinci ani de păstorire a hirotonit un număr de 70 preoți pentru tot atâtea parohii din Transilvania. A lăsat eparhia împărțită în 31 protopopiate, cu 940 parohii. Parohiile cu pînă la 130 de familii aveau dreptul la un preot, cele cu 250 de familii, la doi preoți, introducîndu-se și contribuția materială a credincioșilor în funcție de familii³⁰.

Dincolo de toate acestea, „vizitațiunea” episcopului Ghedeon, efectuată în urmă cu două veacuri în ținutul Hunedoarei, reflectă vitalitatea credinței noastre strămoșești în mijlocul populației românești autohtone, hotărîtă să-și păstreze structura națională și profilul ei religios, în ciuda oricăror discriminări și vexații pe care a trebuit să le îndure în cursul istoriei sale zbuciumate.

Preot PETRU CĂTA

²⁸ Ibidem, fila 37.

²⁹ Ibidem, dos. 13/1784, filele 1—4.

³⁰ M. Voileanu, o.c., pp. 3—4.

ȘCOLI ȘI DASCĂLI BĂNAȚENI ÎN CEL DE-AL DOILEA DECENIU AL SECOLULUI AL XIX-LEA

În primele decenii ale secolului XIX, Banatul a înregistrat semnificative mutații pe plan economic, cu ecouri și în sfera culturală a românilor, la aceasta contribuind și măsurile luate de cercurile guvernante din acea vreme, în spiritul epoci, „luminilor”, pentru educarea supușilor lor. Chiar dacă inițial se urmărea formarea unei mase de supuși care să posede un minim de instrucție și să răspundă cerințelor impuse de economia mercantilistă a vremii, ulterior „primele instituții naționale legal recunoscute românilor — școala și Biserica — se transformă în forțe de disoluție, constituind cei mai importanți factori de educație națională”¹. În primele decenii ale veacului trecut exista în Banat un mare număr de comercianți, meseriași și funcționari², care, împreună cu reprezentanții intelectualității românești (preoți, învățători, profesori) alcătuiau noua clasă socială ce se afirma.

Procesul de organizare a învățămîntului pe noi baze — început la jumătatea secolului XVIII în întregul Imperiu habsburgic — a durat pînă în primul deceniu al secolului următor³, cînd, în linii generale, acest proces a fost încheiat, ajungîndu-se ca în aproape fiecare localitate bănățeană să existe o școală organizată și învățător⁴.

În prima etapă a „luminilor bănățene”⁵ se simțea nevoia acută a unui număr corespunzător de învățători care să asigure desfășurarea normală a procesului instructiv-educativ în școlile înființate și educarea tinerei generații din satele și ținuturile Banatului. Cum o instituție care să pregătească acești dascăli lipsea, s-au inițiat cursuri de pregătire cu

¹ Nicolae Bocșan, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, 1986, p. 122.

² Spre exemplu, amintim doar că în 1808 existau în Lugoj 104 meseriași și 77 comercianți cu toți românii, numărul acestora fiind mare și în Lipova, Caransebeș, Făget ș.a. (cf. I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848 în Banat*, București, 1968, p. 34).

³ V. Țircovnicu, *Istoria învățămîntului din Banat pînă la 1800*, București, 1978; idem, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat*, București, 1970; P. Radu — D. Onciulescu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat pînă la 1800*, București, 1977; Iuliu Vuia, *Școlile românești bănățene în secolul al XVIII-lea*, Orăștie, 1896.

⁴ În 1802, din totalul celor 536 localități existente în Banat, 520 aveau școli, din care 328 erau românești (cf. Hans Wolf, *Das Schulwesen des Temeswarer Banats im 18. Jahrhundert*, Baden, 1935, p. 181; V. Țircovnicu, *Contribuții... (o.c.)*, p. 56. În același an, numărul dascălilor era de 549, din care 413 ortodocși.

⁵ Periodizarea aparține lui Nicolae Bocșan, care, în lucrarea citată propune două etape în evoluția luminismului din Banat: prima etapă este cuprinsă între a doua jumătate a secolului XVIII (cca. 1766) — 1812, iar etapa a doua cu începere din 1812, adică de la înființarea Preparandiei din Arad (cf. pp. 113—131).

durata de patru luni pe an, ținute de directorii școlari, pentru calificarea slujitorilor școlii.

Numărul crescând de școli sătești de la cumpăna veacurilor XVIII—XIX, lupta desfășurată de cărturarii bănățeni Paul Iorgovici, Dimitrie Țichindeal, Constantin Diaconovici-Loga și Moise Nicoară pentru emanciparea culturală a românilor bănățeni, precum și ajutorul acordat armatei imperiale în luptele purtate împotriva lui Napoleon⁶ au fost, opinăm noi, principalele cauze care au determinat cercurile vieneze să aprobe înființarea Preparandiei din Arad — un real cîștig pentru tineretul român din Banat și părțile vestice. Important focar de cultură, această strălucită instituție s-a numărat printre „acele forțe care au contribuit la formarea conștiinței naționale a românilor”⁷. Aici au activat profesori de seamă ca : Dimitrie Țichindeal, primul director al acestei prestigioase școli, Constantin Diaconovici-Loga, Ioan Mihut, Iosif Iorgovici, Alexandru Gavra și alții care, prin activitatea neobosită pe care au desfășurat-o, au contribuit la emanciparea național-culturală a românilor, la crearea unei intelectualități ce va continua lupta pentru libertate și unitate națională.

Un document din 15 iunie 1815, semnat de Luca Kenghelaț, directorul școlilor greco-neunite din districtul Timișoarei și administratorul districtului școlar al Caransebeșului, cuprinde numele absolvenților uneia dintre primele promoții de învățători de la Preparandia din Arad, precum și școlile unde au fost repartizați⁸. Au primit învățători calificați un număr de 72 școli, din care 41 în districtul școlar al Timișoarei și 31 în cel al Caransebeșului. Pe comitate, repartitia era următoarea : Arad — 1, Timiș — 37, Torontal — 11 și Caraș — 23. Faptul reprezenta un real cîștig pentru românii din Banat, sporind cel puțin numeric pătura intelectualilor, care se vor ofirma ulterior în fruntea luptătorilor pentru dobîndirea drepturilor naționale. Documentul este deopotrivă o importantă sursă cu privire la evoluția învățămîntului din această parte a țării, cu atît mai mult cu cît pentru această perioadă lipsesc lucrări de specialitate, relevînd încă o dată rolul deosebit jucat de Preparandia din Arad în procesul de formare a învățătorimii românești care va contribui din plin la educarea tineretului sătesc și culturalizarea maselor. Din el rezultă și numărul de ore pe care trebuia să le efectueze în școală fiecare dascăl, precum și retributia acestuia pe un an de zile, care oscila în funcție de acest număr, o oră remunerîndu-se cu 3 florini. Spre exemplu :

⁶ Direcția Generală a Arhivelor Statului (mai departe D.G.A.S.), București, *Microfilme Iugoslavia*, rola 162, c. 455—462, cuprinde un tabel cu numele celor care au contribuit cu bani la înființarea unor detașamente de cavalerie care au participat la luptele împotriva lui Napoleon.

⁷ V. Popeangă — E. Găvănescu — V. Țircovnicu, *Preparandia din Arad*, București, 1964, p. 12 ; Teodor Botiș, *Istoria Școlii Normale și a Institutului teologic ortodox român din Arad*, Arad, 1922.

⁸ D.G.A.S. București, *Microfilme Iugoslavia*, rola 69, c. 248—258 (în anexă rezumativă).

învățătorul care urma să activeze la școala din Aradul vechi avea repar-tizate 210 ore pe an și o retribuție de 70 florini, cel de la Felnac — 120 ore și 40 florini, cel de la Utvin — 90 ore și 30 florini, etc.

Cu trei decenii mai devreme, în 1785, a fost dată o nouă împărțire a localităților, pe trei clase de retribuire a dascălilor, în funcție de numărul caselor⁹, după cum urmează¹⁰: I — localități cu peste 500 case — 50 fl.; II — localități între 300—500 case — 35 fl.; III — localități pînă la 300 case — 25 fl.

În 1816, retribuția dascălilor pe cele trei clase era de 80, 60 și 50 fl.¹¹. Întrucît acest aspect nu a fost menționat pînă acum, precizăm că învățătorii din satele bănățene erau plătiți în primele decenii ale secolului XIX, în funcție de orele stabilite în programa școlară, care oscilau, după opinia noastră, în acord cu mărimea localităților și numărul elevilor. Cum învățătorii erau toți români (cei de naționalitate sîrbă absolvind o școală asemănătoare la Sinandrei), documentul certifică și existența școlilor românești în anume localități — ca Sinnicolaul Mic, Becicherecul Mic și Sinnicolaul Mare — unde se părea că învățămîntul se efectuease numai în alte limbi¹². Însăși trimiterea învățătorilor români în acele localități reflectă existența școlilor. Mai departe, din însăși clasificarea retribuțiilor, stabilită în 1816 (deci la un an după repartizarea promoției respective), se poate deduce cu aproximație și mărimea celor 71 așezări din Banat, în al doilea deceniu al secolului XIX. Spre ilustrare, notăm că Lugoj și Lipova intrau în prima categorie (cu peste 500 case), Lugojul avînd doi învățători; Aradul vechi și Sinnicolaul Mic făceau parte din a doua categorie (300—500 case), în care ar mai putea fi incluse și Satchinez, Jebel, Fizeș și Ticvanul Mare (retribuția dascălilor fiind de 50 fl.), iar celelalte 63 localități intrau în a treia categorie (cu pînă la 300 case). Se mai poate trage concluzia că la acea vreme multe sate bănățene aveau în jur de 300 case.

Cercetări ulterioare vor infirma sau confirma această supoziție.

Pe lîngă retribuția de bani, învățătorii mai primeau din partea obștei o locuință, precum și produse în natură, așa cum reiese dintr-un document datat din 15 martie 1816, în satul Ususău din apropiere de Lipova¹³. Comunitatea locală cerea inspectoratului școlar Uroș Nestorovici să i se trimită un învățător bun, absolvent al Preparandiei, căruia îi va fi asigurată „o simbrie... în bani gata”, precum și „... cucuruz 60 de măsuri, 12 ștînjeni de lemne... și pămînt de semănat la țarină are 4 lanțuri”¹⁴. Se menționa că satul avea 216 case, deci intra în categoria

⁹ V. Țircovnicu, *Istoria...* (o.c.), p. 191; Ioan Boros, *Organizarea școalelor naționale — românești în comitatul Cărașului la 1785—1786*, Caransebeș, 1914, pp. 25—28.

¹⁰ Ne referim doar la suma de bani pe care comuna era obligată să o dea învățătorului. Asupra produselor în natură nu insistăm.

¹¹ V. Țircovnicu, *Contribuții...* (o.c.), p. 66; N. Bocșan, o.c., p. 127.

¹² V. Țircovnicu, *Istoria...* (o.c.), p. 195.

¹³ D.G.A.S. București, *Microfilme Iugoslavia*, rola 69, c. 522—525.

¹⁴ *Ibidem*, c. 523—524.

a treia, învățătorul urmînd să primească 50 florini pe an. Din cererea lor rezultă că localnicii, în frunte cu cnezul, juratul și cei doi preoți, erau foarte preocupați de educația și buna creștere a copiilor. Asemenea acte pot fi întîlnite destul de frecvent.

Situația grea în care se aflau școlile sătenești, la începutul secolului XIX, a fost descrisă și de Dimitrie Țichindeal cu numai trei ani înainte, în 1813. „De voiești să știi în sat unde e școala? Nu întreba pe nimeni, ci du-te, apoi vei afla o casă nu departe de biserică, dezgrădită, descoperită, cu ferestrele sparte și cu hîrtie lipită; să știi că aceea e școala...”¹⁵.

Printr-o petiție colectivă din 12 septembrie 1816, trimisă din Făget inspectorului Nestorovici și semnată de cnezii și primarii a 20 sate aflate în această parte a Banatului — Susani, Sudriaș, Jupani, Bojur, Băsești, Botești, Brănești, Balosești, Margina, Coșava, Putunești, Zolt, Gladna, Firdea, Bucovăț, Surduc, Sărăzani, Jurești, Coștei și Pogănești — se solicitau învățători absolvenți ai Preparandiei din Arad, exprimînd convingerea în necesitatea educației copiilor și asigurînd de ajutorul material acordat școlilor, pentru ca ele să-și poată desfășura activitatea și să-și împlinească nobila misiune: „...De unde ascultînd noi în unele locuri înopodobite predări de învățături preparandalnicești, îndulcindu-ne suferințele noastre, pre noi ne-au îndemnat...”¹⁶.

Dacă în secolul XVIII, interesul pentru cultură se manifesta, cu predilecție, doar la o pătură restrînsă de intelectuali, învățători și preoți¹⁷, remarcăm, la începutul veacului următor, pătrunderea interesului pentru învățatură și la nivelul oamenilor simpli. Preocupările pentru buna educare a tineretului de către învățători „sistematici”, întîlnite la locuitorii din Ususău și la cei din satele din jurul Făgetului, sînt o dovadă elocventă. Se relevă, astfel, prestigiul pe care și-l cîștigase Preparandia din Arad în numai patru ani de la înființare, prin buna pregătire a învățătorilor și extinderea interesului pentru învățămînt și educație în rîndurile locuitorilor de la sate. La aceasta au contribuit din plin preoții care s-au aflat statornic în primele rînduri ale luptei pentru emancipare culturală și națională, Biserica Ortodoxă Română constituind multă vreme principala instituție de cultură la sate, iar după înființarea școlilor „poporale”, principalul sprijin al acestora și „...un pilon al conștiinței de neam...”¹⁸.

Dascălii care se ocupau cu pasiune de creșterea și educația „tinerimii” erau numeroși, făcîndu-și cu conștiinciozitate datoria și fiind, ca atare, prețuiți de obște. Două „atestare”¹⁹ din anul 1815 întăresc cele

¹⁵ În lucrarea, *Arătare despre starea acestor noao întroduse Școlasticești Instituturi*..., Buda, 1813, p. 19.

¹⁶ D.G.A.S. București, *Microfilme Iugoslavia*, rola 69, c. 506—508.

¹⁷ Ion B. Mureșianu, *Slujitorii ai bisericii ortodoxe bănățene în mișcarea românească de emancipare din secolul XVIII*, în „M. B.”, nr. 11—12/1984, p. 730.

¹⁸ Idem, *Dimitrie Țichindeal*, în „M. B.”, nr. 10—12/1975, p. 626.

¹⁹ D.G.A.S. București, *Microfilme Iugoslavia*, rola 69, c. 28—29 și c. 348—350. Primul „atestat” este emis la 4 mai 1815 în satul Căprioara, iar celălalt la 26 octombrie în satul Macedonia.

afirmate mai sus. Ele conțin aprecieri pozitive, pline de recunoștință, la adresa învățătorilor Teodor Popovici și Moise Miohovici din satele Căprioara și respectiv Macedonia. Frunțașii satului Căprioara arătau despre învățătorul lor: „Cu toată cinstea, aplecăciunea, cunoașterea și purtarea lui din pruncie au fost bună, și rămânind mic și neputinciosu de tată-său, au silit la învățătura care și pînă acuma să află...”. Aceleași bune aprecieri se făceau și despre învățătorul din satul Macedonia: „... Carele cu așa statornicie și blindețe școala în decursul a șapte ani trecuți au cercetat, cît tuturor îndreptărilor săi bonă sirguintă au arătat. Așisderea ce să atinge de moraliceasca lor portare în școală și afară de școală totdeauna bonă pildă tuturor au arătat, cît în starea învățătorescă a-l pofti voim mai pre mulți ani...”²⁰.

Din documente, rezultă că la începutul secolului XIX, învățămîntul din Banat a făcut progrese considerabile, înscriindu-se pe o orbită ascendentă. De pe băncile Preparandiei arădene au ieșit anual cite o promoție de slujitori devotați școlii, care vor contribui la luminarea semenilor lor, la dezvoltarea culturii românești, făcînd parte din primele rînduri ale luptătorilor pentru libertate și unitate națională.

Prof. VIRGIL GRĂDINARU

ANEXA

Tabel cu numele învățătorilor care au absolvit cursurile preparandiei în 1815 și școlile unde au fost repartizați.

Nr. crt.	Locul școlii	Comitatul	Numele învățătorului	Total ore pe an	Retribuție fl.	cr.
0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1.	Aradul Vechi	Arad	Adamovits Lazarus (Adam Lazăr)	210	70	—
2.	Banloc	Torontal	Marcovits Alexius (Marcu Alexe)	100	33	20
3.	Bazoș	Timiș	Popovits Leonthio (Popovici Leonte)	86	28	40
4.	Bărăzeaz	Timiș	Muntyan Trailla (Muntean Trăilă)	100	33	20
5.	Bencec	Timiș	Gredine Ioannes (Grădină Ioan)	82	27	20
6.	Bebă	Torontal	Pisad Alexius (Pisad Alexe)	70	23	20
7.	Cerna	Torontal	Pandurovici Georgius (Panduru George)	120	40	—

²⁰ Idem.

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
8. Igrış	Torontal	Groszesko Michael (Grozescu Mihai)	120	40		
9. Fenlac	Timiș	Roshu Philippus (Roșu Filip)	120	40		
10. Ghilad	Timiș	Mirkovits Möyses (Mircu Moise)	80	26	40	
11. Ianova	Timiș	Roshu Petrics (Roșu Petrici)	120	40		
12. Icloda	Timiș	Martinovits Trăilla (Martin Trăilă)	50	16	40	
13. Călacea	Timiș	Groszeszko Georgius (Grozescu George)	80	26	40	
14. Checea	Torontal	Popovits Demetrius (Popovici Dumitru)	90	30	—	
15. Satchinez	Timiș	Petrovits Ioannes (Petrovici Ioan)	150	50	—	
16. Comloș	Torontal	Matheovits Zamphir (Matei Zamfir)	100	33	20	
17. Sinnicolaul Mic	Timiș	Kuzmanovits Ioannes (Cuzman Ioan)	90	30	—	
18. Toracu Mic (Begeici R.S.F. Iugoslavia)	Torontal	Oprian Theodor	100	33	20	
19. Becicherecu Mic	Timiș	Illiev Stephanus (Iliev Ștefan)	120	40	—	
20. Pădureni	Timiș	Bellu Paulus	96	32	—	
21. Macedonia	Torontal	Istvan Szlmeon (Ștefan Simion)	90	30	—	
22. Mănăstur	Timiș	Ioanovits Maxim (Ioan Maxim)	60	20	—	
23. Murani	Timiș	Ballas Constantin	80	26	40	
24. Sinnicolaul Mare	Timiș	Molnar Demetrius (Molnar Dumitru)	200	66	40	
25. Moșnița	Timiș	Ogodeszko Gaidin (Ogodescu Gaidin)	90	30	—	
26. Parța	Timiș	Mikleu Ioannes (Miclău Ioan)	90	30	—	
27. Pesac	Torontal	Popovici Alexius	90	30	—	
28. Petroman	Timiș	Tăran Ștefan	90	30	—	
29. Remetea	Timiș	Thomits Theodorus (Tomici Teodor)	40	13	20	
30. Sinnihai	Timiș	Martinovits Petrus (Martinovici Petru)	90	30	—	
31. Secusigiu	Timiș	Lazăr Paul	120	40	—	
32. Șag	Timiș	Miu Andreas	90	30	—	
33. Stamora (Român)	Timiș	Ioanovits Ioannes (Ioanovici Ioan)	70	23	20	
34. Soca	Torontal	Popovici Ioan	60	20	—	
35. Seceani	Timiș	Zale Iacob	80	26	40	
36. Toracu Mare (R.S.F. Iugoslavia)	Torontal	Stoianovici Zaharia	120	40	—	
37. Utvin	Timiș	Brancovici Vincent	90	30	—	
38. Voiteni	Timiș	Icenescu Constantin	60	20	—	

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
39.	Voivodina (R.S.F. Iugoslavia)	Timiș	Coteț Stoiadin	80	26	40
40.	Jebel	Timiș	Tăran George	150	50	—
41.	Cornești	Timiș	Mijutzovits Aaron (Miuț Aaron)	66	22	—

DISTRICTUL CARANSEBES

1.	Alioș	Timiș	Torok Ranko (Ranco Turcul)	80	26	40
2.	Belinț	Timiș	Gruici Constantin	50	16	40
3.	Bocșa	Caras	Martinovici Paul	90	30	—
4.	Buzad	Timiș	Codrean Teodor	56	28	—
5.	Ciclova	Caras	Liuba Paul	92	32	—
6.	Dorgoș	Timiș	Popovici Partenie	100	33	20
7.	Fizeș	Caras	Nicolici Iosif	160	53	20
8.	Hitiaș	Timiș	Gruia Alexandru	52	17	20
9.	Iladia	Caras	Ivan Ivanovici	96	32	—
10.	Chesinț	Timiș	Stojanovits Moyses (Stoian Moise)	120	40	—
11.	Calina	Caras	Griva Teodor	60	20	—
12.	Ticvanu Mic	Caras	Bojincă Paul	90	30	—
13.	Curtea	Caras	Beitsa Georgius (Beicea George)	120	40	—
14.	Lugoș	Caras	Muntean George	300	100	—
15.	Lugoș	Caras	Jeldeșan Ioan	250	83	20
16.	Lipova	Timiș	Scheiușan Petru	300	100	—
17.	Maidan	Caras	Liuba George	72	24	—
18.	Ticvanu Mare	Caras	Vancea Ioan	150	50	—
19.	Nicolinț	Caras	Iancovici Iacob (Iancu Iacob)	85	26	20
20.	Reșița	Caras	Ioanovici Nicolae	60	20	—
21.	Răchitova	Caras	Popovici George	75	25	—
22.	Secaș	Timiș	Buzilă Teodor	45	15	—
23.	Săceni	Caras	Popovici Spiridon	70	23	20
24.	Silha	Caras	Cărăbaș Eftimie	120	40	—
25.	Scheuș	Caras	Mihajlovits Georgius (Mihail George)	50	16	40
26.	Jidovar	Caras	Zorlențan Izrael	60	20	—
27.	Păltiniș	Caras	Ilici Ioan	68	34	—
28.	Giurgiova	Caras	Gregoia Ioan	90	45	—
29.	Grădinari	Caras	Drinca Teodor	92	46	—
30.	Comoriște	Caras	Botoș Iacob	80	40	—
31.	Găvojdia	Caras	Teodorovici Pantelie	75	37	30

TREPT E ALE DEZVOLTĂRII PATRIEI

ROBOT LANSAT ÎN FABRICAȚIE

La prestigioasa întreprindere timișoreană „Electrotimiș” a fost lansat în producția seriei zero robotul industrial R.A.C. 1. Este un robot pentru ambalat confecții mici în pungi de polietilenă, înlocuind munca a opt oameni. Implementat la magazia de produse finite a întreprinderii de confecții „Bega”, robotul a fost realizat, la solicitarea conducerii întreprinderii, de către apreciatul colectiv de profil de la „Electrotimiș”, în colaborare cu Institutul politehnic „Traian Vuia”. Prototipul a trecut toate probele de omologare, iar după rezultatele bune obținute pe parcursul citorva luni de activitate curentă la amințita întreprindere timișoreană de confecții, acesta a fost lansat în producție, la solicitarea a încă 20 beneficiari din țară.

de tăiere tehnică, cu urmărire optică, pe bază de flacără oxigaz. Noua creație tehnică românească a fost realizată sub formă de prototip, omologat recent la Institutul de sudură și încercări de materiale din Timișoara, după proiectele elaborate de cercetătorii și specialiștii de la „Electrotimiș”, care prevăd utilizarea numai de componente și subansamble produse în țară. Comparativ cu instalațiile folosite anterior, această mașină — rod al colaborării dintre cercetare și producție — se remarcă printr-un randament superior în exploatare, precum și printr-un ridicat grad de precizie, ceea ce o face utilizabilă în procese tehnologice de mare finețe, fiind deosebit de solicitată de numeroase întreprinderi în acțiunea de organizare și modernizare a producției.

EXCELENT AGREGAT DE SUDURĂ

Fructuoasa colaborare statornică între colectivul întreprinderii de construcții metalice din Bocșa și cel al Institutului de sudură și încercări de materiale din Timișoara s-a concretizat prin elaborarea și aplicarea cu succese remarcabile a unor noi și eficiente tehnologii de sudare a oțelurilor utilizate în construcții metalice. Cea mai nouă realizare comună o reprezintă agregatul de sudare cu două arcuri, în tandem, prin a cărui utilizare se dublează productivitatea muncii, consumul de materiale de adaos se reduce cu 40 la sută, iar consumul de energie electrică scade cu 30 la sută față de procedeul utilizat anterior.

PRODUSE DE ÎNALTĂ TEHNICITATE

Preocupările existente în cadrul colectivului întreprinderii de mașini unelte din Arad, pentru conceperea și realizarea unor mașini și utilaje complexe, de înaltă tehnicitate, s-au finalizat prin introducerea în fabricație a două noi produse: mașina de filetat cu țeavă fixă și strungul frontal cu două axe, care are o arie de utilizare deosebit de largă în întreprinderile de mecanică fină. Noile mașini realizate la Arad funcționează în ciclul automat de filetare, iar fabricația lor aduce însemnate economii.

UTILAJ COMPLEX ÎN PREMIERĂ

Printre utilajele de ridicat nivel tehnic și calitativ se numără și mașina automată

AUTOUTILĂRI ÎN SPRIJINUL MODERNIZĂRII PRODUCȚIEI

În cadrul acțiunii de modernizare a proceselor de producție, colectivul de la atelierul de autoutilare al întreprinderii

„Electromotor” a realizat pentru secțiile productive cinci mașini de confecționat bobine, cu înregistrare electronică a numărului de spire, utilaje care contribuie într-o mare măsură la creșterea productivității muncii și a calității bobinelor. S-au mai confecționat două agregate de mare complexitate tehnică: mașina de prelucrare a carcaselor din fontă și un stand pentru încercarea utilajelor folosite în industria extractivă.

O altă realizare valoroasă a colectivului de la autoutilare este și construirea a trei agregate moderne ce folosesc la reglajul frecvenței, fapt ce conduce la îmbunătățirea parametrilor electrici ai stăndurilor de încercări.

NOI MĂRCI DE OȚEL CU CARACTERISTICI SUPERIOARE

La oțelăria electrică nr. 1 a marelui Combinat siderurgic din Hunedoara, „laboratorul” unde se plămădesc unele dintre cele mai bune mărci de metal, locul unde bogata experiență profesională a oțelărilor se îmbină armonios cu temeinica pregătire teoretică și practică a cadrelor ingineresti, s-a elaborat o nouă marcă de oțel inoxidabil cu un conținut scăzut de carbon, sulf și fosfor. Este cea de a 40-a marcă de oțel de calitate superioară asimilată și produsă în ultima vreme la Hunedoara, destinată industriilor de vîrf ale economiei noastre naționale.

UN NOU SECTOR MINIER DAT ÎN EXPLOATARE

Cu puțină vreme în urmă, alte două mine — cele de la Sinersig și Darova, supranumite „bazinul Lugoșului” — au primit statutul de sector minier în cadrul Combinatului „Banat” Anina, fiind conectate la sistemul național atît de însemnat al extracției de cărbune.

Angajați plenar în vasta operă de edificare a țării, minerii de la Sinersig și Darova au livrat suplimentar mari cantități de lignit, executînd peste prevederi 40 metri liniari de galerii și terminînd mon-

tarea instalațiilor electrice și a celor de aeraj în vederea atacării primului abataj — cameră, în contextul economisirii energiei electrice și a unor materiale specifice.

COMPLEXE DE ÎNALTĂ TEHNICITATE LIVRATE MINERILOR

De pe rampa de expediție a Întreprinderii de utilaj minier din Petroșani au fost livrate Întreprinderilor miniere Lupeni și Livezeni primele două complexe de tipul S.M.A. 2 — instalații de înaltă tehnicitate care asigură mecanizarea integrală a operațiilor de susținere, tăiere și evacuare a cărbunelui din subteran. Pe bancul de încercări al întreprinderii s-au aflat două foreze electrodraulice de mare randament, care au intrat în dotarea minelor Vulcan și Petrila, precum și alte mașini care contribuie la modernizarea mineritului din Valea Jiului.

Ca urmare a aplicării unui vast program de investiții, producția de utilaj minier a Întreprinderii din Petroșani — care printre altele cuprinde complexe mecanizate de susținere, combine de abataj, instalații de forat, grinzi articulate, transportoare cu raclete, schipuri și altele — este cu mult mai mare decît cea din anii precedenți.

O PREȚIOASĂ CAPACITATE ENERGETICĂ

La Centrala electrică de termoficare Timișoara Sud — nou obiectiv energetic pe harta țării destinat producerii combinate de energie electrică și termică pe bază de lignit inferior — a intrat în exploatare industria o prețioasă capacitate de producție: cazanul de apă fierbinte C.A.F. nr. 1 de 100 Gcal. În acest fel, circa o treime din energia termică sub formă de apă fierbinte, necesară consumatorilor industriali urbani racordați la sistemul de termoficare Timișoara, se asigură din această nouă sursă. (Scînteia, nr. 13840/19. 02. 1987, p. 1).

INSTALAȚIE DE „TELEGESTIUNE” A ENERGIEI ELECTRICE

Un colectiv din cadrul Întreprinderii de rețele electrice Timișoara, condus de inginerul Sorin Dumitru, în colaborare cu specialiști de la fabrica de memorii și Întreprinderea de aparate electrice de măsurat, a conceput și realizat un ingenios sistem de urmărire a consumurilor de energie electrică: o așa numită instalație de „telegestiune” a energiei electrice, o realizare tehnică deosebit de utilă urmăririi permanente a consumurilor energetice în unitățile economice, o adevărată oglindă a consumurilor. Construcția instalației are la bază componente electronice: un minicalculator de tip „TIM-S”, cu căile de transmisie și terminalele aferente. Sistemul previne deconectările și corectează anomaliile în timp oportun. Realizarea instalației presupune numai componente electronice existente în fabricația curentă și reprezintă un mijloc tehnic deosebit de eficace pentru economisirea energiei electrice.

PRMIERĂ A MEȘTEȘUGARILOR

Din inițiativa Uniunii județene Timiș a cooperației meșteșugărești, în orașul de pe malurile Begăi a luat ființă o unitate inedită prestatoare de servicii și comercială, unică de acest fel din țară: „Bazarul cooperației meșteșugărești”. Amplasat în imediata apropiere a „Copacului breslelor” — element de referință în activitatea meșteșugarilor timișoreni, o clădire veche cu valoare arhitectonică — bazarul se bucură de o personalitate aparte. Aici s-au organizat atrăgătoare expoziții cu vinzare, cu 14 microexpoziții permanente, desfășurate pe un spațiu de aproximativ 1500 mp., unde se prezintă cele mai reprezentative produse ale meșteșugarilor din județ, realizate cu gust și fantezie, multe premiate la concursurile de creație. Ele sînt rodul muncii migăloase și priceperii unor iscusiți meșteri de la toate cele 14 unități cooperatiste din județul Timiș. S-a creat și o secție de bunuri de consum și de ustensile pentru grădinarit, alta cu instalații de utilizare a energiilor neconvenționale în gospodăriile populației. Pro-

totipul primei instalații de captare a energiei solare a fost expus în curtea bazarului. Pe de altă parte, mai bine de 33% din produsele ce poartă amprenta priceperii meșteșugarilor se exportă, fiind apreciate în numeroase țări ale lumii.

CIUPERCĂRIE INAUGURATĂ RECENT

În spiritul autoconducerii și autoaprovizionării, Consiliul popular al orașului Jimbolia a inițiat identificarea unor spații adecvate cultivării ciupercilor comestibile, fiind amenajate pentru început 200 mp. din pivnița dispensarului veterinar. Prima producție de ciuperci, de circa 900—1000 kg. i-a stimulat pe edilii orașului să-și extindă inițiativa, amenajînd încă 1000 mp. de asemenea spații în cadrul gospodăriei anexe a Consiliului popular. S-a folosit drept sursă de căldură returul apei geotermale care se deversa pe canal. Prin materializarea acestei acțiuni, se produce o cantitate de peste 15.000 kg. ciuperci și bureți comestibili.

Edilii orașului au procedat și la dezvoltarea gospodăriei anexe, pentru a crește și pune la dispoziția populației peste 10.000 pui de pasăre și alte produse de carne.

CONSTRUCȚII SOCIAL-EDILITARE LA BRAD

În orașul Brad, una dintre localitățile cu nume de rezonanță istorică din Țara Moților, care în „Epoca Nicolae Ceaușescu” a cunoscut o amplă dezvoltare și modernizare, s-au dat în folosință pentru mineri, metalurgiști și familiile lor peste 4.000 apartamente. Aceștia li se adaugă noi edificii social-culturale, printre care două școli, unități comerciale și prestatoare de servicii. De remarcat că toți locuitorii orașului au efectuat numeroase ore de muncă patriotică, executînd un important volum de lucrări edilitare și de înfrumusețare a

cartierelor.

BAZĂ DE TRATAMENT LA TEREMIA MARE

Consiliul popular al comunei Teremia Mare, în frunte cu primarul William Heinz a avut inițiativa punerii în valoare a bogatelor rezerve de apă geotermală. Astfel, cu forțe locale a fost construită o modernă bază de tratament, o adevărată microstațiune balneară pentru tratarea afecțiunilor reumatismale. Beneficiarii ei sînt cooperatorii, mecanizatorii și ceilalți cetățeni din localitate. Sub supravegherea unor cadre medicale de specialitate, aici primesc îngrijiri anual peste 5.000 persoane din comună și localitățile învecinate, ca într-o adevărată stațiune balneară.

CENACLU DE ARTĂ PLASTICĂ

Comuna Șiria din jud. Arad, care a dat spiritualității românești pe Ion Slavici și Emil Montia, se mîndrește astăzi cu un prestigios cenanclu de artă plastică o adevărată școală a frumosului. Despre activitatea lui vorbesc numeroasele premii obținute de membrii cenanclului la toate edițiile Festivalului național „Cîntarea României” și la cele nouă ediții ale „Salonului de artă” — intrat în tradiție în această comună. O mărturie la fel de elocventă o constituie și zecile de elevi dotați cu harul picturii și cu pasiune pentru munca migăloasă în fața șevaletului, sub îndrumarea neostenită a plasticienilor locali. Dorința și ambiția acestor iubitori ai frumosului este ca la Șiria să fie puse bazele unei galerii de artă plastică, inspirată din pitorescul acestor locuri descrise cu atîta măiestrie de Ion Slavici.

FESTIVITAȚI JUBILIARE LA PATRIARHIA IERUSALIMULUI

Între 22—31 octombrie 1986, Patriarhia Ierusalimului a organizat comemorarea festivă a 1600 ani de la trecerea la cele veșnice a Sfântului Chiril al Ierusalimului, cu participarea reprezentanților tuturor Bisericilor Ortodoxe surori.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de o delegație compusă din: P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul, Vicar patriarhal, P. C. Părinte Dumitru Soare, directorul Institutului Biblic și de Misiune a B.O.R. și P. C. Arhim. Irineu Gavrilă, superiorul Așezămintelor Bisericii Ortodoxe Române la Ierusalim.

Comemorarea propriu-zisă a avut loc în zilele de 22—24 octombrie, timp în care delegații au participat la ceremoniile aniversare însumând servicii religioase și o serie de comunicări. P. S. Episcop Nifon Ploieșteanul a prezentat mesajul Prea Fericitului Patriarh Teoctist adresat acestei întruniri panortodoxe, iar P. C. Părinte Dumitru Soare a susținut un referat despre viața Sfântului Chiril și traducerea din opera acestuia în limba română.

În cursul zilei de 24 octombrie a avut loc o ședință plenară dedicată păcii, prezidată de P. F. Patriarh Diodor al Ierusalimului, pusă sub genericul „Pacea lui Dumnezeu ca premiză pentru pacea lumii”.

Luînd cuvîntul, P. S. Episcop Vicar patriarhal Nifon Ploieșteanul, a arătat contribuția României la înfăptuirea operei de dezarmare și pace în lume și a subliniat inițiativa Președintelui Nicolae Ceaușescu de reducere unilaterală cu 5% a armamentelor, efectivelor și cheltuielilor militare ale țării noastre.

La încheierea sesiunii plenare, s-a întocmit un comunicat.

În zilele următoare, toți delegații ortodocși au participat la sărbătorirea zilei onomastice a Prea Fericitului Patriarh Diodor, la o procesiune religioasă efectuată la Bethleem, precum și la primirea oficială la Președintele Haim Herzog al statului Israel.

O excursie în Iudeea, Samaria și Galileea, precum și la comunitățile ortodoxe din Iordania a încheiat festivitățile jubiliare organizate de P. F. Patriarh Diodor al Ierusalimului, cu participarea reprezentanților tuturor Bisericilor Ortodoxe surori (A. Alexandrescu — Fl. Roșca).

BISERICA ORTODOXĂ BULGARĂ LA O ANIVERSARE

Academia teologică din Sofia a găzduit în zilele de 24—28 noiembrie 1986, Simpozionul științific organizat de Biserica Ortodoxă Bulgară, cu prilejul împlinirii a 1100 ani de la venirea în Bulgaria a ucenicilor Sfinților Chiril și Metodie. La lucrări au participat aproximativ 100 reprezentanți din 17 țări.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de o delegație formată din P. S. Episcop Epifanie al Buzăului, P. C. Arhidiacon prof. Constantin Voicu, rectorul Institutului teologic universitar din Sibiu, și P. C. Diacon prof. Aurel Jivi, de la același Institut teologic.

Lucrările s-au desfășurat în trei secții. P. C. Arhidiacon prof. Constantin Voicu a prezentat, în cadrul Secției I-a, referatul: „Autori patristici în spațiul carpato-danubiano-pontic până în sec. al IX-lea”.

Cu același prilej, delegația românească a vizitat și biserica ortodoxă română din Sofia, unde a fost primită și prezentată credincioșilor de P. C. Părinte Alexandru Schiopu, conducătorul parohiei. (Fl. Roșca — A. Alexandrescu).

A IV-A CONFERINȚĂ DE TEOLOGIE BIBLICĂ ORTODOXĂ

Facultatea de Teologie din Tesalonica (Grecia) a găzduit în zilele de 25—28 octombrie 1986, cea de a IV-a Conferință de Teologie biblică ortodoxă, organizată de Societatea greacă de Studii biblice — respectiv departamentul de literatură biblică al Facultății menționate, cu participarea a numeroși teologi ortodocși.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, au participat P. S. Episcop vicar Damaschin Severineanu al Arhiepiscopiei Craiovei, și pr. prof. Constantin Cornițescu de la Institutul teologic universitar din București.

Tema conferinței a fost „Traducerea Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă”, iar referatul principal a tratat „Teologia traducerii”.

P. S. Episcop vicar Damaschin Severineanu a prezentat o comunicare cu referire la textul de la I Corinteni 15, 19, în care a arătat că în Biserica Ortodoxă Română limba de cult este cea înțeleasă de popor și introdusă încă din secolul XVI.

Conferința a analizat, apoi, pe larg situația din Grecia, unde sînt exegeți care doresc ca Sfînta Scriptură și limba de cult să rămînă cea tradițională, iar alții, dimpotrivă, ca neogreaca, prevăzută de constituția acelei țări ca limbă oficială, să fie introdusă în cultul divin. (A. Alexandrescu — Fl. Roșca).

SESIUNEA 1987 A FORURILOR ECUMENICE

Între 12—15 ianuarie 1987 a avut loc la Geneva prima sesiune a Comitetului Executiv al Consiliului Ecumenic al Bisericilor pe anul în curs, iar în continuare, între 16—24 ianuarie a avut loc sesiunea anuală a Comitetului Central al C.E.B.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, la sesiunea Comitetului Executiv a participat Înalt Prea Sfîntul Mitropolit Antonie al Ardealului, iar la lucrările Comitetului Central au luat parte I. P. S. Mitropolit Antonie și P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, vicar patriarhal.

Comitetul Executiv a pregătit agenda lucrărilor Comitetului Central trecînd în revistă rapoartele ce urmau a fi prezentate în plenara acestui for și selectînd problemele considerate prioritare și urgente: declarațiile publice ale C.E.B. în legătură cu problemele arzătoare care preocupă lumea de azi; analiza modului în care s-au aplicat deciziile adoptate la Adunarea Generală de la Vancouver (1983) și propuneri în legătură cu tematica și organizarea viitoarei Adunări Generale, ce se va întruni la Canberra, Australia, în anul 1991.

În cursul întrunirii Comitetului Central, au prezentat rapoarte de activitate: dr. Hans Joachim Held, unul din președinții C.E.B. și dr. Emilio Castro secretarul general. Problemele abordate au suscitât ample dezbateri, la care a participat activ reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, ale cărui intervenții constructive au fost întâmpinate în repetate rânduri cu aplauze.

O serie de probleme au fost dezbătute în cursul lucrărilor, pe unități și sub-unități ale C.E.B., întocmindu-se rapoarte prezentate apoi în plenare. Unitatea I, prezidată de I. P. S. Mitropolit Antonie a coordonat lucrările următoarelor sub-unități: I. „Dialogul cu oamenii de alte credințe”, II. Comisia „Credință și Constituție”, III. Comisia „Misiune și Evanghelizare” și IV. Sub-unitatea „Biserică și Societate”.

În afara problemelor curente, la actuala sesiune au fost abordate și unele probleme cu caracter mai special: a) atitudinea C.E.B. față de boala SIDA care tinde să devină flagelul secolului; b) conceptul de „Teologie vitală și coerentă”; c) formele de cult ecumenic (ex. liturgia de la Lima) și modalitățile participării la ele; d) conceptul „theology by the people” etc., probleme încredințate spre studiu sub-unităților specializate din cadrul C.E.B.

S-a hotărât totodată ca următoarele ședințe ale Comitetului Central să aibă loc precum urmează: în iulie 1988 la Hanovra, R.F.G. în iulie 1989 la Moscova. S-a recomandat ca a VII-a Adunare Generală a C.E.B. să se întrunească în intervalul 3—23 februarie 1991, la Canbera, Australia, aprobându-se și o serie de detalii de ordin organizatoric.

În cadrul lucrărilor Comitetului Central C.E.B., delegații Bisericilor Ortodoxe și Vechi Orientale au avut posibilitatea unei întruniri separate de lucru, în cursul căreia au fost discutate o serie de probleme de interes comun, privind participarea Bisericilor respective la mișcarea ecumenică. (Adrian Alexandrescu).

CONSULTAȚIA MONDIALĂ CICARWS

Din inițiativa Consiliului Ecumenic al Bisericilor, între 16—26 noiembrie 1986, la Larnaca (Cipru) a avut loc „Consultația mondială CICARWS, prima de importanță majoră, după Adunarea de la Vancouver din 1983. Au participat peste 300 persoane din 103 țări, printre care conducători de Biserici și creștini angajați în slujirea creștină pe plan local și internațional.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat P. S. Episcop Nifon Ploieștea-nul, Vicar patriarhal.

Tema consultației a fost „Diaconia Bisericii spre anul 2000 — chemați să fim aproapei noastre”, stabilită spre a formula și redefini o nouă viziune de mărturie și slujire ecumenică pentru toate continentele, în fața unei situații mondiale într-o continuă schimbare. Ea a fost axată pe un element central al învățăturii Mântuitorului Iisus Hristos: „Să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși” (Luca 10, 27).

Consultația mondială CICARWS de la Larnaca a adoptat în final o „Declarație” în nouă puncte, în care se afirmă dorința de a continua activitatea pentru promovarea dreptății și păcii în lume prin slujirea omenirii. (A. Alexandrescu — Fl. Roșca).

CONSULTAȚIE ECUMENICĂ ASUPRA SPIRITUALITĂȚII MONAHALE

În zilele de 6—13 octombrie 1986, la mănăstirea Lovnița-Doboj (Iugoslavia) a avut loc o consultație asupra spiritualității monahale, organizată de Consiliul Ecumenic al Bisericilor, în cadrul programului „Educație și Reinnoire”, secția „Reinnoire și

Viața parohială". Au participat reprezentanți ai diferitelor tradiții monastice creștine, răsăritene și occidentale, precum și membri ai personalului C.E.B. de la Geneva.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de P. S. Episcop Timotei al Aradului, Ienopolei și Hălmeagului.

Tema consultației — „Spiritualitatea monahală” — a fost schițată în chestionarele trimise invitaților în prealabil, ale căror răspunsuri au fost apoi prelucrate, în cursul lucrărilor propriu-zise, când au fost prezentate și cele două comunicări asupra temei. Una dintre comunicări intitulată „Trăsături ale spiritualității monastice în Ortodoxie”, a aparținut Prea Sfințitului Episcop Timotei, conducătorul grupei a II-a de lucru.

Programul consultației s-a integrat în rânduiala zilnică a vieții din mănăstirea gazdă, alternând ședințele de lucru, plenare și în grupe, cu participarea la slujbele religioase.

Din concluziile prezentate în rapoartele întocmite pe parcursul lucrărilor, s-a putut constata o mai largă deschidere a monahismului spre aspirațiile societății contemporane și necesitatea unei mai strinse legături între diferite tradiții monastice creștine. (Dr. Timotei Sevciciu, Episcopul Aradului).

SESIUNEA SECRETARIATULUI INTERNAȚIONAL AL CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE

Între 2—6 februarie 1987, la Praga, Cehoslovacia, a avut loc o sesiune de lucru a Secretariatului internațional al C.C.P. Din partea Bisericii Ortodoxe Române a participat la lucrări P. C. Consilier Ilie Georgescu, membru al acestui for.

Secretarul general al Conferinței Creștine pentru Pace, pastorul dr. Ljubomir Mirejovsky, a prezentat raportul privind activitatea desfășurată în cadrul Conferinței pe perioada ultimului trimestru al anului 1986, enumerând acțiunile în perspectivă pe anul 1987 și făcând unele aprecieri asupra situației politice actuale din lume.

În cursul discuțiilor pe marginea raportului secretarului general, a luat cuvântul și reprezentantul Bisericii Ortodoxe Române, arătând angajamentul ferm al Bisericii noastre, al cultelor din România, la sprijinul inițiativelor conducerii superioare de stat dedicate păcii.

În continuare au fost prezentate rapoarte privind activitatea Bisericilor membre și a comitetelor regionale, planul acțiunilor Conferinței Creștine pentru Pace pe anul 1987, precum și propunerile de amendamente la statutul Conferinței, în vederea elaborării noului statut.

La încheierea sesiunii, s-a adoptat un comunicat comun asupra lucrărilor. Asociația regională a Bisericilor din Cehoslovacia membre ale Conferinței Creștine pentru Pace, organizatoarea acestei sesiuni, a oferit o recepție în onoarea participanților la întrunirea de lucru a Secretariatului internațional al Conferinței Creștine pentru Pace. (Adrian Alexandrescu).

FORUM INTERNAȚIONAL DEDICAT PĂCII

La Moscova a avut loc între 14—16 februarie 1987, forum-ul internațional „Pentru o lume denuclearizată, pentru supraviețuirea omenirii”. La acest forum au luat

parte numeroși invitați din țări de pe toate continentele, personalități ale vieții publice internaționale din diferite domenii de activitate, știință, artă, cultură, reprezentanți ai religiilor, militari, politologi, ecologi etc.

Din delegația României au făcut parte, între alții, academicienii Radu Voinea, președintele Academiei Române, Ștefan Pascu, Ioan Anton, directorul Bibliotecii Academiei Române, actrița Dina Cocea, regizorul Ion Popescu-Gopo, scriitorul Alexandru Balaci ș.a. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Antonie al Ardealului, iar din partea Bisericii Armene din România a participat arhiepiscopul Dirayr Mardichian.

Lucrările s-au desfășurat în opt secții, constituite pe domenii de activitate. Secția reprezentanților religiilor a întrunit peste 400 participanți, împărțiți în trei grupe de lucru. În ședințele plenare ale secției au fost prezentate o serie de referate și a fost constituit un comitet de redactare a documentului final, comitet din care a făcut parte, între alți reprezentanți religioși, I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului, care a intervenit activ la elaborarea documentului.

La încheierea reuniunii, reprezentanții celor opt secții au prezentat cîte o scurtă expunere asupra lucrărilor acestui forum, după care, Secretarul general al C.C. al P.C.U.S., Mihail Gorbaciov, a rostit o amplă cuvîntare despre pace și dezarmare. (Adrian Alexandrescu).

REUNIUNEA „CONCILIULUI PĂCII”

Între 13—15 octombrie 1986, la Centrul de conferințe de la mănăstirea Kirchengberg din localitatea Sulz, R.F.G., a avut loc prima reuniune a „Conciliului Păcii” — inițiativă creștină menită să sensibilizeze opinia publică internațională asupra pericolului unui război nuclear. Au participat peste 100 invitați din mai multe țări europene, între care numeroase personalități recunoscute ca militante active pentru pace.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului.

Tema Conciliului a fost dată de titlul cărții „Die Zeit drängt” („Ne presează timpul”), publicată anul acesta de fizicianul prof. dr. Karl Friedrich von Weizsäcker, inițiator al întrunirii. Pe marginea temei au luat cuvîntul o serie de invitați, între care și Karl Friedrich von Weizsäcker care a subliniat că în situația actuală „trebuie să comunicăm, nu să ne excomunicăm”.

I. P. S. Mitropolit Antonie al Ardealului a prezentat referatul intitulat: „Cînd fiecare va fi o pledică în calea războiului, va fi pace” — preluînd o formulare memorabilă a savantului român Nicolae Iorga care încerca, în anul 1940, să prevină extinderea războiului nimicitor care tocmai începuse. Menționînd strălucita inițiativă a Președintelui Nicolae Ceaușescu, privind reducerea cu 5% a armamentelor și efectivelor militare ale țării noastre, precum și alte inițiative aparținînd factorilor politici din diverse părți ale lumii, I. P. S. Mitropolit Antonie a precizat: „Concret noi creștinii trebuie să încurajăm pacea și dialogul, dar să cerem urgent printr-un „Pronunțament universal”, și măsuri concrete, practice, în vederea reducerii progresive a cursei înarmărilor, a armamentelor și a cheltuielilor pentru înarmare”. În afara comunicării propriu-zise, I. P. S. Sa a participat activ la dezbaterile pe marginea referatelor prezentate, contribuind efectiv la buna desfășurare a lucrărilor întrunirii.

În final s-a adoptat propunerea instituționalizării acestei inițiative, cu denumirea „Conciliu al Păcii”, urmînd a se convoca o nouă reuniune de continuare a acestui „proces conciliar” dedicat asigurării păcii mondiale. (Fl. Roșca — A. Alexandrescu).

MILITARIZAREA COSMOSULUI ÎN PREOCUPĂRILE CONFERINȚEI CREȘTINE PENTRU PACE

Între 20—24 octombrie 1986 a avut loc la Beienrode (R.F.G.) sesiunea anuală de lucru a grupului de studiu al Conferinței Creștine pentru Pace. Au participat peste 30 reprezentanți ai Bisericilor din 15 țări. Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de P. C. Părinte Ilie Georgescu, consilier la Arhiepiscopia Bucureștilor.

Tema sesiunii a fost: „Militerizarea cosmosului — amenințare a securității globale”. Au fost prezentate și discutate șase referate conținând expertize tehnologice și economice, precum și aspecte teologice ale programului american intitulat „Războiul stelelor” (S.D.I.), în care participanții au văzut „o hulire a lui Dumnezeu”.

Pe marginea referatului principal și a discuțiilor purtate, s-a întocmit un material intitulat „Îndatorirea noastră după Reykjavik”, în care este arătată datoria Bisericilor și a tuturor creștinilor de a lupta pentru pace, pentru împiedicarea unui război nuclear, pentru dreptate și pentru păstrarea integrității creației, deoarece „pământul este al lui Dumnezeu, el a fost dat tuturor oamenilor sau nu va mai aparține niciunui” și de aceea „sîntem obligați să participăm împreună cu întreaga omenire la apărarea acestei lumi”.

Intrunirea de la Beienrode, care a urmat altor întruniri ale Conferinței Creștine pentru Pace, organizate în Asia, Africa și America Latină, a arătat importanța schimbului de opinii și cooperării între Biserici și grupurile de studii regionale ale Conferinței, în vederea întăririi forțelor pentru asigurarea păcii. („C.F.K. Information” nr. 374/5.XI. 1986, pp. 3, 18—23) (L. I. Jebelean).

O NOUĂ INTRUNIRE ÎN CADRUL „PROGRAMULUI PENTRU DREPTURILE OMULUI”

Între 3—7 noiembrie 1986 a avut loc la Viena cea de a XIII-a întrunire a Comitetului de lucru din cadrul „Programului pentru drepturile omului”. Au participat delegații ai Bisericilor din 17 țări semnatare ale Actului final de la Helsinki, întrunirea desfășurându-se în adunări plenare și pe secții.

Din partea Bisericii Ortodoxe Române, a participat P. S. Episcop Vasile Tîrgovișteanul, Vicar patriarhal, care a luat cuvîntul în mai multe rînduri, arătînd libertățile de care se bucură cultele religioase din România. În ceea ce privește naționalitățile conlocuitoare din patria noastră, delegatul Bisericii noastre a prezentat materiale, cu situații și cifre concrete privind procentul acestora față de populația românească majoritară, numărul de școli, elevi și studenți, publicațiile în limbile materne ale acestora, monumentele de patrimoniu restaurate, edificiile lor de cultură, reprezentarea proporțională în organizațiile obștești și în conducerea de stat, articolul din Codul penal care pedepsește cu asprime șovinismul.

Toți cei prezenți au fost edificați pe deplin asupra situației reale din țara noastră, unii dintre ei exprimîndu-și dorința de a cunoaște la fața locului armonia dintre români și celelalte naționalități conlocuitoare, (Fl. Roșca — A. Alexandrescu).

CONFERINȚA A BISERICILOR REFORMATE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE RĂSĂRIT

Alianța mondială a Bisericilor reformată a inițiat o conferință a acestor Biserici din Europa centrală și de Răsărit, care a avut loc între 6—10 octombrie 1986 la Kecske-mét (R. P. Ungaria). Prezidată de episcopul dr. Károly Toth, unul din vicepreședinții Alianței și de dr. Lukas Vischer, director al Departamentului de studii, conferința a întrunit 40 reprezentanți, din Austria, Cehoslovacia, R. D. Germania, Grecia, Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria și Uniunea Sovietică. Au mai fost prezenți, ca invitați, reprezentanți ai Bisericii reformată elvețiene, precum și Jill Shaffer, șeful Departamentului comunităților reformată cu sediul la Geneva.

Conferința a fost pusă sub genericul „Voi veți fi martorii Mei neprețuiți”. Cel mai important referat a fost prezentat de dr. Lukas Vischer privind acțiunile Bisericilor pentru dreptate, pace „și o lume creatoare ca o încurajare a noastră”. Următoarele referate au descris viața Bisericilor membre ale Alianței, reprezentate la conferință, urmate de ample discuții.

Conferința a adoptat un număr de documente, printre care un mesaj adresat Bisericilor reformată și o declarație asupra dreptății și păcii în lume. De asemenea, s-a trimis o scrisoare președintelui Alan Boesak al Alianței Mondiale reformată, în care îl asigură de solidaritatea și sprijinul lor față de creștinii din Africa de Sud, care luptă împotriva politicii de segregare rasială.

În declarația adoptată de conferință se specifică printre altele: „Trebuie să recunoaștem că nedreptatea răspândită în lume este din nou o amenințare la adresa păcii. Problema păcii a devenit o problemă a mărturisirii, iar lupta pentru pace este echivalentă cu mărturisirea Bibliei, în timp ce indiferența și actuala neglijență înseamnă negarea Bibliei. Lucrurile au mers atât de departe încât cauza păcii nu înseamnă mai puțin decât o opțiune între supraviețuire și distrugere. Foametea, sărăcia, discriminarea și opresiunea din lume ridică nedreptatea la un grad intolerabil, care este o amenințare a păcii. De aceea, eforturile noastre pentru pace trebuie să meargă mână în mână cu lupta pentru dreptate, deoarece dreptatea și pacea sînt inseparabile”. („Hungarian Church Press”, vol. 38, nr. 19/15 noiembrie 1986, pp. 4—6) (Mariana Sârbu).

MANIFESTARE ECUMENICĂ

Între 6—8 februarie 1987 a avut loc întâlnirea anuală a organizației bavareze „Arbeitsgemeinschaft Christlicher Kirchen”, ce coordonează activitatea ecumenică din sudul R.F.G. Înființată în 1974, ea are ca membrii, reprezentanți ai Bisericilor Ortodoxă, Romano-catolică și Evanghelică. La lucrările comitetului permanent, care se desfășoară de patru ori pe an, cit și la cele ale Adunării generale anuale de la începutul lunii februarie, preoții ortodocși din Bavaria — român, grec și sîrb — participă cu referate la dezbaterile temelor fixate pe ordinea de zi.

Adunarea generală din acest an a avut ca temă „Biserica și politica”, sau cu alte cuvinte, măsura în care Bisericile creștine sînt angajate întru slujirea omului. Referatele principale au fost prezentate de: prof. dr. Georg Schütz de la Facultatea de teologie romano-catolică din cadrul Universității din München, prof. dr. Athanasios Basdekis, din partea Bisericii Ortodoxe și pastorul evanghelic dr. Helmut Ruwandl — Regensburg. La această întrunire a participat și preotul dr. Mircea Basarab de la parohia ortodoxă română din München-Nürnberg. („Ordinariats Korrespondenz”, nr. 4/29. I. 1987, p. 5) (L. I. Jebelean).

TAIZÉ

În localitatea Taizé din provincia Burgogne din sudul Franței situată între Cluny și Cîteaux — doi poli ai tradiției monastice — Roger Schutz a întemeiat o comunitate pentru „împăcarea întregii familii omenești, pentru unitatea tuturor oamenilor”.

Comunitatea de la Taizé cuprinde astăzi creștini romano-catolici și protestanți aparținând a peste 20 națiuni. Începînd cu anul 1960, mai multe generații de tineri au căutat, la Taizé, răspunsuri la întrebările și problemele ce-i frământă, aprofundînd izvoarele credinței creștine, în cadrul seminariilor și întîlnirilor ecumenice, organizate de comunitate în tot cursul anului. La Taizé sosesc tineri din aproape toate țările Europei, iar conducătorul comunității împreună cu alți membri organizează întîlniri în diferite țări est-europene.

Din „Brief aus Taizé” (Scrisoare din Taizé — publicația comunității) nr. 1/1987, p. 6, aflăm că în acest an în zilele de 2—3 mai, o asemenea întrunire va avea loc la Ljubljana, în Iugoslavia, cu participarea tinerilor din multe țări ale Europei de Răsărit și Apus. (L. I. Jebelean).

O CARTE „STRICĂTOARE DE SUFLET”

Se știe că dintotdeauna cărțile au avut și au menirea „zidirii sufletești” a tuturor celor ce le citesc, indiferent de cercul lor mai larg sau mai restrâns, de mediul celor cărora le sînt destinate, de conținutul cărților și alte asemenea considerente care le ușurează sau dimpotrivă la îngreunează receptivitatea și audiența în cugetele cititorilor. Lumea întreagă se poate mindri cu un număr imens de cărți „ziditoare”, ieșite din teascurile tipografiilor în cele peste cinci veacuri scurse de cînd geniul uman a reușit să inventeze această strălucită șansă de multiplicare rapidă a tuturor creațiilor sale spirituale, făcîndu-le accesibile, simultan, unui număr mare de oameni. Este, însă, la fel de adevărat că tot din teascuri au mai ieșit odinioară, cînd și unde, și tipărituri „stricătoare de suflet”, de cele mai multe ori cu intenție, propagînd erori voite, teze agresive și nocive, dar pe care oamenii de bună credință de pretutindeni le-au respins cu indignare, fiind supuse de mult judecății istoriei și implicit intrate în desuetudine, ca o maculatură cheltuită anapoda.

Din nefericire, trebuie să constatăm, cu surprindere și amărăciune, că uneori mai continuă să apară asemenea cărți ce fac parte din cea de a doua categorie, care nu onorează pe nimeni. La una dintre ele ne vom referi în cele ce urmează, scrisă, după cum se va vedea, nu de un discipol al adevărului, ci de un mercenar plătit să-l denatureze, să disemineze eroarea și incertitudinea, cu alte cuvinte „să strice sufletul” cititorilor.

Intitulată *Ungarn — 1000 Jahre Geschichte in Münzen und Medaillen (Ungaria — 1000 ani de istorie în monede și medalii)* și apărută la Berna în 1986, sub egida secției de numismatică a Institutului elvețian de credit, cartea este de fapt un amplu catalog scos de M. Dobál, prezentînd expoziția numismatică ungară, deschisă în prima jumătate a anului trecut în vila Bühler din orașul Winterthur. În cele 78 pagini ale catalogului, apărut în foarte bune condiții grafice (cărui i-au fost anexate un pliant și o hartă cu monetăriile Ungariei medievale), sînt prezentate și reproduse un număr de 833 piese numismatice aflate în cea mai bună stare de păstrare — cu alte cuvinte ceea ce a fost mai expresiv în numismatica ungară.

Dacă expoziția va fi fost reușită în ceea ce privește organizarea, sau din punctul de vedere al vizitatorului necunoscător de istorie, un cititor cît de cît mai avizat rămîne cu siguranță descumpănit și nemulțumit. Autorul i-a presupus desigur pe cititorii elvețieni de limbă germană și poate și pe alții din alte țări occidentale, necunoscători într-ale istoriei Ungariei, dar și aceștia, oricît ar fi de străini materiei tratate, pot remarca imediat neconcordanța dintre numele localităților redată pe harta anexă, unde se folosește toponimia germană, și cele care apar în textul lui Dobál, în care se folosesc numai variantele lor maghiare, indiferent de faptul că ele aveau și nume germane, ca și de faptul că astăzi nu mai coincid cu cele existente în urmă cu un secol.

Din alte puncte de vedere, este surprinzător și felul în care se eschivează autorul de la recunoașterea rolului mare jucat de minerii și orășenii germani, aduși ca „hospites regii”, spre ridicarea societății feudale ungare, odinioară eminamente agrară și fără centre comerciale și meșteșugărești comparabile cu cele existente în alte țări.

De altfel, autorul își arată, subtil, desconsiderarea față de alte naționalități — nu numai față de români — și încă de mai multe ori.

Faptul cel mai grav este integrarea în catalog, printre monedele și medalile ungare, a celor aparținând principatului autonom al Transilvaniei (între anii 1541—1867). Acest procedeu fals era de fapt uzitat în Ungaria, încă pe timpul monarhiei bicefale, cînd era poate mai lesne de înțeles. Același procedeu este, însă, astăzi incorrect și anacronic, folosit de altfel și de dr. Emil Unger în cartea sa *Magyar éremhatározó (Determinatorul monedelor maghiare)*, cu începere din anii 1960—1961 și pînă astăzi. Dimpotrivă, este însă astăzi atît de clar că domniile monetare ai monedelor principatului autonom al Transilvaniei erau independente de coroana ungară, iar dreptul lor de a bate monede nu le-a fost conferit de regele ungar, așa încît procedeul utilizat ascunde nu atît ignoranța, cît mai ales intenția de denaturare cu orice preț a adevărului istoric.

Fără a insista asupra tuturor afirmațiilor lui M. Dobál, pe care le-am fi dorit scrise altfel, vom arăta aici cîteva dintre erorile cele mai grosolane, intercalate voit în textul său.

1. Autorul afirmă: „Teritoriile depopulate, datorită tătarilor (în anii 1241—1242), vor fi populate și cultivate grație unor acțiuni de colonizare cu țărani flandrezi și germani” (p. 4). Aici trebuie să subliniem că primele colonizări cu saxoni au fost făcute cu aproximativ un veac înaintea invaziei cumane. Din bogata bibliografie în această direcție, trimitem doar la două dintre lucrările mai prestigioase apărute în ultima vreme: C. Göllner, *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens (Istoria germanilor pe teritoriul României)*, vol. I, Kriterion, București, 1979; și Th. Năgler, *Die Ansiedlung der Siebenbürger Sachsen (Colonizarea sașilor transilvăneni)*, Kriterion, București, 1979.

2. Deși recunoaște că după moartea lui Ioan Zápolya, sultanul Soliman II Magnificul (1520—1566) ocupase partea centrală a vechii Ungarii, împreună cu orașul Buda, autorul scrie că Transilvania a devenit un principat „relativ autonom”, aflat sub suzeranitatea turcească (pp. 5—6). În ciuda adevărului istoric, cunoscut și recunoscut unanim, că Transilvania devenise un principat autonom, deosebit de pașalicul de la Buda (vilayet sau eialet, deci parte integrată Imperiului otoman) și deopotrivă și de regatul Ungariei (partea apuseană a acestuia a ajuns sub Habsburgi, care au preluat și coroana Ungariei), M. Dobál insistă cu obstinație să considere istoria Transilvaniei ca aparținînd în continuare celei ungare.

3. În capitolul intitulat „Noua formație statală: Transilvania”, autorul își permite să scrie: „Din punctul de vedere al dreptului statal, Ungaria regală (sub Habsburgi, n.n.) este urmașul legitim al regatului ungar; ungurii numesc însă încă și astăzi Transilvania ca adevărata Ungarie” (p. 6). Dobál recunoaște că, „de facto”, Transilvania a devenit un stat vasal turcilor, avînd domnitorii proprii, dar o include totuși, în continuare, ca parte a istoriei Ungariei. El deplînge poziția separatistă a conducătorilor Transilvaniei, în veacurile următoare, care „a avut ca o consecință amară faptul că astăzi peste două milioane de maghiari și secui formează o parte a României, fiind aici o minoritate aflată în dispariție” (l. ?) (idem).

Se cunoaște foarte bine situația demografică din Ungaria habsburgică dinaintea primului război mondial, ca și cea din Transilvania. Se știe la fel de bine că maghiarii și secuii au fost în Transilvania, întotdeauna, într-o evidentă minoritate. De aceea, lamentările lui Dobál nu au nici o bază istorică, după cum, de altfel, nici faptul că vorbitorii de limbă maghiară din Transilvania pot fi socotiți în stare de dispariție. Este o afirmație nu atît gravă, pe cît de otrăvitoare, de nocivă, de „stricătoare de suflet”.

4. Însăși discutata poziție a lui Dobál se explică, de fapt, prin aceea că aderă și propagă voalat vechea mistificare roesleriană. De fapt, la un moment dat autorul nu s-a mai putut abține, scriînd clar că „românii din Transilvania sînt imigranți fugari dinaintea turcilor” (p. 6). Se subînțelege de unde: din Balcani. Mistificarea încercată odinioară de Roesler este de mult combătută științific, așa încît vom trimite cititorul doar la cîteva dintre cărțile ce restabilesc adevărul și nu întîmplător numai la cele apărute în limba germană, aflate la îndemîna oricărui doritor de adevăr: I. Hurdubetiu, *Die Deutschen über die Herkunft der Rumänen*, Kriterion, București, 1977; P. P. Panaitescu, *Einführung in die Geschichte der Rumänischen Kultur*, Kriterion, București, 1977;

D. Prodan, *Supplex Libellus Valachorum — Aus der Geschichte der rumänischen Nationsbildung 1700—1848*, Kriterion, București, 1981.

5. Autorul își manifestă ostilitatea față de toate celelalte naționalități conlocuitoare din Transilvania și Ungaria. Așa susține, bunăoară, că între anii 1711—1792, Transilvania a fost tratată preferențial de către administrația de la Viena, comparativ cu Ungaria, datorită sașilor simpatizanți cu Habsburgii (p. 7). Or, se știe bine că tocmai în această perioadă a fost declanșată mișcarea revoluționară a lui Horia, Cloșca și Crișan, și multe alte mișcări sociale, care infirmă de la sine afirmațiile autorului. Apoi, vorbind despre „elementele de limbă germană” (autorul se gîdea probabil la șvabii dunăreni) și despre „sîrbii colonizați în zonele Ungariei depopulate datorită dominației otomane”, autorul conchide că a fost o măsură pentru moment bună, în vederea ridicării economiei Ungariei, dar ea „a avut urmări grave, prin mișcările naționaliste din secolele XIX și XX” (idem). Apare cu claritate faptul că M. Dobâl socotește cere-urile naționalităților conlocuitoare și majoritare de a avea școli, ziare și activitate culturală în limbile lor ca fiind „o lovitură gravă” dată autorităților de stat maghiare și nu un drept firesc al naționalităților. În realitate, dacă aici se poate vorbi despre „urmări grave”, atunci presiunea șovinistă exercitată de guvernul ungar asupra naționalităților conlocuitoare și majoritare din statul bicefal a fost de fapt pentru el „povara gravă”, determinată de reacția lor firească de apărare în fața vexațiilor la care erau supuse.

Ne miră „jocul” erorii și denaturării adevărului istoric, conceput de autor în limba germană și pentru cititorii din apusul Europei, care totuși au acces la o bogată literatură de specialitate, scrisă tocmai în limba germană în ultimii 50 de ani, în care se arată clar politica de deznationalizare promovată de guvernul de la Pesta de după 1867, față de orice naționalitate conlocuitoare. Mai mult, cititorii de limbă germană cunosc foarte bine și faptul că între anii 1880—1910, în Ungaria au fost maghiarizați între 450.000—500.000 vorbitori de limbă germană (a se vedea Ingomar Senz, *Die nationale Bewegung der ungarländischen Deutschen vor dem Ersten Weltkrieg — Mișcarea națională a germanilor din Ungaria înaintea primului război mondial* —, Oldenbourg, München, 1977).

Organizatorii elvețieni ai expoziției și Institutul elvețian de credit, ca editor al cărții, au dorit desigur în mod sincer ca acea expoziție „să contribuie la înlăturarea deosebirilor de înțelegere” (p. 1) (între Elveția și Ungaria, n.n.). Nu contestăm nici noi că expoziția putea contribui la înlăturarea „deosebirilor de înțelegere” între Elveția și Ungaria, dar conceperea și prezentarea ei vădit eronată — respectiv includerea în cadrul „Ungariei” a monedelor și medaliilor transilvănene din timpul principatului autonom al Transilvaniei, ce aparțin de drept pămîntului transilvan, deci României și nu Ungariei de azi — cît și multiplele greșeli și interpretări tendențioase, strecurate de autor în textul catalogului, nu duc decît la imposibilitatea unei înțelegeri cît de cît bune cu alte naționalități, printre care și cu șvabii dunăreni.

Dr. GERHARDT HOCHSTRASSER

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘOAREI ȘI CARANSEBEȘULUI

PRIMA ZI '87

Cea dintîi zi a noului an 1987 a început la catedrala mitropolitană din Timișoara, cu săvîrșirea de către Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae a sfintei liturghii urmată de doxologia pentru conducătorii Bisericii și țării, pentru cler și credincioși, pentru fapăturile de pînă acum și rodnicia lor pe viitor.

La recepția de la reședința mitropolitană apoi, în numele preoților, membrilor Consiliului Eparhial și ai Adunării Eparhiale, credincioșilor și membrilor corului catedralei mitropolitane, veniți să-l felicite pe Chiriarh, a luat cuvîntul domnul prof. Teodor Năbădan iar în numele reprezentanților celorlalte culte din oraș a exprimat alese urări domnul prim rabin dr. Ernst Neumann, fiecare aducînd prinosul aleselor simțăminte și bunelor doriri purtate în suflet. La toate a răspuns Înalt Prea Sfinția Sa cu mulțumiri și aceleași urări de bine pentru un an fericit, pașnic și plin de succese.

Festivitatea s-a încheiat prin glasurile coriștilor care au cîntat „La mulți ani” și un buchet de nepieritoare colinde.

HRAMUL CATEDRALEI MITROPOLITANE

Întîmpinat cu aceeași bucurie ca de fiecare dată, și în anul acesta hramul catedralei mitropolitane din Timișoara, orașul de reședință al Mitropoliei Banatului, a avut loc în impunătorul lăcaș de închinare, de ziua patronilor săi, *Sfinții Trei Ierarhi* (30 ianuarie).

Sărbătoarea a început cu slujba sfintei liturghii arhieresti, oficiată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, înconjurat de un ales sobor alcătuit din colaboratorii apropiati, clerici, preoți și diaconii catedralei.

În cadrul sfintei liturghii, la momentul adecvat, Înalt Prea Sfinția Sa a hirotosit întru *iconom* pe preoții: Ioan Lupa de la parohia Valea Timișului, protopopiatul Caransebeș și Adrian Stratulat, de la parohia Iecea Mare, protopopiatul Timișoara, iar întru *iconomi stavrofori* pe preoții: Andrei Adam, de la parohia Zervești, protopopiatul Caransebeș, Simion Țona și Mitrofan Banciu, actualmente pensionari.

La momentul predicii, Înaltul ierarh s-a referit la unitatea credinței, cuprinsă în ideea: cei Trei Ierarhi prăznuiți au trăit și acționat ca unul singur pentru propășirea Bisericii dreptmăritoare.

După împărtășirea credincioșilor care s-au pregătit din bună vreme pentru aceasta și după rugăciunea amvonului a urmat sfințirea prinoaselor potrivit rânduiei îndătinată.

La reședința mitropolitană, apoi, Înalt Prea Sfinția Sa a primit și s-a întreținut cu cei nou hirotesii, felicitându-i pentru distincțiile primite și activitatea meritorie pe care au desfășurat-o în parohiile lor.

PRACTICA LITURGICĂ ÎN ATENȚIA CLERULUI

Urmărind realizarea uniformizării modului de oficiere a serviciilor religioase în toată eparhia și în scopul evitării unor practici locale mai puțin tipiconale, în a doua jumătate a anului 1986 protopopii, misionarii protopopești și profesorii clerici de la Seminarul teologic din Caransebeș au fost invitați să efectueze, pe rând, cinci zile de practică liturgică la catedrala mitropolitană din Timișoara. Cele observate de fiecare dintre cei menționați au făcut obiectul unor referate, sintetizate de secția administrativ-bisericească și sintetizată într-o ședință a Consiliului Eparhial.

Dezbaterile s-au axat în principal asupra aspectelor liturgice practice și au pus în evidență modul corect de slujire de la catedrala mitropolitană, care a fost recomandat tuturor preoților eparhiei.

Măsurile adoptate în detaliu au fost apoi transpuse spre aplicare, prin oficiile protopopești și catedralei mitropolitane în cursul lunii ianuarie a.c.

PREOCUPĂRI PASTORAL-MISIONARE

Pe linia unei constante griji pentru păstrarea nealterată a credinței străbune, în zilele de 27 și 28 ianuarie a.c., la sediul eparhial a avut loc două consfățuiri la care au participat personalul având munci de răspundere la Centrul eparhial, protopopii și misionarii protopopești.

Pe baza dării de seamă prezentată de fiecare misionar protopopesesc asupra problemelor intervenite în anul 1986, s-a făcut analiza activității desfășurate la parohii pe plan pastoral-misionar, fiind evidențiate rezultatele pozitive obținute precum și deficiențele apărute în activitatea unor preoți. A fost apreciată strădania misionarilor protopopești în lucrarea de îndrumare a preoților, îndeosebi a celor tineri, lipsiți de experiență pastorală, ceea ce dă garanția unei spornice activități viitoare. În principal s-a avut în vedere fortificarea trăirii ortodoxe în mediul enoriașilor și ferirea lor de influențele străine tradiției autentice creștinești și românești.

Sub îndrumarea Chiriarhului au fost stabilite măsurile practice de aplicat în activitatea pastorală a preoților în conformitate cu orientările și hotărârile Sf. Sinod.

PRĂZNUIREA PATRONILOR SEMINARULUI TEOLOGIC DIN CARANSEBES

În ziua de vineri 30 ianuarie 1987, nu după mult timp de la reînceperea cursurilor școlare în urma vacanței Crăciunului, un alt moment de adevărată elevație duhovnicească pentru profesorii, elevii și toți ostenitorii Seminarului teologic din Caransebeș

I-a oferit sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigore de Dumnezeu Cuvîntătorul și Ioan Gură de Aur — patronii școlilor teologice din cadrul Bisericii Ortodoxe Române.

Cu acest prilej sărbătoresc s-a oficiat sfînta liturghie la biserica seminarului de un sobor alcătuit din profesorii clerici ai școlii, protos fiind P. C. Părinte vicar Teodor Greucean de la Episcopia Aradului, iar răspunsurile liturgice fiind date de corul elevilor seminaristi. După terminarea liturghiei și împărțirea anafurei, în sala festivă a școlii corul elevilor a prezentat un program de imnuri bisericești închinat Sfinților Trei Ierarhi, au fost recitate texte din operele sfinților prăznuiți, iar prof. Nicolae Achimescu a prezentat o conferință cu tema „Învățătură despre Biserica primordială a Sfinților Trei Ierarhi privită în lumina posibilităților de receptare a valorilor necreștine în sinul creștinismului”.

La sfîrșitul festivității, delegații chiriarhali — P. On. Părinte Ilie Maier și P. C. Părinte Teodor Greucean, vicari administrativi ai Arhiepiscopiei Timișoarei și Episcopiei Aradului —, au transmis celor de față arhieresti binecuvîntări din partea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului și Prea Sfințitului Episcop Timotei al Aradului, ca și îndemnul de a lua ca modele de slujire pe cei trei mari dascăli ai lumii și ierarhi ai Ortodoxiei, sărbătoarea încheindu-se cu obișnuita agapă oferită celor prezenți la sufrageria seminarului.

INTILNIRE CU PĂRINȚII ELEVILOR LA SEMINARUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

În duminica din 22 februarie 1987, la Seminarul teologic din Caransebeș a avut loc întîlnirea cu toți factorii coresponsabili în formarea viitorilor preoți: părinții elevilor seminaristi, preoții din parohiile care provin și care i-au recomandat pentru admiterea în seminar, reprezentanții centrelor eparhiale care școlarizează elevi la această școală, ca delegați ai chiriarhilor respectiv și cadrele didactice ale seminarului.

După oficierea Te-Deumului la biserica seminarului, programul zilei a continuat în sala festivă, unde P. On. Părinte prof. Trăilă Gherga, directorul școlii, a adresat un cuvînt de bun venit tuturor oaspeților care au binevoit să răspundă invitației școlii. A prezentat, apoi, activitatea ce se desfășoară în această instituție de învățămînt teologic sub raport educativ — instructiv și gospodăresc, precum și rezultatele obținute de elevi la învățătură și purtare în perioada trimestrului al anului școlar de referință. A subliniat deopotrivă și necesitatea unei mari angajări a tuturor factorilor chemați să contribuie la reușita formării viitorilor slujitori ai altarelor Bisericii noastre strămoșești și patriei dragi.

Au luat apoi cuvîntul P. On. Părinți Ilie Maier, vicar administrativ și Petru Dorobanțu, consilier cultural — din încredințarea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae al Banatului, Virgil Preda, inspector eparhial — din partea Înalț Prea Sfințitului Mitropolit Nestor al Olteniei și Teodor Greucean, vicar administrativ — reprezentînd pe Prea Sfințitul Episcop Timotei al Aradului..

Delegații chiriarhali au transmis binecuvîntările arhieresti ale ierarhilor menționați, apelînd ca părinții elevilor să contribuie la sprijinirea activității școlii, la munca de instruire și educare a seminaristilor printr-un mai strîns contact al familiilor și preoților cu cadrele didactice.

În partea a doua a întîlnirii, desfășurată pe clase, profesorii diriginți au prezentat și analizat situația fiecărui elev în parte, discutînd cu părinții acestora asupra metodelor mai potrivite pentru continua îmbunătățire a procesului instructiv — educativ, pentru obținerea în viitor a unor rezultate cît mai bune la învățătură și purtare. Nu

au fost evitate situațiile speciale ale unor elevi al căror comportament au determinat adoptarea unor măsuri radicale.

Intrunirea s-a încheiat cu o agapă oferită de conducerea școlii la cantina seminarului, la care au participat toți cei prezenți.

COMITETUL DE REDACȚIE AL REVISTEI „MITROPOLIA BANATULUI” LA O NOUĂ INTRUNIRE

Reședința mitropolitană din Timișoara agăzduit, în ziua de 9 februarie 1987, o nouă întrunire a comitetului de redacție al revistei „Mitropolia Banatului”. Convocată de Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, ședința i-a reunit pe Prea Sfințitul Episcop Timotei al Aradului, Ienopolei și Hălmaგიului și pe ceilalți membri ai Comitetului de redacție, precum și pe un număr de invitați.

În partea introductivă, I. P. S. Mitropolit Nicolae a rostit o scurtă alocuțiune, subliniind rezultatele pozitive înregistrate în perioada scursă de la precedentă întâlnire, precum și faptul că este nevoie de o continuă îmbunătățire a activității complexe desfășurate în acest domeniu.

După ce P. On. Părinte Petru Dorobanțu, consilier cultural, a citit procesul verbal al ședinței precedente, redactorul revistei a prezentat referatul sintetic asupra întregii activități desfășurate în ultimii doi ani, cu rezultatele pozitive, dificultățile și deficiențele ei. A urmat o vie și amplă dezbateră, cu participarea tuturor celor prezenți, destinată ridicării permanente a nivelului revistei, a sporirii ritmicității de apariție și pentru o cit mai strânsă ancorare în problemele vieții bisericești în general. Astfel, la propunerea Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Nicolae s-a hotărât reactualizarea rubricii „Dreapta învățătură a bisericii”, spre a veni în ajutorul preoților cu materialele sollicitate, precum și alte măsuri.

În partea finală s-a procedat la remanierea comitetului de redacție, în funcție de noutățile intervenite în viața bisericească a Episcopiei Aradului, precum și a comitetului restrâns de coordonare ce urmează a fi convocat de cel puțin trei ori pe an.

CINSTIREA ÎNAINȚAȘILOR

S-au împlinit de curind 80 ani de la trecerea în veșnicie a lui *Vincentiu Babeș* (21 ianuarie 1821 — 3 februarie 1907), fost membru al Academiei Române, ilustru protagonist al vieții politice românești din vestul Carpaților, unul din fondatorii Partidului Național Român. A desfășurat o bogată activitate și pe tărâm bisericesc, având o decisivă participare la înfăptuirea separării ierarhice a Bisericii românești și la înființarea, în 1864, a Mitropoliei ortodoxe la Sibiu.

În ședința Consiliului Eparhial din luna ianuarie a.c. s-a stabilit ca pomenirea vrednicului nostru înaintaș să se facă în biserica parohiei sale natale, Hodoni, din propopiatul Timișoara.

Astfel, duminică, 8 februarie a.c., după sfânta liturghie, preotul paroh Ioan Burdea a oficiat îndătinatul parastas cu care prilej a rememorat și elogiât viața și activitatea celui care a fost fiu al satului, Bisericii și națiunii române cu ale cărei aspirații și deziderate s-a identificat.

Preot și credincioși, s-au rugat Atotputernicului cîntînd „veșnica pomenire” a celui ce a fost și rămas mereu viu în memoria lor și a neamului.

DECESE

În ziua de 20 ianuarie 1987 s-a stins fulgerător din viață, preotul *Ioan Nuțu Marina* de la parohia Susani, în vîrstă de 66 ani.

S-a născut la 3 aprilie 1921 în com. Apșa de Mijloc, unde a urmat și cursurile învățămîntului elementar. Și-a continuat pregătirea la Școala normală din Sighetul Marmatiei și apoi la Academia teologică din Blaj pe care a absolvit-o în anul 1947. După ce a fost hirotonit preot, a funcționat consecutiv la parohiile Sirbova din protopopiatul Lugoj, Bărbosu din protopopiatul Reșița, iar în ultima perioadă de timp la parohia Susani din protopopiatul Făget.

În tot timpul slujirii sale a dat dovadă de cinste și corectitudine, fiind iubit și prețuit de credincioși.

Trupul neînsuflețit al defunctului a fost depus în biserica din Lugoj, unde în ziua de 22 ianuarie a.c. a avut loc slujba înmormintării oficiată de un sobor de nouă preoți din protopopiatele Lugoj și Făget, P. On. Părinte Doru Milostean, protopopul Făgetului, a rostit cuvîntarea funebră și a transmis familiei inloliata condoleanțe împreună cu rugăciunile pentru veșnica odihnă a preotului Ioan Nuțu Marina.

În prezența membrilor familiei, a clericilor, a credincioșilor din parohiile Susani și Sirbova, osemintele regretatului preot au fost apoi înhumate în cavoul familiei în cimitirul din Lugoj.

În 14 februarie 1987 a trecut la cele veșnice preotul pensionar iconom stavrofor *Victor Toldi*, în vîrstă de 81 ani.

S-a născut în ziua de 22 ianuarie 1906 într-o familie de minieri din Petroșani, unde a urmat și școala primară. Remarcîndu-se ca un element dotat și sirguincios, și-a continuat pregătirea la liceul din Orăștie, apoi a urmat Academia teologică din Blaj. Primind taina preoției în anul 1927, a funcționat la parohiile Comorîște, Singeorge, Secășeni, Visag, Reșița și Bocșa Montană, de unde s-a pensionat în toamna anului 1975.

În cursul activității sale s-a dovedit a fi un preot zelos, puternic ancorat în viața credincioșilor, făcîndu-se păstoriiților săi pildă prin purtare, cuvînt și evlavie. Pentru prestața și stima de care s-a bucurat în mijlocul preoților a fost membru în Adunarea eparhială în două legislaturi, iar în anul 1958 a fost distins ca iconom stavrofor.

Serviciul religios al prohodului a fost oficiat în ziua de 17 februarie a.c. în biserica parohiei Reșița I, printr-un sobor alcătuit din 15 preoți, în frunte cu P. On. Părinte Ilie Maier, vicar administrativ, care a rostit și necrologul.

În dangătul clopotelor și asistența îndurerată a membrilor familiei, a soborului preoților și a unui mare număr de credincioși din Reșița și Bocșa, a fost înmormîntat în cimitirul nr. 6 din Reșița.

EPISCOPIA ARADULUI, IENOPOLEI ȘI HĂLMAGIULUI

SLUJIRI ARHIEREȘTI

În ziua de 4 ianuarie 1987 — duminica dinaintea Botezului Domnului Prea Sfințitul Episcop Timotei a descins în parohia Peregu Mare din protopopiatul Arad. Sfânta liturghie arhierescă a fost oficiată în biserică având hramul „Acoperământul Maicii Domnului”, iar la momentul potrivit potrivit Întâistătorul eparhiei a predicat despre „Sfintele sărbători și unitatea credinței”.

Slujba vecerniei din aceeași duminică a fost săvârșită în biserică cu hramul „Sfinții Trei Ierarhi” din parohia Pecica aflată în același protopopiat, în cadrul căreia P. S. Episcop Timotei a vorbit credincioșilor despre „Însemnătatea sfințirii caselor, îndeosebi la Bobotează”.

La Praznicul Botezului Domnului, P. S. Sa a slujit în catedrala din Arad, predicând despre „Legătura dintre Botez și mărturisirea credinței” după care a săvârșit slujba sfințirii aghiasmei mari.

În duminica din 11 ianuarie, Prea Sfințitul Episcop Timotei a oficiat sfânta liturghie arhierescă în biserică parohială cu hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil” din parohia Pilu, protopopiatul Arad, iar în cuvîntul de învățătură rostit s-a referit la „Legătura dintre Sfânta Taină a Botezului și Sfânta Taină a Pocăinței”.

La vremea vecerniei, a poposit la biserică cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” din parohia Vârșand din același protopopiat. Pornind de la înțelegerea pericopei apostolului zilei (Efeseni 4, 7—13), a insistat asupra legăturii dintre statura bărbatului desăvârșit și „vîrsta deplinătății lui Hristos”.

În duminica următoare, în cadrul sfintei liturghii săvârșite în biserică cu hramul „Sf. Mucenic Dimitrie” din parohia Curtici, protopopiatul Arad, P. S. Sa a predicat despre „Mîntuirea în comuniunea Bisericii”. Slujba vecerniei a fost oficiată în biserică cu hramul „Sfîntul Nicolae” din parohia Sofronea, aflată în același protopopiat, unde Chiriarhul a vorbit credincioșilor despre : „Importanța preoției creștine”.

În duminica din 25 ianuarie 1987, P. S. Episcop Timotei, însoțit de P. C. Părinte Ioan Florea, consilier administrativ-bisericesc, a descins la parohia din orașul Sebiș, protopopiatul Ineu, slujind în biserică cu hramul „Sfinții Arhangheli”. În predica rostită, s-a referit la ceea ce înseamnă „casa duhovnicească”.

Slujba vecerniei s-a săvârșit în biserică „Bunei Vestiri” din parohia Aldești, aparținînd aceluiași protopopiat. Pornind de la pericopa apostolului zilei (I Timotei 4, 9—15) și pomenirea Sfîntului Grigore Cuvîntătorul de Dumnezeu, P. S. Sa a vorbit mulțimii credincioșilor prezenți despre „chemarea preoțească în slujba lui Dumnezeu și a oamenilor”.

În „Duminica vameșului și a fariseului” din 8 februarie 1987, P. S. Episcop Timotei a descins în parohia Neudorf din protopopiatul Lipova. În cadrul sfintei liturghii săvârșite în capela cu hramul „Sf. Mare Mucenic Dimitrie”, a predicat despre „Importanța și frumusețea înmurrilor și cuvîntărilor bisericesti”. Apoi, la vecernia oficiată în capela cu hramul „Nașterii Domnului” din parohia Aluniș, protopopiatul Arad, P. S. Sa a vorbit despre „Adevărata rugăciune și binefacerile ei”, în contextul pericopei evanghelice a zilei.

În duminica din 15 februarie 1987, P. S. Episcop Timotei a vizitat parohia Fintinele, protopopiatul Arad, vorbind mulțimii credincioșilor prezenți la serviciul divin oficiat în capela „Adormirii Maicii Domnului” depre Biserica Ortodoxă ca familie duhovnicească”.

În duminica următoare din 22 februarie, P. S. Sa, însoțit de P. C. Părinte Iacob Bupte, consilier administrativ-economic, a descins la două parohii din protopopiatul Ineu. La sfânta liturghie săvârșită în biserica avînd hramul „Sfîntul Mare Mucenic Gheorghe” din parohia Drauț, P. S. Sa a predicat despre „Strădania permanentă a credinciosului de a avea mărturia curată a conștiinței despre săvîrșirea faptelor bune și păzirea dreptei credințe, în fața Judecării lui Hristos Domnul”. De asemenea, Chiriarchul a participat la lucrărilor adunării parohiale, întrunită în scopul analizării bilanțului economic al parohiei pe anul 1986, dînd îndrumări convenite pentru o activitate cît mai rodnică.

În biserica „Adormirii Maicii Domnului” din parohia Arăneag, P. S. Sa a săvîrșit slujba vecerniei, predicînd despre „Duminica înfricoșatei Judecări, prilej de meditație pentru orice credincios asupra modului de a se feri de păcatul smintelii și de a practica virtuțile în scopul reînnoirii vieții religios-morale și a întăririi dreptei credințe”. La sfîrșitul serviciului religios, P. S. Sa s-a întreținut cu membrii organelor parohiale, îndrumîndu-i la activitate cît mai rodnică.

În cursul lunilor ianuarie-februarie 1987, cu binecuvîntarea Prea Sfințitului Episcop Timotei, membrii permanentei Consiliului Eparhial au efectuat misiuni religioase în parohiile: Arad-Gai din protopopiatul Arad; Gurba Cermei, Cărand, Săliște, Agrișu Mare și Drauț din protopopiatul Ineu; Lipova și Șoimoș din protopopiatul Lipova; Brad din protopopiatul Brad; Călan, Boșorod, Crișeni și Streisengeorgiu din protopopiatul Orăștiei. De asemenea, conducătorii oficiilor protopopești și misionarii din cadrul protopopiatelor au desfășurat o amplă activitate învățătoarească în numeroase parohii.

Misiunile religioase suplinite au contribuit la întărirea dreptei credințe și adîncirea dreptei învățături în mediul enoriașilor Bisericii noastre strămoșești, la conștientizarea lor asupra atașamentului datorat Bisericii și patriei noastre scumpe căreia îi aparțin.

CLERICI NOI AI EPARHIEI

În primele două luni ale anului 1987, clerul eparhiei a fost întregit cu noi absolvenți ai școlilor noastre teologice, hirotoniți de Prea Sfințitul Episcop Timotei pe seama parohiilor vacante, după cum urmează:

— *Gheorghe Ancaș*, licențiat în Teologie, hirotonit preot pe seama parohiei Hășmaș din protopopiatul Ineu;

— *Gheorghe-Aurel Blidaru*, absolvent al Seminarului teologic din Caransebeș, hirotonit preot pe seama parohiei Dorgos din protopopiatul Lipova;

— *Ștefan Bosescu*, absolvent al Seminarului teologic din Caransebeș, hirotonit preot pe seama parohiei Zăbalț din protopopiatul Lipova;

— *Eorin Alexandru Cicirean*, licențiat în teologie, hirotonit preot pe seama parohiei Căpruța din protopopiatul Lipova;

— *Dorel Ciolea*, licențiat în Teologie, hirotonit preot pe seama parohiei Teliucu Inferior din protopopiatul Deva;

— *Nicolae Dănilă*, doctorand în Teologie, hirotonit preot pe seama parohiei Odvoș, din protopopiatul Lipova ;

— *Ioan Mircea Oală*, licențiat în Teologie, hirotonit preot pe seama parohiei Siliindia din protopopiatul Ineu ;

— *Ioan Cucu Pelea*, absolvent al Seminarului teologic din Caransebeș, hirotonit preot pe seama parohiei Agrișu Mic din protopopiatul Ineu.

După îndătinată practică liturgică și administrativă, efectuată la catedrala episcopală și la Centrul eparhial din Arad, tinerii preoți au primit îndrumările necesare, au fost instalați în oficiile pe seama cărora au fost numiți și hirotoniți.

O NOUĂ CONSĂTUIRE CU PROTOPOPII ȘI MISIONARII PROTOPOPEȘTI

În ziua de 12 februarie 1987, la Centrul eparhial Arad a avut loc o nouă consătuire de lucru cu preoții, protopopii și misionarii protopopești din eparhie. Consătuirea a fost prezidată de Prea Sfințitul Episcop Timotei.

În deschiderea ședinței P. S. Sa a zugrăvit, în cuvinte alese, cadrul național și internațional în care se desfășoară activitatea Bisericii noastre, cu evenimentele mai importante care au jalonat viața Bisericii și țării în ultima perioadă de timp, pe plan intern și extern. În continuare, a fost subliniată importanța deosebită a activității pastoral-misionare a preoților, aceasta fiind susținută mai ales în direcția propovăduirii, explicării și aprofundării dreptei credinței a Bisericii, „cu timp și fără timp” și pe întelesul credincioșilor.

În intervențiile lor, participanții au scos în evidență diferitele aspecte practice ale activității pastoral-misionare din parohii, cu aceleași sugestii și propuneri pentru continuarea ei îmbunătățire. Dintre aspectele reliefate cu acest prilej, se cuvine a fi amintite: stimularea activității consiliilor parohiale și aportul lor în cunoașterea credincioșilor parohiei ; îmbunătățirea activității predicatoriale la slujbele ocazionale ; generalizarea slujbei vecerniei în toate parohiile, în ajunul și în zilele de duminică și sărbători.

Consătuirea a oferit posibilitatea efectuării unui bilanț al activității pastoral-misionare precedente, precum, și a schitării jaloanelor generale pentru viitoarea activitate.

Rezultatele consătuirii, concluziile formulate reprezintă un permanent imbold pentru preoții eparhiei, întru obținerea unor roade duhovnicești cât mai bogate în ogorul Domnului.

ADORMIȚI ÎN DOMNUL

După o lungă și grea suferință, în ziua de 15 decembrie 1986, a adormit în Domnul preotul pensionar *Remus Popovici*, în vîrstă de 80 ani, avînd ultimul domiciliu în orașul Orăștie.

S-a născut în 9 februarie 1906 în comuna Mărtinești, jud. Hunedoara, fiind unul dintre cei patru fii ai învățătorului Nicolae Popovici. A urmat cursurile învățământului elementar și cel mediu la Orăștie, iar în continuare cursurile Academiei Teologice din Oradea, pe care a absolvit-o în anul 1929. Un an mai târziu a fost hirotonit preot pe seama parohiei natale, unde a păstorit timp de patru decenii, până la pensionarea sa intervenită în anul 1970.

Slujba înmormântării s-a săvârșit în ziua de 17 decembrie 1986, în biserica parohială Orăștie I, de către un sobor de preoți, în frunte cu P. C. Părinte Mircea Olariu, protopopul Orăștiei, care în cadrul necrologului a prezentat viața și activitatea decedatului, pusă în slujba lui Dumnezeu și a credincioșilor, aducând un cuvânt de mulțumire și prețuire din partea Prea Sfințitului Episcop Timotei. Au mai vorbit preoții Viorel Bucea — Orăștie III, Ioan Săbău — Bobilna și Ioan Gașpar, parohul locului.

După prohod trupul neînsuflit al celui adormit a fost așezat, spre veșnică odihnă în cimitirul din Orăștie.

Preotul **Cornel Vădășan** a trecut la cele veșnice în ziua de 12 ianuarie 1987, în vîrstă de 73 ani.

S-a născut la 18 septembrie 1914 în Cenadul unguresc (R. P. Ungaria) într-o familie de modești agricultori, fiind al șaptelea copil al părinților săi. La vîrstă de zece ani, în 1924 a venit în România, stabilindu-se în Arad-Grădiște, unde a terminat ciclul învățământului elementar. După aceea, s-a înscris la liceul „Moise Nicoară” din Arad, ale cărui cursuri le-a absolvit în anul 1932.

Vocația preotească i-a orientat pașii spre Academia Teologică din Arad, al cărei absolvent devine în anul 1936.

După ce a activat un timp în cadrul Centrului eparhial, în anul 1938 a fost hirotonit preot, pe seama parohiei Avram Iancu. În cursul activității de peste trei decenii în ogrorul Domnului, a mai păstorit succesiv și alte parohii, cea din urmă fiind Arad-Gai, iar grație meritelor sale conducerea bisericească i-a acordat distincții. În anul 1974 s-a pensionat din motive de boală.

Serviciul religios al prohodului, a avut loc în biserica parohială din Arad-Gai în ziua de 14 ianuarie 1987, printr-un impresionant sobor de preoți, în frunte cu P. C. Părinte vicar administrativ, care a rostit necrologul. Personalitatea defunctului a mai fost evocată și de preotul Nicandru Cuțaru, actualul paroh din Arad-Gai.

În seara zilei de 17 ianuarie 1987 a încetat din viață, în vîrstă de 82 ani, preotul **Ieronim Rudeanu**.

Adormitul în Domnul s-a născut la data de 6 octombrie 1905, într-o familie de agricultori în Buituri-Hunedoara, unde a urmat și școala primară. Resimțind din fragedă vîrstă chemarea spre preotie, după ciclul elementar s-a înscris la școala de cîntăreți bisericești din Caransebeș și apoi la Academia Teologică din Arad.

În anul 1929 a fost hirotonit preot pe seama parohiei Valea Nandruului. A slujit timp de 47 ani în ogrorul Domnului, păstorind consecutiv mai multe parohii, cea din urmă fiind comuna natală Buituri.

În ianuarie 1976, lovit de o boală grea, s-a retras la pensie, stabilindu-și ultimul domiciliu la Hunedoara, unde a rămas pînă la obștescul sfîrșit.

Slujba înmormîntării s-a oficiat în ziua de 19 ianuarie 1987, în biserica parohială din Hunedoara-Buituri, de către un sobor de nouă preoți, în frunte cu P. C. Părinte Miron Stăncu, care în cuvîntarea funebră a adresat deopotrivă familiei îndoliată și condoleanțe din partea Centrului eparhial. Preotul Ștefan Simulescu, actualul paroh, a prezentat viața, activitatea și jertfelnicia celui adormit. În dangătul clopotelor, rămășițele sale pămîntești au fost apoi depuse în cavoul familiei aflat în cimitirul parohial.

Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Aethicus Histricus. Un filosof străromân de la Histria dobrogeană*. Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987, 77 pp., extras din revista „Mitropolia Olteniei” nr. 11—12/1985.

Noul studiu de cultură veche românească, semnat de I. P. S. Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, a fost, inițial, „o comunicare prezentată în cadrul celei de a XVI-a sesiuni de lucru a Comisiei române de istorie ecleziastică comparată, la 14 decembrie 1985”. Având un caracter propriu acestui gen de elaborare, I. P. S. Sa nu tratează problema exhaustiv, ci deschide o dezbatere mai vastă, enunțând un complex de aspecte privind existența, opera și valoarea unui „filosof străromân”, Aethicus Histricus, autorul unei „Cosmografii” și al unui alfabet (secolul IV—V). Cu perseverența marilor pasiuni, I. P. S. Sa își multiplică argumentele documentare, pentru a întări enunțul din monumentalele sale lucrări anterioare asupra literaturii străromâne (a se vedea *Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română pînă în sec. XVII* — izvoare, traduceri, circulație, Craiova, 1983 și *Primele scrieri patristice în literatura noastră (secolele IV—XVI)*, Craiova, 1984, lucrări pe care le-am prezentat, la timpul lor). I. P. S. Mitropolit Nestor abordează metodic o problemă de bază a literaturii (culturii) poporului român. Întîi a demonstrat, cu acrobie științifică, existența unor scrieri și scriitori, începînd cu veacul IV, în spațiul carpatodanubiano-pontic, apoi a urmărit, cu aceeași științifică rigurozitate, circulația și rolul scrierilor patristice în acest spațiu. Folosînd cu discernămint tot ce s-a scris pînă acum în acest domeniu, aducînd și valoroase contribuții personale la elucidarea problemei, I. P. S. Sa ajunge la mirabila concluzie că literatura străromână este o realitate ușor verificabilă. Constatarea a fost afirmată și confirmată de mulți scriitori competenți. „Operele scriitorilor pa-

tristici, tălmăciți încă din bună vreme, reprezintă unul din capitoarele esențiale ale vechii noastre literaturi” (pr. prof. dr. Ioan G. Coman). „Printre scriitorii patristici se găsesc și cîțiva străromâni, destul de vi-treguți pînă acum” (I. P. S. Mitropolit dr. Nicolae Corneanu).

Susținînd existența limbii daco-romane, o latină populară, evoluînd spre o limbă neoromanică — aflată în circulație la venirea slavilor, cercetările de astăzi au trecut de la probabilități la certitudini, de la ipoteze la concluzii peremptorii. Fără îndoială, problema nu este nici acum deplin și definitiv elucidată. Se vor mai ridica obiecțiuni, se vor reconsidera unele formulări, dar ceea ce a fost esențial și necesar s-a spus și s-a demonstrat, iar cercetătorii au prețioase repere în această problemă. În acest context este tratat și *Aethicus Histricus*, fenomen pe care cercetătorii străini nu l-au sesizat.

Aethicus Histricus, un filosof de origine geto-daco-romană, născut în părțile Histriei dobrogeane ((Scythia Minor), este o personalitate culturală sporadic semnalată sau parțial studiată. Cum s-a amintit, el este autorul unei „Cosmografii” și al unui alfabet, dar și al altor scrieri care, deocamdată, nu se cunosc, asupra cărora în lucrările de specialitate nu s-a stăruit suficient iar în opera lui nu a fost pînă acum inserată în cultura străveche a poporului nostru. Autorul comunicării ne informează că „literatura europeană a Evului Mediu timpuriu, cea modernă și cea contemporană, aduc cîteva lumini și precizări asupra operei lui Aethicus Histricus. Au apărut astfel două ediții ale „Cosmografiei” abreviate — una dintre ele editată la Paris de A. D’Avezac, în anul 1852, o alta apărută la Leipzig în 1853, de H. Wuttke — și în plus o reproducere — fotocopie după Coex Leidensis. scalagerianus 69, cu o introducere de T. A. M. Bishop, care a văzut lumina zilei la Amsterdam, în anul 1966” (p. 7).

Aethicus Histricus arată în „Cosmogra-

fia" sa că s-a născut în cetatea sau regiunea Histria, în Scythia Minor, pe la jumătatea secolului IV. Și-a făcut probabil educația în școlile vremii din partea locului, dar poate a frecventat și școli mai înalte din Asia Mică sau din Grecia. A călătorit foarte mult ca negustor de aur și pietre scumpe și a scris mult despre cele văzute. Astfel sub titlul de „Cosmografie” trebuie să se înțeleagă „un jurnal de călătorie”, scris în limba latină. A scris despre locuri și oameni, despre viața, moravurile și credințele lor, despre indeletnicirile și virtuțile lor războinice, despre bogățiile apelor și pământului ș.a. „Cosmografia” cuprinde date geografice inexistente în alte lucrări ale literaturii greco-romane. Alfabetul său este deosebit de cele cunoscute până la el.

Există azi mai multe copii abreviate ale „Cosmografiei”. Sf. Isidor de Sevilla folosește multe date din această lucrare. În secolul VIII, ieromonahul Ieromim, dintr-o mănăstire benedictină din apropiere de Freising (Bavaria), cenzurează „Cosmografia” lui Aethicus, eliminând unele texte care nu erau în concordanță cu învățătura creștină. Acesta alcătuiește și un manual de geografie. Versiunea abreviată a fost copiată la episcopia din Freising, care se păstrează în biblioteca Universității din Leipzig. În sec. IX, Horobanus (Raban) Maurus de la Fulda citează alfabetul lui Aethicus „de neam scit”.

Se cunosc aproximativ 40 copii ale „Cosmografiei”. În secolul XIX apare un remarcabil studiu întocmit de H. Wuttke, despre manuscrisul păstrat la Leipzig, în care precizează despre originea lui Aethicus (în Dobrogea de Jos). Locul nașterii lui Aethicus este confirmată și de Kurt Hillkovite într-o lucrare tipărită la Frankfurt în 1973 și de profesorul italian Vittorio Peri.

Prin autor, loc de redactare, apariție și răspândire, prin limba latină, opera lui Aethicus face parte din patrimoniul culturii noastre străvechi, din epoca etnogenezii române. Populația autohtonă geto-dacică a întreținut relații economice, politice și culturale cu cetățile pontice, legături care sporesc în epoca română, când geto-daci romanizați participă la conducerea cetăților și intră în contact mai strâns cu tradițiile filosofiei antice. În contextul acestor relații, care au favorizat o dezvoltare culturală de limbă latină, a apărut și opera lui Aethicus.

Împreună cu alte texte, opera lui Aethicus a răspândit până departe — în lumea cunoscută atunci — faima ținuturilor pontico-danubiene, aducând contribuții valoroase la cultura universală a epocii (p. 16). Cultura și limba latină a acestor locuri a putut îmbrăca forme superioare și s-a exprimat în opere originale, fiind asimilate multe din tradițiile materiale și spirituale geto-dacice.

Mai sînt, desigur, necesare alte investigații pentru cunoașterea lui Aethicus și a operei sale, precum: contextul în care a apărut, ca personalitate culturală, în Dacia pontică; cunoașterea „Cosmografiei” în totalitate; identificarea altor opere; problema alfabetului care i se atribuie; elementele de cultură geto-dacică în opera sa; relația cu lumea și cultura europeană. Dar, înainte de toate, a trebuit elucidată problema fundamentală; literatura străromână, ceea ce a făcut istoricul dr. Nestor Vornicescu. Problema va intra în stadiul definitiv, atunci cînd se va ajunge la un acord asupra conceptului de „literatură veche”, „limbă literară”, „limbă de cultură”, ceea ce necesită o coroborare interdisciplinară, după metodele moderne.

Lucrarea este elaborată în limbile română, franceză și engleză, pentru o cit mai largă răspândire a problemei referitoare la vechimea manifestărilor culturale din țara noastră.

Anexele conțin pagini din „Cosmografia” lui Aethicus (text latin după manuscrisul din secolul VIII, ediția Wuttke, Leipzig, 1933/1954 și opt planșe, printre care se află și cea care reproduce alfabetul lui Aethicus (după manuscrisul din secolele VIII—IX și după cel publicat de A. D'Avesac la Paris în 1852).

Așa cum e prezentată, lucrarea este accesibilă unui cerc cit mai larg de cititori, fără a-i coborî nivelul științific. Ea urmărește să pună în evidență, în mod critic, starea actuală a investigațiilor și cunoștințelor despre viața, opera și valoarea scriitorului dobrogean, care, fără îndoială, va constitui obiectul unor cercetări mai vaste și profunde. Le așteptăm chiar de la autor, I. P. S. Mitropolit Nestor.

Prof. dr. Marcu Bănescu

Epifanie Norocel, *Episcopul Buzăului, Pașini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986, 346 pp.

Vechimea creștinismului la români și continuitatea neîntreruptă a neamului nostru pe întreg teritoriul patriei noastre de astăzi au stat neconținți la inima autorului, dar, cum își mărturisește, mai cu seamă în ultimii 15 ani. Cîteva dintre studiile scrise și publicate în acest răstimp ca *Bazilicile din Tomis, Dobrogea pămînt străbun și vatră creștină, Sfîntul Apostol Andrei în tradiția românilor, mărturie a vechimii creștinismului și continuității noastre pe aceste meleaguri, Unitate, continuitate strămoșească și creștin-ortodoxă în Dobrogea, Continuitate românească și creștină, Considerațiuni noi, Creștinismul la români după Dimitrie Cantemir ș.a.* — o confirmă. Cercetînd și folosind lucrările arheologilor și istoricilor și cunoscînd de visu — pe cînd își îndeplinea îndatoririle de episcop-vicear al Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos — vestigiile scoase la lumină, în Dobrogea, prin săpături, autorul afirmă în cuvînt înainte: „Cetățile, bazele, precum și numeroasele vestigii materiale descoperite în trecut și, mai ales, în anii din urmă, sînt mărturii evidente ale culturii, vechimii creștinismului și poporului român”.

Ceea ce s-a urmărit prin impunătorul volum de sinteză este după opinia noastră, reliefaarea dovezilor care demonstrează că „românii au fost stăpîni pe acest pămînt și continuitatea vieții lor a fost neîntreruptă de-a lungul istoriei pînă în zilele noastre”. Neluînd în seamă ipotezele tendențioase referitoare la creștinarea daco-romanilor, P. S. Episcop Epifanie se alătură istoricilor și cercetătorilor care, întemeiați pe dovezi evidente, susțin că strămoșii noștri s-au creștinat în timpul procesului de etnogeneză a poporului nostru, adică în primele veacuri ale erei noastre. În această ordine de idei, termenul latin *biserica* — firește, și alți termeni latini din lexicul teologic — bisericesc al limbii române — constituie dovada convingătoare care arată că noi eram deja creștini la apariția slavilor pe istoricul nostru teritoriu.

Cel dintîi capitol al volumului este consacrat tradiției referitoare la misiunea de propovăduire creștină îndeplinită de Sf. Apostol Andrei pe teritoriul patriei noastre. Mențiunile literare, legende, unele

obiceiuri locale și creațiile folclorice în care este vorba despre acest apostol „pot fi luate în considerare”, conchide autorul, în demonstrația privind vechimea creștinismului în țara noastră.

Zona geografică românească, asupra căreia autorul și-a îndreptat, precumpănitor privirile, este Dobrogea un adevărat muzeu arheologic, o regiune în care s-au descoperit și fără nici o îndoială, se vor mai descoperi numeroase vestigii care, pe de o parte, atestă procesul istoric al romanizării, iar pe de altă vechimea creștinismului la noi: numeroasele inscripții paleocreștine descoperite la Tomis, oraș pe care-l descrie cu detalii (pp. 81—92), existența unei episcopii apoi o arhiepiscopie. În acest renumit oraș, începînd, probabil de la finele secolului III, în fruntea căreia au păstrat cîteva ierarhi bine cunoscuți; existența altor centre episcopale în Scythia Minor, dependente, negreșit, de Tomis, a unor slujitori bisericești și a unor monahi care viețuiau în mănăstiri organizate; bazilicile provenind cele mai multe din secolul IV descoperite în cetăți și în diferite localități — ca Argamum, Histria, Tomis, Callatis, Ithida, Trapalum Traiani, Niculițel, Noviodunum, Dinogetia, Troesmis, Beroe, Capidova, Axiopolis, Sucidava — alte vestigii descoperite în anii din urmă — cum sînt complexe funerare, cruci de diferite tipuri, morminte, opăite pe care apar pești ca simbol creștin, cataramă cu inscripție creștină, cavouri funerare în care cei înmormîntați au minile încrucișate motive decorative de factură creștină, vase-potive cu simboale creștine, relicvare, etc. În sfîrșit inscripțiile referitoare la Nașterea Domnului, la înviere și la chipul Maicii Domnului arată limpede că în primele veacuri ale erei noastre, creștinismul era răspîndit pretutindeni în Scythia Minor.

În partea a treia a volumului, intitulată „Creștinismul străvechi în eparhia Buzăului”, sînt incluse două studii intitulate „Răspîndirea și organizarea creștinismului în primele veacuri” și „Sfîntul Sava de la Buzău (Gotul)”, iar cea de a treia intitulată „Creștinismul la români în general”, cuprinde alte două: „Creștinismul la români după Dimitrie Cantemir” și „Continuitatea românească și creștină. Considerațiuni noi”, fapt care demonstrează că prezentările Prea Sfîntului Episcop Epifanie privind vechimea creștinismului la români nu se limitează numai la Dobrogea.

Studiile întemeiate pe bibliografia la zi, incluse în volumul editat de Întistătătorul Episcopiei Buzăului — apărut în condiții grafice excepționale cu material iconografic concludent — sînt foarte binevenite, atît pentru studenții teologi și preoții care nu au la îndemînă lucrările specialiștilor apărte în diferite reviste cit și pentru cei care doresc să afle cînd și cum a pătruns creștinismul în regiunile sud-estice ale patriei noastre.

Prin strădaniile arheologilor au fost descoperite valoroase vestigii paleocreștine mai peste tot în patria noastră. De aici rezultă utilitatea unor volume — ca de pildă, cel semnalat — în care să apară, înmănușiate studii referitoare la vechimea creștinismului nostru.

Pr. Scarlat Porcescu

Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar, lașă de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867—1918)*, București, 1986, 325 pp.

Om de vastă cultură, cercetător pasionat al istoriei poporului nostru, autor a numeroase studii și articole publicate în revistele de specialitate, cunoscut în țară și străinătate pentru contribuții substanțiale aduse istoriografiei, Mircea Păcurariu a publicat o notă carte valoroasă în editura „Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române”.

Așa cum este compartimentată, cartea reprezintă un tot, o sumă de fapte și evenimente creionînd cu multă migală și competență o adevărată frescă, cu sute de clișee ce reliefează un adevăr unic: lupta poporului nostru din Transilvania și Banat pentru o cauză dreaptă, menținerea ființei noastre naționale, la care o contribuție substanțială a avut-o Biserica și slujitorii ei.

Capitolul introductiv prezintă sintetic lupta poporului nostru pentru libertate, independență și unitate, jalonînd cele mai importante momente, de la stabilirea ungurilor în cîmpia Panoniei. Folosind documente, cronici, scrieri narative, autorul reliefează cu claritate, că la venirea ungurilor pe aceste meleaguri sînt exista o masă compactă autohtonă, românească, organizată în voievodate și cnezate, care au opus

o continuă și îndelungată rezistență coto-pitorilor, timp de aproape trei secole. După 1541, „regatul ungar și-a încetat existența, partea centrală și de sud a Ungariei a fost transformată în pașalic, părțile de vest și de nord-vest au intrat în stăpînirea Habsburgilor, iar Transilvania propriu-zisă a devenit principat autonom sub suzeranitatea imperiului otoman”.

Cele trei provincii românești au desfășurat întotdeauna o luptă comună împotriva invadatorilor străini, deoarece luptau nu pentru niște idei abstracte, făurite de imaginația unor cărturari, ci pentru idealuri concrete, legice: unitatea de limbă, neam, cultură și credință, care au cimentat organic unitatea indisolubilă a tuturor românilor. În pofida fărîmării statale, impuse de granițe nefirești, cele trei principate au avut în permanență legături economice, culturale, o conștiință de neam, care s-a transformat în conștiință națională, devenind un suport uriaș în lupta poporului român pentru independență și unitate.

În epoca modernă, coordonatele luptei pentru unitatea națională au căpătat dimensiuni largi. Crește aportul substanțial al intelectualității; o gamă variată de forme facilitează spre mase a ideilor de unitate care pătrund adînc în sufletele și conștiința oamenilor. Încă în 1847 N. Bălcescu afirma: „Ținta noastră socotesc că nu poate fi alta decît „unitatea națională a românilor”. Unitatea înainte în idei și simțăminte, care să aducă apoi cu vremea, unitatea politică. Românismul, dar, e steagul nostru, sub dînsul trebuie să chemăm pe toți românii”.

Cercetătorul sîbian punctează cîteva momente cruciale din istoria politică a Transilvaniei: revoluția pașoptistă și urmările ei, regimul instituit de Habsburgi între anii 1849—1867, apoi instaurarea dualismului austro-ungar și cauzele care au generat acest compromis — realizat după 326 ani de inexistență a statului ungar — precum și consecințele sale asupra românilor transilvăneni, împreună cu lupta acestora, în diferite etape, pînă la Unirea cea Mare.

Năzuința unității naționale și de stat a fost răspicat exprimată pe Cîmpia Libertății din Blaj (mai 1848), prin lozincă devenită ulterior crezul tuturor românilor „Noi vrem să ne unim cu Țara”. O idee-forță implantată în conștiința maselor care-și va pune sigiliul pe toate actele istorice ale națiunii române. Unirea Principatelor, in-

dependența de stat a României a ridicat și stimulat lupta românilor din provinciile vremelnice ocupate de imperiul pajurii bicefale habsburgice.

În capitolul „Statul Ungar și Biserica Românească în perioada Dualismului”, autorul subliniază că solidaritatea românilor s-a manifestat cu mult entuziasm în timpul războiului de independență, un rol important în activitatea comitetelor de colectare a ofrandelor în sprijinul soldaților români avându-l clerul și Biserica.

În capitolul „Încercări de maghiarizare a românilor transilvăneni” se dezvăluie, cu lux de amănunte, că în cei 51 ani de existență ai regimului dualist, toți cetățenii Ungariei au fost obligați să formeze „o singură națiune, una și indivizibilă, indiferent cărei naționalități i-ar aparține această”. Deputații români, de comun acord cu cei sârbi, au prezentat propuneri dietei, lovindu-se de împotrivirea aristocrației și nemeșimii maghiare.

După 1868 a început marea tragedie a românilor transilvăneni, deoarece autoritățile centrale și comitatense au declanșat forțată. Folosind mijloace brutale și sistematic o politică abilă de maghiarizare bolice, bine studiate, s-a procedat la colonizări masive, infiltrând mase etnice maghiare în satele și orașele românești și săsești; s-au întocmit recensăminte false, în care mii de români și de alte naționalități nemaghiare au fost înregistrați tendențios printre unguri, ceea ce explică sporirea exagerată a numărului acestei populații în statisticile din anii 1900—1910. De asemenea, au fost trimise instrucțiuni precise tuturor comitatelor, în sensul de a promova o politică abilă de maghiarizare a numelor de persoane: în școli, oficiile de stare civilă, la recrutare în armată, înființându-se chiar „Asociația pentru maghiarizarea numelor”. S-au stabilit planuri strategice, s-au trimis și instrucțiuni secrete, s-au publicat cărți cu privire „la desființarea românilor ca națiune”. În cartea intitulată „Românii din Ungaria” de Huszár Antal, tipărită în 1907 la Budapesta, se expunea clar programul de „desființare a unui neam”, prin măsuri brutale și violente, economice și politice, printr-o nouă arondare a județelor și a circumscripțiilor electorale, în vederea distrugerii unității demografice a românilor transilvăneni. Totuși, autorul a fost obligat să recunoască realitatea că „în 12 județe din Transilvania, majoritatea absolută a populației o formează populația

românească, alternând între 50,8% și 90,2%. El propunea să se semene învrăjbirea între românii ortodocși și cei uniți, dar constată înspăimântat, că există o unitate „a românilor ortodocși de pe ambele versante ale Carpaților”, propunând guvernului de la Budapesta să facă presiuni la București pentru „înlăturarea numelui de „Ungrovlahia” ce apărea în „titulatura mitropolitului primat al României”. Mai cerea guvernului să desființeze autonomia Bisericii Ortodoxe românești și abrogarea Statutului Organic, pentru ca „să dispară această cangrenă politică”, să se desființeze „Reuniunile învățătorilor ortodocși”, a organizației „Astra” și să se încurajeze emigrările masive ale românilor (aceasta poate explica exodul a cca. 142.000 români din anii 1892—1902, când au luat drumul pribegiei nemaiputând suporta nelegiuirile și șicanele autorităților).

Pentru executarea acestui program se cerea crearea unui minister intitulat „al reconstrucției Transilvaniei”, în realitate „un plan diabolic de înăbușire a oricăror manifestări românești cu caracter național și, în final, lichidarea totală a românilor din Transilvania”.

În capitolul „Biserica Românească în timpul dualismului” cercetătorul sibian oferă o amplă expunere a vieții bisericești anterioare a românilor transilvăneni, spre a face mai accesibilă cititorului înțelegerea acestei probleme, arătând înprejurările și consecințe nefaste ale introducerii uniției, ca act de înstrăinare forțată, bisericească și națională, a unei părți a românilor intracarpatici. Biserica Ortodoxă a românilor din Transilvania, rămasă fără un conducător bisericesc pînă în 1761, dar avind legături continue, strînse cu Biserica din Țara Românească și Moldova. În acel an, pentru a calma starea de agitație în creștere a clerului ortodox și a credincioșilor, Maria Terezia a acceptat numirea unui episcop ortodox pentru Biserica Transilvaniei, de neam sîrb, care mai tîrziu a fost pus sub „dependență canonică de Mitropolia ortodoxă din Karlovitz pînă în anul 1864” cînd în luna decembrie s-a restaurat vechea Mitropolie ortodoxă românească a Transilvaniei”. În anul 1868 s-a convocat primul congres național-bisericesc al românilor ortodocși, acceptîndu-se după lungi dezbateri „Statutul Organic al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania”, sancționat de împăratul Francisc I la 28 mai 1869.

Un rol de seamă în această etapă istorică în organizarea bisericii și a vieții culturale românești l-a avut marele mitropolit Andrei Șaguna, ctitorul organizației „Astra”, a învățământului confesional românesc și conducătorul politic al românilor transilvăneni, care a apărut cu demnitate cauza românilor transilvăneni, în perioada păstoririi sale.

Analizând critic și obiectiv, evenimentele ulterioare, autorul înfierează atitudinea mitropolitului Vasile Mangra, care orgolios și plin de sine, a fost o unealtă a cercurilor conducătoare maghiare: preoții și mirenii l-au stigmatizat, deoarece școlile confesionale românești au primit lovituri serioase, iar o pleiadă de preoți zăceau în închisori sau au luat drumul exilului.

În capitolul „Guvernele ungare și școlile confesionale românești, din Transilvania”, cercetătorul prezintă cu argumente convingătoare, reale și obiective, situația școlilor românești și aportul substanțial în susținerea lor odus de Biserica Ortodoxă Română din Transilvania. Se analizează, cu competență și migală, legislația școlară, în scopul ei; distrugerea învățământului confesional românesc, prin orice mijloace.

Se știe că odată cu preluarea puterii de către guvernul condus de Kálmán Tisza, politica de opresiune națională s-a îndreptat împotriva școlilor românești, ca pilon principal al menținerii și cultivării limbii naționale. Politica de asuprire capătă forme din ce în ce mai dure, iar procesul de deznationalizare se adâncește. Astfel, prin legile votate în 1879, în școlile confesionale elementare se introduce studiul limbii maghiare și „nici o diplomă nu mai poate fi eliberată în cazul în care absolventul nu-și va însuși limba maghiară în vorbire și în scris”. Prin viitoarele legi școlare, în special a lui Appony, școlile românești au primit lovituri zdrobitoare, cunoscând situații foarte dureroase prin închiderea a 420 școli confesionale românești. Ziarul „Drapelul” din 17 aprilie 1909 semnală într-un articol că „15.000 copii sînt excluși de la cercetarea școlii, din lipsă de școli”.

Într-un document păstrat în arhivele din Voivodina (Bela Crkva), se atrăgea atenția jandarmeriei și tuturor autorităților din provincii să se confişte cărți, tablouri, gravuri ce reprezintă persoane istorice devenite deja legendare și să ia „măsuri să nu se strîngă fonduri pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu”.

În întreaga Transilvanie s-au organizat

adunări de protest: Arad, Lugoj, Făgăraș, Hunedoara, culminînd cu marea adunare de la Sibiu din 26 martie 1907, convocată „din inițiativa” asesorilor consistoriali, a profesorilor Institutului Teologic — Pedagogic și a altor cărturari români (Miron Cristea, Nicolae Ivan, Partenie Cosma, Dimitrie Comșa, Nicolae Bălan, Octavian Goga, Teodor Păcățean, Coriolan Brediceanu, etc.). Cu această ocazie s-a adoptat o moțiune de protest „contra întregului sistem politic care urmărea nimicirea tuturor popoarelor nemaghiare”. În paginile ziarelor românești „Telegraful Român”, „Gazeta Transilvaniei” și „Drapelul” au apărut articole de protest, însă legea a fost sancționată de împărat și a intrat în vigoare în iulie 1907.

Ultimul capitol „Preotimea românească în anii 1916—1918” prezintă de fapt, calendarul slujitorilor Bisericii, deoarece după intrarea României în război, alături de Antantă, guvernul regimului dualist a luat cele mai drastice măsuri împotriva românilor și a conducătorilor săi spirituali. S-au înscenat procese de spionaj românesc, unde așa ziii inculpați au fost condamnați la moarte prin spînzurare; s-au operat masive arestări, deportări a sute de preoți, etc.

Nimic, însă n-a putut oprin mersul înaintea a poporului român. Anii s-au scurs greu, cu multe opreliști, dar sufletul și conștiința poporului nostru n-au putut fi îngenunchiate nici de represiuni, nici de temnițele umede și înfricoșătoare, nici de condamnările la moarte. Tenacitatea a crescut, virtuțile poporului nostru s-au îmbogățit cu noi atribute și ziua bucuriei, Ziua Marii Uniri a sosit prin sacrificiul celor mai buni fii ai țării, la care o contribuție de seamă au avut-o slujitorii Bisericii.

Cartea profesorului universitar Mircea Păcurariu este de valoare inestimabilă, fiind prima lucrare de acest gen apărută în istoriografia noastră, în ultimii 40 ani. Ea este un adevărat act de cultură cu puternice valente educative, o carte de mare actualitate, restabilind adevărul istoric falsificat și denaturat de pseudoistorici „mercenari”. Tradus în mai multe limbi de circulație, volumul își împlinește cu prisosință rolul de a arăta specialiștilor opiniei publice europene — adevărul asupra „paradisului politic” trimbat de aceștia.

Cartea este rodul unei munci asidue, în arhive, biblioteci, muzee, folosind un bogat material: documente, scrisori, stampe, informații culese din presa vremii, memorii,

ceea ce reliefează spiritul erudit și de înaltă competență științifică al cercetătorului. Stilul clar, concis, elegant, oferă cărții o fluiditate aparte, captivând cititorul.

Prof. Dan Popescu

I. D. Zizoulas, *Existența ca și comuniune*, New York, 1985, 269 pp.

Teolog laic pînă în 22 iunie 1986, cînd a fost ales și hirotonit episcop titular de Pergam, profesor la Universitățile din Glasgow și Tesalonic, delegat al Patriarhiei Ecumenice în dialogul cu romano-catolicii, P. S. Sa I. D. Zizoulas s-a impus lumii creștine contemporane prin studiile sale de sinteză eclesiologică, fiind unul dintre cei mai fecunzi teologi ai vremii noastre (Y. Congar, B. Bobrinskoy). Cartea *Existența ca și comuniune*, apărută recent în limba engleză, este o culegere a unora dintre cele mai reprezentative studii ale sale.

Bun cunoscător al părinților greci, al tradiției Bisericii primare și al filosofiei antice și moderne, I. D. Zizoulas folosește ca punct de plecare eclesiologia euharistică a lui Afanassieff, căreia îi aduce, însă, multe corective, denunțînd, cu multă competență toate ideile străine împrumutate din teologia scolastică infiltrate în metoda de expunere a Teologiei ortodoxe, existente pînă azi în manualele de Dogmatică.

În „Introducere” pornește de la ideea că Biserica nu este o simplă instituție, ci un mod de existență. În Biserică, omul-chip al lui Dumnezeu — își asumă felul de existență al lui Dumnezeu. De aceea, cunoașterea modului de existență al lui Dumnezeu „nu este un lux ci o necesitate existențială” (p. 15). Dumnezeu există din veci ca Treime, ca și comuniune. Treimea înțeleasă ca și comuniune este un concept ontologic primordial și nu ceva ce urmează substanțial lui Dumnezeu, cum este tratat, de obicei, în manualele de Dogmatică. În afara comuniunii, substanța sau esența lui Dumnezeu nu are un conținut ontologic (p. 17). Nici comuniunea, însă, nu poate exista prin sine, ci este rezultatul unei decizii personale libere, or în Treime cauza acestei comuniuni este Tatăl. Omul, însă, nu poate fi liber cu adevărat, deoarece prin natura sa înceată este supus legilor biolo-

gice. Dobîndirea adevăratei libertăți o poate obține doar printr-o naștere, prin Botez, care îi conferă o nouă existență și anume cea *eclesială*. Posedînd o nouă entitate, felul de existență al lui Dumnezeu va putea fi experimentat la nivelul său uman. Relațiile dintre existența lui Dumnezeu și existența eclesială, dintre istorie și eshatologie, nu pot fi înțelese decît în contextul doctrinei euharistice, mai ales așa cum era înțeleasă în primele 12 secole, cînd Euharistia nu era considerată doar un act al unei Biserici preexistente ci un act constitutiv al Bisericii. Euharistia reprezintă manifestarea și realizarea plenară a Bisericii (p. 21). În Euharistie, trecutul, prezentul și viitorul devin un tot unitar; trecutul și eshatonul se împletesc într-o unitate armonică: „Euharistia nu e o taină paralelă cu Cuvîntul divin; ea este eshatologizarea Cuvîntului istoric, vocea lui Hristos cel istoric, a Sfîntului Duh, care vine la noi nu ca o simplă doctrină prin istorie, ci ca o viață și existență din eshaton. Ea nu este o taină ce completează Cuvîntul, ci mai ales Cuvîntul ce devine trup, Trupul înviat al Logosului” (p. 22).

Corectînd eclesiologia euharistică a lui Afanassieff, I. D. Zizoulas menționează că acesta punînd prea mare accent pe catolicitatea Bisericii locale, creează echivocul în sensul că o Biserică locală poate fi catolică independent de altele. Or, în Euharistie, tensiunea dintre local și universal trebuie să dispară cu desăvîrșire (p. 25).

În sfîrșit, autorul mărturisește că motivul principal al acestei cărți este de „a oferi o contribuție la o sinteză neopatristică, ce va putea aduce Apusul și Răsăritul mai aproape de rădăcinile lor comune” (p. 26).

În capitolul I intitulat „Persoană și existență”, autorul încearcă o definire a persoanei, făcînd o incursiune prin filosofia greacă antică și prin scrierile părinților greci, insistînd pe contribuția patristică la clarificarea distincției dintre cele două entități, așa cum erau înțelese în filosofia antică, precum și la identificarea lor în creștinism. Pentru filosofia greacă, în mod esențial nepersonală, întreaga existență era înțeleasă în perspectiva reacției dintre cauză și necesitate. Dumnezeu însuși era legat de lume printr-o necesitate ontologică și tot așa lumea era legată de El. Ipostasul însemna „natură” sau „substanță”; persoana nu era un adevărat ipostas, ea nu avea un conținut ontologic, ci era ceva

adăugat ipostasului. De aceea, pentru greci persoana era echivalentul pentru „mască”, iar pentru latini, persoana definea rolul pe care cineva îl juca într-o piesă de teatru (pp. 30—33). Identificarea dintre ipostasul și persoana omului în creștinism a fost posibilă în virtutea a două elemente noi: 1. eliberarea lumii dintr-o necesitate ontologică — creația din nimic, prin iubire; 2. „privirea ontologică a omului prin unirea persoanei cu ipostasul său, cu existența sa permanentă, cu originalitatea și absolută sa libertate” (p. 35). Pentru părinții greci, principiul ontologic al lui Dumnezeu nu era substanța, ci persoana. Sa, Dumnezeu nu există ca necesitate ontologică, ci El este liber. Libertatea Sa nu este datorată substanței, ci modului Său de existență: „El este comuniune nu pentru că natura Sa divină este extatică, ci pentru că Tatăl, ca persoană, în mod liber vrea această comuniune” (p. 44). Însăși veșnicia lui Dumnezeu nu se bazează pe substanța Sa și pe existența Sa trinitară (p. 48). Caracteristicile principale ale persoanei constau în viață și iubire care formează o identitate. Moartea persoanei intervine când aceasta încetează de a iubi și a fi iubită, iar viața pentru o persoană înseamnă „supraviețuirea unicității ipostasului său, care este afirmat și menținut prin iubire” (p. 49). Omul ca *ipostas biologic*, deși este rezultat al unei comuniuni dintre doi indivizi, nu este subiectul unei libertăți ontologice. El este rezultatul unei pasiuni individuale — instinctul, fapt ce-l face să existe ca necesitate ontologică. Eliberarea omului din această necesitate ontologică necesită o renaștere, redobândirea unui nou ipostas și anume *ipostasul eclesial* (p. 53). În Biserică, privită ca ipostas reînnoit, omul încetează de a mai fi supus unor necesități biologice, nu în sensul că acestea ar fi ignorate ci păstrându-se sînt transcendate; Dumnezeu devine tată, iar Biserica-mamă: „Ca ipostas eclesial, omul dovedește că ceea ce este valid pentru Dumnezeu poate fi valid și pentru om: nu natura determină persoana, ci persoana face capabilă natura să existe; libertatea este identificată cu ființa omului” (p. 57). Ipostasul eclesial al omului nu-și are, însă, rădăcinile în prezent, ci el vine din viitor, din eshaton. Expresia cea mai reprezentativă a acestei dimensiuni a existenței fiind experimentată în Euharistie, autorul numește această nouă existență *ipostasul sacramental sau euharistic* (p. 63).

În cap. II, intitulat „Adevărul și Comuniunea”, se analizează înțelesul noțiunii de adevăr la evrei și la grecii antici. Făcînd o incursiune în istoria Bisericii primelor veacuri, pentru a arăta felul în care Hristos a fost văzut, din diferite perspective ca Adevăr, autorul trage concluzia că adevărul nu poate exista decît în comuniune. De aceea, chiar dogmele Bisericii sînt considerate ca expresii ale adevărului, „nu pentru că ele raționalizează anumite adevăruri sau Adevărul, ci pentru că au devenit expresii și semne de comuniune în comunitatea Bisericii” (pp. 68—121).

Cap. III, încearcă o sinteză între hristologie și pnevmatologie, accentuînd în special consecințele pe care o asemenea sinteză le-ar avea în rezolvarea unor debateri teologice bilaterale din vremea noastră, mai ales cu romano-catolicii. Eclesologia Conciliului II Vatican este lipsită de o bază pnevmatologică constitutivă: chiar dacă se vorbește despre Duhul Sfînt, Acesta este văzut ca venind în Biserică după ce ea fusese deja întemeiată exclusiv pe hristologie (p. 123). Un dezechilibru între hristologie și pnevmatologie se poate vedea chiar și la unii dintre teologii ortodocși: unii pun accent mai mare pe hristologie (Homiaikov, Florovsky, Lossky), iar alții — deși îi corectează pe primii — insistă prea mult asupra pnevmatologiei (Nissiotis, Bobrinskoy) (p. 125). O eclesologie constituită pnevmatologic, și nu doar animată sau mișcată de Duhul, înlătură orice posibilitate de „tensiune” între Hristos și Duhul. Din punct de vedere istoric, această „tensiune” apare în Apus, cînd Botezul și Mirungerea sau Confirmarea — ambele legate de lucrarea Duhului — s-au despărțit una de alta, producînd confuzie. Acentul prea mare pus pe Hristos în Teologia apuseană a avut drept consecință doctrina „Filioque” (p. 129). Lucrarea Sfîntei Treimi *ad extra* este o lucrare unică, de comuniune, deși fiecare Persoană participă la aceasta într-un mod specific. Hristologia nu poate fi depărțită de pnevmatologie, care îi dă dimensiunea comuniunii: Hristos nu este un „individ”, ci are un trup eclesial, Biserica (p. 131). Eclesologia euharistică a lui Afanassieff, privită în contextul sintezei amintite, nu poate fi deloc justificată în termeni pnevmatologici. Pentru Afanassieff, localul are prioritate asupra universalului; or Euharistia — deoarece se așază în numele Bisericii celei una, sfîntă, catolică și apostoli-

că — dovedește că cele două dimensiuni sînt simultane nu contradictorii. După cum în Dumnezeu, comuniunea de persoane nu are prioritate asupra substanței sau esenței lui Dumnezeu, tot așa coincid în eclesio-logie, comuniunea și unicitatea (p. 135). Hristos însuși nu poate fi privit în mod individual, lipsit de Trupul Său eclesial, după cum nu se poate vorbi de unitatea Bisericii ignorîndu-i pe cei mulți care constituie Biserica cea una. Nu există vreo altă structură deasupra Bisericii. De aceea, afirmații ca „sinodul este cea mai înaltă autoritate în Biserică” este greșită. Ortodocșii nu au papă, dar nici nu se poate pretinde că sinoadele ar putea fi considerate echivalente rolului pe care papa îl deține în structura Bisericii Romano-Catolice. Nu poate exista Biserica în afara comunității, tot așa cum nici Hristos nu există fără Trupul Său. De aceea, în Ortodoxie, comunitatea face parte din însăși ontologia episcopatului; comunitatea este menționată în însăși rugăciunea de hiro-tonie, iar hirotonia nu se poate face decît în cadrul comunității. Episcopul nu poate exista fără comunitate și invers (p. 137). În practica actuală, imaginea: unul, episcopul — cap al unei comunități — și cei mulți, credincioșii, nu mai există. În privința teologiei romano-catolice, autorul își exprimă convingerea că dacă Conciliul III Vatican a descoperi comuniunea ca o condiție a existenței Bisericii și nu ca una ce susține bunul mers al ei, aceasta va duce și la o transformare imediată a instituțiilor eclesiale (p. 141).

Cap. IV dezbate problema catolicității Bisericii, în lumina comunității euharistice. Pentru Biserica primară, termenul aristotelic „catolic” nu era un termen conceptualizat; niciodată nu a fost despărțit de noțiunea „Biserică”, ci întotdeauna sub forma de „Biserică sau Biserici catolice” (Ciprian, Policarp, Tertulian) (p. 144). Dintru început, catolicitatea Bisericii a fost strîns legată de comunitatea euharistică, natura catolicității fiind revelată, în mod real, aici și acum, în Euharistie” (p. 148). Structura eshatologică a catolicității Bisericii era, de asemenea, exprimată în cea a Bisericii primare; în fiecare localitate — o singură Biserică; diviziunile naturale și sociale transcendate; un singur altar și un singur episcop care stătea pe tron în locul lui Dumnezeu sau al lui Hristos, înconjurat de preoți și diaconi, iar în fața lui poporul lui Dumnezeu. Prin episcop,

cap al unei comunități, cei mulți devin una; prin el întreaga comunitate aduce jertfă lui Dumnezeu (p. 153). Comunitatea locală este catolică, deoarece este în comuniune cu Hristos în totalitatea Sa și nu parțial. Ea este o localizare a generalului. În Euharistie, tensiunea dintre local și universal dispare. Corectînd pe Afanassieif în acest punct, autorul aduce ca argument faptul că hirotonia unui episcop al unei anume comunități locale este desăvîrșită de alți doi episcopi ai unor comunități vecine, prin care comunitatea respectivă este legată de alte comunități (p. 155). În această perspectivă, sinoadele nu sînt structuri supraeclesiale, ci sînt strîns legate de diferitele comunități euharistice reprezentate prin episcopii lor. „Fiecare comunitate euharistică a fost, astfel, în deplină unitate cu restul, nu în virtutea unei structuri externe supra-impuse, ci prin Hristos reprezentat întreg în fiecare dintre ele” (p. 157). De aceea, privind catolicitatea Bisericii, autorul trage anumite concluzii: 1. conținutul catolicității nu este moral, ci hristologic, pentru că Biserica este Trupul Său; 2. catolicitatea Bisericii, avînd și o profundă bază pnevmatologică, nu este statică, ci dinamică; 3. catolicitatea Bisericii implică și o existență universală, căci în Euharistie și creație este transcendată și oferită lui Dumnezeu; 4. prin episcop, cap al comunității, toate ordinele din Biserică sînt transcendate și se regăsesc în armonie, iar catolicitatea Bisericii se revelează într-un anumit loc; 5. privită în lumina aceleiași comunități euharistice, succesiunea apostolică nu constă „într-un lanț de hirotoniri, nici în transmiterea unor adevăruri, ci reprezintă continuitatea vieții istorice a Bisericii în întregimea ei... Biserica se revelează a fi în timp, ce este eshatologie, adică o Biserică catolică, ce este ca o transcendere a tuturor diviziunilor în unitatea tuturor în Hristos, prin Sfîntul Duh, spre mărirea lui Dumnezeu Tatăl” (pp. 168—169).

„Continuitatea și succesiunea apostolică” — este titlul capitolului V. Bazîndu-se pe izvoare preniceene, I. D. Zizoulas arată că în Biserica primară, problema continuității și succesiunii apostolice s-a abordat sub forma a două direcții: pe de o parte, apostolii sînt însărcinați cu o misiune de îndeplinit în timp, ei formînd o legătură neîntreruptă între Hristos și Biserică, în perspectiva unei abordări istorice, iar pe de alta, aceiași apostoli sînt văzuți din

perspectiva unei abordări eshatologice, ca un colegiu unic și nedespărțit, reuiniți în Euharistie reprezentând o icoană, aici și acum, a Împărăției lui Dumnezeu. Din punct de vedere exclusiv istoric, continuitatea și succesiunea apostolică a fost înțeleasă ca o transmitere a unor puteri deosebite, sau a unei autorități (romano-catolice), sau a ceva ce trebuie imitat de la apostoli (protestanții). Dimpotrivă, abordarea eshatologică a succesiunii nu se bazează pe o transmitere a ceva din trecut, ci pe anticiparea viitorului: Împărăția lui Dumnezeu care se revelează, aici și acum, în Euharistie. În abordarea istorică, hristologia asigură structura continuității, iar Sfântul Duh doar dă viață unei structuri deja existente, dar în abordarea eshatologică, Sfântul Duh este Cel care aduce eshatonul în istorie: El creează o structură, schimbând istoria lineară într-o continuă prezentă (p. 180). Absența unei sinteze între cele două moduri de abordare a atras după sine o înțelegere diferită a succesiunii apostolice, fapt ce constituie, până astăzi, un element de dezbinare a Bisericilor. Din punct de vedere ortodox, o sinteză a celor două moduri de abordare este posibilă. Hristos fiind constituit în Duhul, El este o existență eshatologică, nu un „individ”: „Hristos fără Trupul Său nu este Hristos, ci un individ de cel mai rău tip” — îndrăznește să afirme autorul (p. 182). Continuitatea noastră în El nu vine prin secvențe de timp, ci din eshaton (p. 183). Într-o hristologie condiționată pnevmatologic, tensiunea Bisericii — Împărăția lui Dumnezeu, deja și nu încă, dispăre. „Prin epicleză, Biserica cere să primească de la Dumnezeu ceea ce a primit deja în istorie, în Hristos. Euharistia unește, prin excelență, istoricul cu eshatologicul în Biserică. Ea este atât tradiție (I Corinteni 11, 23) și amintire a ceva din trecut, cât și manifestarea eshatonului, aici și acum. De aceea, nu este suficientă repetarea cuvintelor de instituire în sensul a ceva ce vine din trecut, ci o invocarea Duhului este necesară, deoarece venind aduce eshatonul în istorie, unind trecutul cu viitorul (p. 189). Această sinteză a oferit autorului posibilitatea unor concluzii practice pentru viața Bisericii: 1. În comunitatea euharistică, ce reprezintă o icoană a eshatonului, continuitatea prin Kerigma apostolică nu înseamnă doar o moștenire a ceva din trecut, ci o legătură directă cu viitorul. Prin liturgia Cuvîntului eshatologizat, Dum-

nezeu vorbește din Împărăția Sa. Cuvîntul istoric al lui Hristos devine identic cu Trupul euharistic al Logosului: „Doctrina noastră este de acord cu Euharistia și Euharistia cu doctrina noastră” (Irineu) (p. 191). 2. Toți membrii Bisericii participă la continuitatea cu apostolii. Episcopul nu poate fi privit independent de comunitate, iar hristisma adevărului nu depinde doar de episcop ca individ, ci de întreaga comunitate al cărei cap este episcopul. Ca argument în susținerea tezei sale, pe baza documentelor din Biserica primară, autorul menționează că deși și în primele veacuri, preoții aveau misiunea învățătoarească și de propovăduire a credinței, totuși instrumentul succesiunii apostolice este episcopul, cap al unei comunități euharistice, și nu preotul (p. 198). În primele veacuri, preotul nu era considerat cap al unei comunități euharistice, ci întotdeauna îl însoțea pe episcop în cadrul liturghiei euharistice. Biserica, icoană a Împărăției lui Dumnezeu, trebuie să aibă o structură identică cu cea a cărei reprezentare este. Or, așa cum nu există o Împărăție a lui Dumnezeu fără a fi centrată pe Hristos, înconjurat de apostolii Săi, tot așa nici Biserica nu poate exista fără să aibă în structura ei pe episcop înconjurat de preoți, diaconi și poporul lui Dumnezeu. Continuitatea apostolică nu se realizează doar prin transmiterea a ceva din generație în generație, ci Biserica în structura ei trebuie să fie o icoană fidelă a comunității eshatologice (p. 207). Prin redescoperirea acestei dimensiuni, diaconii, preoții și poporul își vor regăsi locul lor în Biserică, iar episcopul „va înceta să fie totuși și va deveni capul comunității în timp și spațiu — un prerogativ destul de important ca să-l dea locul de unic hirotomisitor... dar aceasta doar în virtutea relației sale cu comunitatea și prin interdependența sa cu restul normelor din Biserică” (p. 233). Autorul răspunde și unei alte probleme, tratată diferit la alți teologi ortodocși: ce efecte are hirotonia asupra celui hirotont? Îi conferă ceva ontologic sau îi dă doar posibilitatea de a funcționa ca slujitor? Afanassieff accentuează dimensiunea funcțională, pe cînd Trembelas posesiunea ontologică (p. 226). Mergînd pe firul gândirii sale principale, autorul subliniază că cel hirotont este atât de legat de comunitate, încît nu mai poate fi conceput ca ceva în el însuși. Hirotonia este o realitate relațională: „Poate cineva izola și obiectiviza starea creată de dragoste și

să vorbească doar de ceva dat de aceasta? Sau poate cineva spune că doar funcționează în dragoste?" (p. 227). Termenii folosiți de părinții Bisericii primare în definirea slujirii sînt termeni relaționali (trimis, preastos-președinte, etc.). Slujitorul este atît timp slujitor cît rămîne în cadrul comuniunii și de aceea este absurd să mai fie considerați încă drept preoți cei anatemizați sau excomunicați (p. 233). Privit prin prisma ministeriului (slujirii), ca entitate relațională, episcopul, cap al unei comunități, va deveni centrul vizibil de unitate al comunității euharistice. El este urmașul apostolilor nu prin sine însuși, ci în calitate de căpetenie a unei comunități. Ca atare, el nu este hirotonit episcop al Bisericii universale, ci comunitatea sa trebuie să fie menționată la hirotonia aceluia (p. 239). Însăși conciliaritatea nu poate fi înțeleasă în afara comunității euharistice. Prin episcopi, întreaga Biserică participă la sinoade: „De aceea sinodul nu este o instituție, ci un eveniment; el devine un sinod adevărat *a posteriori*. Întreaga comunitate participă și arată dacă episcopul ei a acționat conform cu *charisma veritatis*" (p. 242).

În ultimul capitol este prezentată „Biserica locală în perspectiva comuniunii”. În lumina învățăturii ortodoxe, baza eclesiologică a Bisericii locale este comunitatea euharistică. Acolo unde este Euharistia, acolo este și Biserica — Trupul lui Hristos. Catolicitatea Bisericii locale este exprimată în Euharistie, prin faptul că ea cuprinde toți membrii dintr-un anumit loc, fără nici o diferență de rasă, cultură, vîrstă, profesie, etc. În veacurile primare, fiecare oraș avea doar o singură Biserică și un singur episcop, înconjurat de preoți, diaconi și creștinii din localitate. În Ortodoxie, conceptul de „Biserică locală” este garantat de episcop și nu de preot sau de altcineva. Dezvoltarea ulterioară a organizării Bisericii, în parohii, a afectat mult înțelesul de Biserică locală (p. 251). — cum, pînă astăzi — remarcă autorul — cînd se vorbește de Biserică locală — aceasta nu este nici parohia, nici mitropolia sau patriarhia, ci dioceza episcopală. Totuși, mitropolia și patriarhia, prin extensiune, pot fi considerate Biserici locale, în virtutea faptului că sînt constituite din mai multe dioceze episcopale. Catolicitatea Bisericii nu trebuie înțeleasă ca ceva suprapus Bisericii locale, deoarece în Euharistie localul și universalul coincid. De

aceea, „o Euharistie aflată într-o separare intenționată de alte comunități locale nu este adevărata Euharistie” (p. 257). Pentru păstrarea echilibrului între local și universal trebuie avute în vedere trei elemente: a) problemele unei Biserici locale trebuie să fie pe deplin luate în considerare de celelalte Biserici locale; b) toate Bisericile locale trebuie să aibă o bază comună în înțelegerea Evangheliei și a naturii eshatologice a Bisericii (păstrarea dreptei credințe); c) păstrarea unor structuri și a unor slujiri ce facilitează comuniunea, care nu sînt supraeclesiale ci doar forme de comuniune între Biserici (p. 258).

În partea finală, abordînd problema pluralismului confesional, raportată la Biserica locală, autorul se întreabă, ciudat, dacă în această situație „o anume Biserică locală poate fi cu adevărat Biserică”, formulînd o concluzie neclară, echivocă: „Trebuie să admitem că atîta timp cît confesionalismul prevalează, nu se poate face un progres real spre unitatea eclesială” (!) (p. 260).

Fată de această concluzie, trebuie să reținem că o Biserică ortodoxă locală, oricît de mică și aflată în mediul unui pluralism confesional indiferent de mărime, continuă să rămînă cu adevărat *Biserica* și nu o Biserică oarecare în rîndul celorlalte. Aceasta, deoarece într-o comunitate euharistică ortodoxă a fost păstrată neschimbată atît credința care — în mod istoric — a fost deja dată sfinților, cît și structura Bisericii așa cum a fost la început și așa cum se revelează și se face prezentă prin Duhul Sfînt, din eshaton. Fără descoperirea unității de credință și viață, precum și a aceleiași structuri eclesiale apostolico-istorice și eshatologice, nu se poate concepe o unitate eclesială.

Oricum, cartea prezentată mai sus este de mare valoare atît prin faptul că atrage atenția asupra unor dimensiuni ale Bisericii primare, trecute încă cu vederea, cît și prin faptul că deschide noi perspective în dialogul cu alte confesiuni creștine.

Ioan Sauca

Arhidiacon prof. dr. Ioan Zăgrean, *Morală creștină*, manual pentru Seminarile teologice, ediția a II-a, București, 1985.

Aforismul latin „Habent sua fata libelli”, exprimă un adevăr etern valabil.

Destinul cărților depinde de felul cum sînt primite de cititori. Sînt cărți și cărți, unele destinate să supraviețuiască, fiindcă în slova lor e turnat gînd generos, înglobînd în conținutul lor idei și învățăminte ce nu se învechesc niciodată. O carte nu trăiește prin partea ei văzută, ci prin fondul sănătos tănuț în filele ei.

Aceste gînduri ne-au fost sugerate de ieșirea la lumină a ediției a II-a a manualului de „Morală creștină”, pentru Seminarile teologice, al cărei autor este cunoscutul și recunoscutul dascăl de peste o jumătate de veac, azi pensionar, arhidiacon dr. Ioan Zăgrean. Epuizarea ediției I-a, în timp relativ scurt, este dovada receptivității pe care această carte a avut-o în lumea cititorilor — elevi seminaristi, studenți teologi, preoți, profesori, credincioși, etc. Este și explicabil, deoarece manualul profesorului I. Zăgrean, prin calitățile lui excepționale de fond și formă, nu aduce folos numai celor cărora le este destinat, ci tuturor iubitorilor de slovă creștină suculentă, cuprinzătoare și ziditoare. Autorul — teolog erudit și dascăl cu îndelungată experiență — aduce și în această lucrare didactică lămuriri ample, competente și exhaustive în probleme ce preocupă pe creștinii setoși după mîntuire.

În general, ediția a II-a urmează același plan care a stat la baza întocmirii primei ediții. Este planul Teologiei morale clasice, cu cele două compartimente mari: Morala generală și cea specială. Totuși, la sfîrșitul primei părți a fost introdus un subiect nou: *Valoarea morală a Sfințelor Taine*, lecție ce se va preda în două ore consecutive. Este o noutate fericită, deoarece, după însăși afirmația autorului „Sfințele Taine au o importanță deosebită pentru viața creștinilor, întrucît săvîrșirea cît și primirea lor pretind de la săvîrșitor și primitor împlinirea anumitor condiții morale, prin aceasta stimulîndu-se efortul de ridicare morală a vieții creștinului. Căci atît înainte, cît și după săvîrșirea și primirea lor, cît și săvîrșitorul cît și primitorul trebuie să aibă o pregătire corespunzătoare atît trupească, cît și sufletească. Așadar, chiar și numai din acest motiv, influența lor psihologică va avea urmări pozitive în viața morală a credincioșilor” (p. 175). În partea privitoare la Morala specială, după lecția 38 din ediția I-a s-a introdus un subiect cu totul nou pentru această disciplină: *„Datoriile creștinului față de natură și tehnică din punct de ve-*

dere moral”. Precizările ce se aduc în cadrul acestei lecții, folosesc nu numai elevului seminarist, ci oricărui cititor creștin, îndatorat să cunoască raportul lui cu natura și tehnica — cucerire umană ce a atins culmi fără precedent în epoca noastră. Preotul și credinciosul trebuie să știe — deopotrivă — că învățătura creștină „condamnă nu tehnica, ci pe omul care o întrebuințează în scopuri imorale: pentru distrugerea culturii, civilizației și vieților omenești prin arme nimicitoare sau pentru îmbogățire, fără să țină seama de noxele pe care ea le poate aduce. Concepția creștină este împotriva înrobirii omului de către tehnică, în sensul că nu ea trebuie să domine omul, ci omul să o domine pe ea” (p. 292).

Ediția a doua a manualului aduce pe scurt o serie de îmbunătățiri și întregiri remarcabile, spre a folosi la maximum elevilor seminaristi, cărora se adresează direct. Astfel, la lecția a II-a: „Morală creștină și alte sisteme de morală”, autorul vine cu completări, precizînd esența sistemelor de morală filosofică (utilitariste, evoluționiste, formaliste și idealiste pozitiviste naturaliste, estetiste și pragmatiste), evident spre a face accesibil elevilor înțelesul lor. Se constată îmbunătățiri aproape la toate lecțiile, ținîndu-se seama de observațiile și sugestiile venite de la profesorii care predau studiul Moralei creștine în Seminarile teologice. S-au completat, de asemenea, pînă la cinci, întrebările și temele la toate lecțiile, adăugîndu-se lecturi la lecțiile la care acestea lipseau. În actuala ediție, lecțiile se ridică la 50, „ceea ce nu înseamnă că profesorul n-ar putea contopi două lecții mai scurte în una singură, sau n-ar putea împărți o lecție mai lungă în două separate”, după cum opiniază autorul (p. 8).

Ceea ce constituie originalitatea și valoarea practică a acestui manual sînt întrebările și lecturile ce însoțesc fiecare lecție. Prin ele, elevul este pus să gîndească, să-și pună la contribuție în mod deosebit judecata și să agonisească cunoștințe noi, altfel nu va găsi răspuns întrebărilor.

Sîntem convinși că manualul de „Morală creștină” al profesorului I. Zăgrean va înfrunta timpul, înscriindu-se între cărțile ce nu se vor învechi, deoarece condensează, sintetizează și iradiază principii educative creștine — izvorite din revelație și din lumina spiritului — ce aduc pro-

pășire creștinilor ce vor cu adevărat să devină fii ai lui Dumnezeu, cetățeni ai Împărăției Sale și patrioți devotați. Autorul, dascăl de vocație, poate avea deplina satisfacție că a elaborat o lucrare didactică de o calitate deosebită, într-un fel unică în rândul manualelor apărute pînă acum, de această specialitate, pentru învățămîntul seminarial „Ispitirea”-ei va fi un bun prilej de verificare a valorii ei teoretice și practice, deopotrivă.

Prot. Ioan Bunea

Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana*, Timișoara 1986, 200 pp.

Editura timișoreană „Facla”, adaugă la cele aproape 700 titluri tipărite pînă acum în 15 ani de activitate un studiu valoros elaborat de cunoscutul cercetător al trecutului cultural din Crișana, Florian Dudaș, trecut pe care l-a sintetizat pînă acum în șase lucrări de referință.

Cartea — deosebită ca valoare documentară și ca realizare grafică — împlinește cu exigență științifică un gol din istoria literaturii noastre, prin nebanuita activitate culturală desfășurată încă din secolul XV în teritoriul reprezentat de autohtoniile trănice ale Aradului, Zărandului și Bihorului, cum se precizează în introducere. Sînt prezentate 240 manuscrise în limba română, ce se păstrează în diferite biblioteci, două datînd din secolul XVI, alte 15 din secolul XVII, 135 din prima și 49 din a doua jumătate a secolului următor, lăsate de 80 copişti, în marea lor majoritate din părțile menționate. Răspunzînd necesităților spirituale, manuscrisele înlocuiesc cartea tipărită, prea puțină pentru satisfacerea solicitărilor, fapt ce dă noi dimensiuni afirmării culturale românești din latura vestică a patriei.

În trei capitole intitulate: „Copişti și manuscrise” (pp. 13—100), „Cărți populare” (pp. 101—140) și „Coordonate culturale” (pp. 141—182) — la care aș alătura tabelul copiştilor și manuscriselor (pp. 195—199), considerat anexă — autorul analizează toate aspectele fenomenului în cadrul istoric și social, cu impresionantă bogăție documentară, iar numeroasele repro-

duceri selectate atent, le sînt confirmări. Primul capitol prezintă texte, manuscrise și copişti din secolele XVI—XVIII; următorul, cărțile de învățătură și populare, iar capitolul ultim, cadrul cultural, reprezentanții afirmării culturale, geneza, originalitatea, conținutul, arta manuscriselor, circulația și pe cei ce le citesc, toate, atestări ale unității conștiinței și culturii naționale. Paginile 184—194, cuprind 448 note, multe cu contribuții deosebit de importante.

Din totalul manuscriselor, inclusiv conținutul miscelanelor, 233 au servit la oficierea slujbelor religioase, 86 au caracter religios iar șapte aparțin literaturii populare. Pentru semnificația multiplă a manuscriselor bisericești din secolele XVI—XVIII, menționez după titluri și numeric: 41 „Molitvelnice”, 16 „Propovedanii”; din secolul XVII; 36 „Ceasloave” și „Octoihuri”, 26 „Cazanii”, 25 „Mineie”, 22 „Liturghiere”, 14 „Trioade” și „Penticostare”, 11 „Strastnice”, 5 „Psaltiri”, iar din secolul XVIII: șapte „Catavasiere”, cinci „Pravile”, patru „Antologhioane”, trei „Evangelhii” și un „Apostol”.

Copişti, localnici sau veniți din Țara Românească și Moldova confirmînd și sub această formă permanența și intensitatea legăturilor intraromânești, desfășoară o activitate prodigioasă. La începutul secolului XVII, Vasile „din Țara Moldovei” caligrafia „Cartea românească de învățătură”. Vasile Sturze „moldoveanul”, care a ostenit și pentru bisericile bănățene, a lăsat 22 manuscrise, iar Anton „moldoveanul”, Ioan din Moldova, Popa Constandin din Țara Românească, Ioniță suceveanul, Alexandru rimniceanul, o zestre de 19 manuscrise datînd din întregul secol XVIII.

Din numărul mare al copiştilor localnici se remarcă, în secolul XVII, Pătru din Tinăud — Bihor cu opt manuscrise, Popa Ursu un bun caligraf din Cotiglet din apropierea Bieșului, cu patru manuscrise urmîndu-le numeroșii trudituri crișeni. Din rîndurile lor sînt și peregrini, cum îi numește autorul, ca Popa Constandin din Șimand care ajunge la Boldur în apropierea Lugojului, unde copiază în 1720 un „Evangelhiar”.

Marea importanță a activității lor este definită de înzestratul condei al autorului: „Alături de continuitatea și de unitatea inter-românească, de manifestare a fenomenului cultural, de conturare națională a mișcării culturale, // cărțularii // și

cărțile făptuiesc în viața spirituală a populației românești de pe aceste meleaguri *unitatea lăuntrică*, reflectată de profunzimea vieții spirituale și intensitatea contactelor intelectuale. Aspectul mai puțin cunoscut și dovedit, mai ales în ce privește domeniul culturii românești, scrise în mediul sătesc transilvan, prefigurează una din coordonatele esențiale ale mișcării culturale. Amploarea fenomenului cultural și activitatea itinerantă au contribuit într-o măsură importantă la intensificarea legăturilor între diferiții creatori de cultură scrisă... Prin firea lucrurilor, nici nu s-ar fi putut altfel, cu atât mai mult cu cât își desfășoară activitatea în afara mediului monastic izolat, în unitatea populară vie a obștilor, a comunităților" (p. 173).

În Banat, alte împrejurări largesc, în secolul XVIII, posibilitatea procurării cărților bisericești tipărite, iar cartea manuscris, tot mai puțin utilizată este însoțită în a doua jumătate din secolul următor de diferite persoane. Din ce a rămas, se oprește în rafturile unor biblioteci sau în colecțiile bibliofililor, lăsând cercetătorilor marea dar dificilă datorie de a reconstitui documentar această perioadă, cu valorile și cu atât de cuprinzătoarea lor semnificație.

Prot. I. B. Mureșianu

Anton Dumitriu, *Eseuri. Știință și cunoaștere. Alétheia. Cartea întâlnirilor admirabile*, București, 1986, 682 pp.

În copertile acestei cărți voluminoase, prof. Anton Dumitriu a reunit o serie de studii din diferite domenii, publicate în reviste din țară și străinătate după o singură metodă și un triplu aspect: logic, istoric și hermeneutic.

Cartea are trei părți. Prima secțiune reunește, sub titlul „Știință și cunoaștere”, studii de logică, de istorie a logicii și a filosofiei și de teoria cunoașterii, apărute în țară și peste hotare, în intervalul anilor 1940—1984. Ultimele două părți — „Alétheia” și „Cartea întâlnirilor admirabile” — au apărut și ele, în ultimii ani, ca volume independente.

Studiile și lucrările autorului oferă cititorului avizat întâlnirea cu o gândire logică, profundă, echilibrată, axiomatică și aforistică, ce supune judecății critice gin-

direa logică tradițională și pe cea modernă. Deși expunerea materialului informativ și documentar are adeseori un caracter abstract, matematic, axiomatic, vizînd deci, numai specialistul în materie, totuși lectura lor îmbie și hrănește pe orice iubitor de înțelepciune. De altfel, impermeabilitatea gândirii lui Anton Dumitriu și categoriile filosofice cu care operează — logos, timp și spațiu — sînt tot atîtea carate ale unei conștiințe intelectuale profunde.

În prefața la „Cartea întâlnirilor admirabile”, autorul se confesează că „unele scrieri nu înseamnă decît foarte puțin sau chiar nimic pentru noi; altele înseamnă foarte mult; dar unele sînt cu adevărat admirabile, atunci cînd au găsit un răsunset adînc în conștiința și în inima noastră. Am spune, mai exact, că anumite cărți corespund mai bine structurii noastre sufletești și că, de fapt, ne reprezintă mai mult sau mai puțin pe noi înșine, că ele explicitează personalitatea noastră. A vorbi despre o carte, despre problemele pe care le conține, este astfel un fapt care-l implică pe cititor cu subiectivitatea lui, așa cum cu subiectivitatea lui este implicat și autorul în opera sa” (p. 471). Și, într-adevăr, fiindcă prezentarea eseurilor implică și subiectivitatea recenzentului. Dintre afirmațiile sale axiomatiche, înscrise în text, vom pune la dispoziția cititorului doar cîteva. Evident, criteriul selecției rămîne subiectiv, întrucît el a fost dictat, în mare parte, de afinitățile sufletești descoperite de recenzent în lucrările acestui filosof de marcă a culturii românești.

Referindu-se la raportul dintre „știință și cunoaștere”, A. Dumitriu afirmă că „nici un lucru creat nu poate să se constituie în propria sa cunoaștere formală și distinctă” (p. 36). Iar cei „care au văzut în matematici numai partea deductivă, adică le-au redus exclusiv numai la schemele formale ale logicii matematice, au privat aceste științe de substanța lor” (p. 98). În același consens de idei, autorul declară că, pentru Aristotel, „nu există știință fără principiu — trebuie să ne oprim la principii. O știință ale cărei principii nu sînt asigurate altfel decît sînt asigurate concluziile, obținute prin demonstrație, este o știință fie dogmatică, fie convenționalistă, adică nu este propriu-zis o știință” (p. 131). Pentru filosofi antici știința a avut deci „o dublă față: noetică și ontologică” (p. 138). Știința

modernă n-a mai ținut însă seama „de indicația aristotelică a evidenței adevărului unei axiome...” (p. 139). De aceea, rezultatul măsurărilor lui Michelson-Morley” a condus la concluzia inadmisibilă că pământul este nemișcat, că are viteza zero... Această ipoteză acceptată de Einstein a fost explicit admisă ca neputând să fie verificată sau confirmată. Odată făcut începutul acesta..., știința modernă... caută axiome-ipoteze care să explice faptele sau să le prevadă, fără a se mai interesa de axiomele de la care pleacă. Această concepție s-a extins până și în logică, unde axiomele sînt alese convențional; astfel s-au putut construi diverse sisteme de logică, logici polivalente, care nu mai consideră valabil principiul terțiului exclus sau atenuează alte principii, cum este acela al dublei negații etc.” (p. 139).

Vorbind despre antinomiile logice și antinomiile semantice, autorul face unele remarci interesante nu numai pentru matematicieni, logicieni și filosofi, ci și pentru teologii dogmaști. Printre altele, precizează că „trebuie mai întîi să distingem între un limbaj logic (limbajul-obiect) și metalimbaj, care vorbește despre primul, și apoi un meta-meta-limbaj, care vorbește al doilea limbaj (și-i stabilește proprietățile)...” (p. 211). Prin urmare, „diferitele tipuri sau nivele de limbaj nu trebuie să fie confundate, pentru că o asemenea confuzie produce paradoxele semantice, la fel după cum confuzia tipurilor de concepte dă loc la antinomiile logice” (p. 212).

Despre o așa-zisă „criză a matematicilor”, A. Dumitriu ține să precizeze că, „de fapt, nu este vorba de o criză a matematicilor, ci de o criză a matematicii. Problemele paradoxale nu se nasc din dezvoltarea corpului de adevăruri matematice, ci numai din faptul că vorbim despre aceste adevăruri” (p. 237), fiindcă, „...amestecînd explicațiile filosofice în procesul matematic nu s-a ajuns să se explice nimic” (p. 243).

Discutînd ipoteza lui Borel, autorul nota că nu este „...admisibil să se facă din ignoranță un caz-limită al cunoașterii, după cum imposibilitatea nu este un caz-limită al posibilității. Distanța dintre zero și un număr oricît de mic, este infinită, și putem insera între zero și acest număr un sir infinit de numere. Nimicul nu se desparte cantitativ de existent, ci este cali-

tativ deosebit” (p. 271). Prin urmare, atunci cînd referatul biblic ne spune că Dumnezeu a creat lumea din nimic, acest „nimic” nu trebuie înțeles ca separat de creație, de cosmos, ci doar calitativ deosebit. De altfel, referatul biblic ne adevărește că „într-o creație este „bună” (Facere 1, 4), și că tot ce a făcut Dumnezeu „este bine” (Facere 1, 8, 10, 12, 18, 21, 25), fiindcă toate izvorau din facerea minilor Lui, inclusiv acest „nimic”. În sprijinul acestei interpretări vine și afirmația autorului în sensul că „ideea de neexistență... de neant în sens strict, absolut, cum îl numesc Aristotel și Platon, nu a existat pentru grecii antici. Ea a fost însă interpretată în moduri foarte diferite în timpul nostru și a făcut să curgă multă cerneală, începînd de la Hegel și culminînd cu Heidegger” (p. 412).

În „Eseurile” asupra ideii de adevăr în Grecia antică, prof. A. Dumitriu se oprește cu insistență asupra întrebării: „Ce este adevărul?”, „întrebare care apare de-a lungul secolelor, în China, în India, dar mai ales în Grecia. Pentru toți cei care caută o dezlegare a enigmaticele existențe umane, ca și a existenței în general, întrebarea capătă — conchide autorul — o importanță fundamentală. Și se reeditează înaintea noastră teribilă scenă, din pretoriul roman, cînd procuratorul, puternic și sigur de el, întreabă sfidător: „Quid ese veritas? Această întrebare conține în ea însăși întreaga dramă a omului, a inteligenței” (p. 281). Autorul constată că răspunsul la această întrebare este diferit în conținutul său, fiindcă însuși „conceptul general de adevăr nu are același conținut... Fiecare filosof și-a construit o imagine conceptuală care depinde de viziunea lui generală despre lume și despre cunoaștere” (p. 288).

Pentru noi, oamenii Bisericii, răspunsul la această întrebare ni l-a dat încă acum două mii de ani în urmă Cel care a spus: „Eu sînt Calea, Adevărul și Viața” (Ioan 14, 6). Și, într-adevăr, „pentru a scurta existența trebuie, în ultimă analiză, să scrutăm adevărul (realul)” (p. 425).

A. Dumitriu relevă că o cultură, veche sau nouă, nu poate fi înțeleasă decît pe baza unei „forme mentis” adecvate, adică a unor categorii mentale proprii epocii și culturii respective. Încercînd să examinăm modalitatea intelectuală a omului aparținînd altor culturi, prin prisma criteriilor de valori ale propriei noastre culturi, riscăm să deformăm tocmai ceea ce

li este specific vieții intelectuale a acelei culturi" (p. 302). În aceeași ordine de idei — referindu-se la fenomenul cultural al Greciei antice, autorul concluzionează că există „o modalitate a intelectului, un cadru special, o veritabilă formă mentis” a Greciei antice, de care trebuie să ținem seama, eliberându-ne de habitudinile noastre mentale, dacă vrem să pătrundem într-o lume dominată de rațiuni, dar în același timp, în mod paradoxal noi, și de zei!” (p. 302).

Filosofind despre condiția umană, prof. A. Dumitriu postulează că omul nu poate fi redus la starea de „mamifer evoluat”, fiindcă, „realizînd prin cugetare propria lui existență, omul se apropie de Ființă ca Ființă...” (p. 304), adică — după cum spuneau filosofiile grecești — „omul are în el o existență divină” (p. 311).

Din eseu despre „Philosophia akerdēs” — adică filosofia înțeleasă ca o ocupație dezinteresată — reținem ideea că „... de la primii gânditori grecești, și pînă la raționalistul Aristotel, filosofia este considerată ca fiind altceva decît în timpurile moderne” (p. 319).

În eseu intitulat „Orthôtes ton onomáton”, teologii — și îndeosebi teologii bibliciști și dogmatiști — se vor întîlni cu diferite metode de analiză a cuvintelor folosite de-a lungul secolelor. Printre altele, prof. A. Dumitriu arată că „evreii au mers chiar mai departe decît grecii; ei au atribuit sensuri nu numai sunetelor și grupurilor de sunete, ci grafiei acestor sunete și nume, așa încît scrierea unui cuvînt și a unei cărți are o semnificație prin desenul pe care-l formează literele... În aceste condiții fiecare cuvînt și fiecare propoziție din Scripturi au o semnificație cuprinsă atît în fonetismul lor, cît și în grafia lor. Nu se poate, deci, schimba nimic din modul cum sînt scrise cuvintele în aceste cărți, fără a deteriora fundamental înțelesul a ceea ce este scris. Această concepție a alfabetului divin avea să apară și de-a lungul Bibliei” (p. 328—329). „Și astăzi asistăm — nota autorul — la procesul îndepărtării cuvintelor de reprezentarea sugestivă a ideilor... Prin eliminarea din ce în ce mai mare a conținutului s-a ajuns la un limbaj abstract și convențional... Convenționalismul modern al științei și logicii a fost tocmai consecința ultimă a acestui proces de a goli limbajul de existent. Pentru cei vechi, însă a da nume era un act foarte important, tocmai fiind-

că implica ființa (ón) a lucrului căruia i se dădea numele (ónoma)” (pp. 330—331).

Analizînd diferitele teorii care au încercat să explice proveniența și necesitatea gândirii mitice, autorul ajunge la concluzia că „modul de interpretare model, atît de variat, nu ne oferă o explicație completă a naturii mythurilor, a esenței lor, a rolului lor în gîndirea arhaică, cît și în gîndirea rațională din epoca marilor filosofi” (p. 337). De altfel, pentru A. Dumitriu, există „trei faze ale filosofiei grecești: faza în care Mythos-ul a predominat și care explică de ce în epoca aceea nu s-a scris nimic; faza vorbirii, care duce la conceptualizări abstracte plecînd de la lumea sensibilă; și faza scrisă, cînd filosofia nu mai este o artă de a vedea, de a auzi, ci devine o învățare, pentru a nu se uita, a unor doctrine” (p. 350).

Bun cunoscător al filosofiei aristotelice, prof. A. Dumitriu preciza că („*Sarhé*” conține în el, în același timp, ideea de început și de putere. „*Arché*” este ceea ce dă origine unui lucru sau unor lucruri și le domină prin puterea lui de a fi ceea ce sînt și a se dezvolta în ceea ce vor fi” (p. 367). Traducerea latină a acestui termen aceea de „*principium*” exprimă însă doar ideea de „început”. Echivalentul latin al cuvîntului „*arché*” nu mai sugerează deci „ideea de putere, de determinare a lanțului de desfășurări...” (p. 367). A. Dumitriu a semnalat aceste nuanțe semnificative pentru a evidenția faptul că limbajul filosofiei antice și-a pierdut mult dintre sensurile și înțelesurile sale originale prin actul traducerii în altă limbă. Așadar, „... atunci cînd traducem un text grec și înlocuim pe *arché* cu *principium*, înlocuim un cuvînt cu o familie de cuvinte mai bogată — deci cu un spectru semantic mai larg — printr-un cuvînt cu o familie de cuvinte mai limitat — deci cu un spectru semantic mai restrîns decît cel original. De exemplu, cînd spunem că Thales a considerat că principii tuturor lucrurilor este apa, noi am și înlocuit pe „*arché*” (ca și apa) a lui Thales cu conceptul de principiu din filosofia modernă. Thales nu înțelegea nici prin apă, apa noastră (ci unul dintre cele patru elemente — *stoiheia*), și nici prin „*arché*” ceea ce înțelegem astăzi prin acest cuvînt” (p. 367).

Pentru A. Dumitriu, filosofia este „gîndirea care se gîndește pe sine, realizînd

astfel ca o realitate principiul principiului" (p. 374).

Analizând termenul „mysterion”, autorul releva că acesta conține rădăcina și că, „în familia de cuvinte formată cu această rădăcină, era cuprins și sensul de a închide ochii, a închide gura. Cu alte cuvinte, mistere (eleusine) erau niște ceremonii care trebuiau să provoace o stare de tăcere a participantului, o stare de nonvedere” (p. 393).

În eseu intitulat „Theoria té, Aletheias”, autorul afirmă că „... philosophia grecilor nu este un început, ci un sfârșit;” ea a început prin a fi sophia și numai după aceea grecii au făcut philosophia, cu referință însă continuă la sophia. Și cum toți filosofi, inclusiv Platon și Aristotel, au considerat că cei vechi știau mai mult, că erau mai aproape de zei, ar urma că cercetarea conceptului de alétheia trebuie începută de la cei vechi, sensurile conceptelor de bază fiind depozitate de legende, mythuri și în limbă, altceva nemălmînind de la ei în afară de unele ecouri care să reflecte în textele presocratice sau în marile sisteme ale lui Platon, Aristotel sau Plotin” (p. 433).

Trebuie reținută și precizarea că, în concepția lui Platon, „matematicile în general și adevărurile lor se găseau într-un plan intermediar, anume între lumea sensibilă și lumea ideilor...”, rolul lor de științe deschizătoare de drumuri pentru o operație intelectuală superioară, aceea a dialecticii” (p. 445). Autorul consideră că și „interpretarea termenului alétheia, de cunoaștere fără uitare, de prezență eternă, își găsește un punct de sprijin în concepția platoniciană despre anámnesis...” (p. 444), care înseamnă „fără-fără amintire... Fără amintire înseamnă uitare — „léthe”; deci fără-fără amintire înseamnă fără-uitare, stare în care uitarea nu există. Este evident, însă că unde nu este uitare nu este nici amintire. Starea obținută prin an-ámnesis era văzută de Platon în afară de timp, fiind, pentru el, într-adevăr, starea teoretică realizată de intelectul uman prin revenirea la starea originală” (p. 452). În concluzie la Platon „adevărul era o realizare a unei stări a existenței, o stare fără de uitare” (p. 455).

După părerea autorului, „... symposioul și syssitia erau mai puțin întâlniri de petrecere, cât mai cu seamă întâlniri rituale, asemănătoare cu ceea ce aveau să reprezinte, în timpurile de început, agapele în

creștinism (și care se poate presupune că erau constituite și ele după modele preexistente” (p. 460). Firește, părerea sa despre agapele creștine se deosebește de învățătura Bisericii privind rostul și semnificația acestora.

În eseu intitulat „Don Quijote de la Mancha sau inversiunea condiției umane”, autorul afirmă că „opera Don Quijote este o caricatură carnavalescă a dezordinii efective din lume” (p. 490). Și, de aceea, „Într-o lume în care sensul adevărat al valorii morale în sine a fost pierdut, el nu mai putea fi semnat decât simbolic, prin situații groțesti și personaje carnavalești. Și atunci — conchide autorul — putem înțelege foarte bine și înțelesul profund al spuselor chinutului Saul adresându-se corintenilor: „Dar Dumnezeu a ales lucrurile nebune ale lumii ca să facă de rușine pe cele înțelepte” (p. 489). În contextul acestor realități, autorul declară că „drumul lui Don Quijote este calea spre Marele Vis, drumul spre condiția reală a existenței umane, condiție a cărei măreție nu poate fi știrbită nici măcar de ridicol” (p. 492).

Prof. A. Dumitriu ne mărturisește că a fost împreună cu Faust „în momentele profund dramatice ale vieții. Fiindcă Faust nu se arată — ca și Mefistofeles — decât atunci când te îndrăgești împotriva destinului, atunci când îți închipui că nimic nu e valabil și că trebuie să apelezi la imposibil pentru a găsi soluția existenței tale și a problemelor ei. Atunci — ne încredințează autorul — Faust îți este prieten și tovarăș de drum, pe suișul greu al calvarului, împărțind cu tine tot zbuciumul din afară și dinăuntru” (p. 493). Nu ne poate deci surprinde nici mărturisirea că Faust, „acest poem tulburător a fost spre liniștea mea sufletească, și nu spre răscolirea ei” (p. 493). De altfel, autorul recunoaște că însuși „cadrul întregii întâmplări, transpusă în termeni mai comizi pentru mentalitatea timpului, este... acela din Cartea lui Iov” (p. 497). Rămin interesante, prin nota lor de pionerat în literatura românească de specialitate, și afirmațiile despre magia la care apelasă, în disperare de cauză, bătrînul savant Faust, „frământat de neștiința științei lui, de neputința puterii lui” (p. 502).

Despre Descartes, autorul afirmă că principiile acestuia „...au constituit o adevărată revoluție. O revoluție împotriva evului mediu și prin aceasta împotriva lui

Aristotel; o revoluție împotriva Renașterii, care se întorsese la clasicismul greco-roman în toate domeniile (p. 551). De altfel, paginile despre Descartes — scrise parcă de un filosof care îl contestă, dar îl și apoteozează — se încheie cu concluzia că „totuși epoca noastră este încă una cartesiană” (p. 552). Proiectînd gîndirea cartesiană în realitatea vremurilor noastre A. Dumitriu constata că însăși „cultura modernă trăiește pe îndoieli și certitudini, pe îndoieli asupra îndoielilor și certitudinilor, pe îndoieli asupra îndoielilor și certitudinilor certitudinilor, într-un regresus infinitum, adică reexaminarea continuă a tuturor valorilor și certitudinilor. Este o continuă alternare a coborîrii conștiinței omului modern în întuneric și ridicarea ei la lumină, între a ști și a nu ști, între a fi și a nu fi, între a putea și a nu putea. Situația paradoxală în care se află omul nu l-a împiedicat însă ca el să-și regăsească demnitatea umană datorită exaltării conștiinței lui și a extraordinarelor rezultate teoretice și tehnice la care a ajuns și care erau de neconceput altădată. Și toate acestea Descartes le-a prevăzut și le-a promis în numele rațiunii pe care a pus-o ca garanție a înțregii realități, văzute și nevăzute” (p. 554). Cugetînd asupra mentalității epocii lui Descartes, autorul filosofează, de fapt, asupra realității vremurilor noastre. „Omul a devenit, menționa Domnia sa — o ființă puternică, putînd urca pînă la stele și, în același timp, o ființă care nu poate face nimic împotriva propriei ei dispariții. Magnifică contradicție! Stranie, dar încontestabilă măreție!” (p. 554).

Despre peregrinările de zece ani ale lui Ulyse, pe mările necunoscutului, autorul conchide că „ele nu pot fi traduse în lumea noastră obișnuită decît simbolic”, și „atîta timp cît amintirea îl leagă de starea sa, destinul lui este un cerc, care îl aduce mereu la punctul de plecare” (p. 580).

Aceleași afirmații sui-generis face autorul și despre lumea sonoră a lui Orfeu: „O pătrundere în lumea acestuia nu se poate face decît prin alte mijloace — decît acelea ale civilizației noastre. Și aceste mijloace cer să fie restabilite cuvîntul și melos-ul în funcția lor originară: de cuvinte ale vieții, de melodii a ritmului cosmic” (p. 591).

În esul intitulat „Dante Alighieri sau prin dragoste, în lume, dincolo de lume”, autorul face din nou dovada unei inteligențe pătrunzătoare, de o rară profunzime,

și a unei interpretări relevante. Filozofînd asupra sensului mitului, autorul scria că „vedem lucrul cu mintea, dar nu cu ochii, și gîndim lucruri pe care nu putem să le exprimăm. Acesta-i tocmai sensul mitului, a închide ochii pentru a vedea cu mintea, a închide gura pentru că ceea ce vezi cu mintea este inexprimabil sermone propriu (prin cuvîntul potrivit)” (pp. 617—618).

În esul său despre Socrate, autorul afirmă că „formarea omului virtuos” a fost țelul acestuia, și că „aceasta era știința pe care el căuta să o impună unei lumi marcate de sofisti și de oameni venali: știința virtuții” (p. 649).

Prof. A. Dumitriu își încheie volumul de eseuri cu un adevărat imn în proză, intitulat sugestiv „Terra mirabilis sau întîlnirea cu pămîntul natal”. În acest eseu, vădește nu numai o vocație poetică și filosofică, ci și una istorică. Dragostea sa osmotică cu glia străbună este învederată în fiecare pagină. Adresîndu-se cititorului, pe un ton interrogativ, autorul se întreabă, de fapt, pe sine însuși. „Cînd te întîlnești cu țara ta? Vreau să spun cînd ești conștient că trăiești într-un univers propriu, cu axele lui de coordonate, cu valorile lui, pe care le-ai admis fiindcă sînt ale tale, pe care nu le poți ignora, fiindcă nu te poți ignora pe tine însuși?” (p. 657). În același eseu autorul opiniază că „țara hiperboreenilor era dincolo de Istros, era țara lui Zalmoxis, țara getodacilor de mai tîrziu, țară în care se trăia ca în vîrsta de aur a omenirii” (p. 661). El încheie paginile eseului cu o strălucită exhortație pentru fiii acestui neam românesc, cei de astăzi și de mîine: „Ochiul nostru trebuie să se deschidă larg față de valorile autohtone, cuprinse în legendele noastre, în pietrele și în cursul apelor noastre, în munții noștri, în limba noastră, în sufletul nostru, în paideuma din Terra Mirabilis. Să sondăm propriul nostru trecut, fiindcă în el se află forțele noastre spirituale, și să ne integrăm în paideuma noastră și prin aceasta în propriul nostru pămînt, din care ne-am născut și în care ne vom întoarce, și să ne luăm ca și Anteu, noi puteri pentru realizarea propriului nostru viitor. Cunoașterea veritabilă a trecutului este de fapt crearea perspectivei viitorului nostru” (p. 680).

După lectura „Eseurilor”, putem afirma că prof. A. Dumitriu a supus ideile platonice, aristotelice, hegelene și heidegge-

riene unor analize fenomenologice extrem de interesante, extrapolând pînă și ideea de neant în lumea antică grecească. Atunci cînd se referă la „scientia mirabilis”, paginile au flacăra demiurgică și caracterul faustic, care forjează lumea cognoscibilă la adîncimi insondabile. De altfel, fiecare pagină din volumul de „Eseuri” incită la reflecții și restituiri ontologice și epistemologice. Trădînd frămîntările unui spirit faustic, au izbutit să proiecteze o fascicolă de lumină pe firmamentul cugetării umane. De aceea, o conștiință intelectuală de talia lui Anton Dumitriu poate fi ghidul dorit în istoria culturii filosofice umane. De fapt, perspectiva integratoare asupra logicii și a actului cunoașterii i-a dat posibilitate autorului să filosofeze asupra adevărului, condiției umane și existenței umane.

Prin apariția volumului de „Eseuri” al profesorului Anton Dumitriu, cultura filosofică românească și-a îmbogățit și patrimoniul cu încă o lucrare admirabilă. Lectura studiilor înmănușiate în carte se impune deci de la sine oricărui iubitor de înțelepciune, de filosofie, de cultură.

Pr. prof. Nicolae V. Dură

Victor Duculescu, *Diplomația Păcii*, București, 1985, 278 pp.

Valoarea universală a păcii este o temă de inspirație prezentă în preocupările multor oameni de seamă ai epocii noastre. Lucrarea, de care ne ocupăm a ieșit din convingerea că poate aduce o contribuție la lupta pentru pace, că rațiunea poate opri evoluția periculoasă a înarmărilor, că se poate realiza o lume mai bună și mai dreaptă, o lume a păcii pe planeta noastră.

Folosul practic al lucrării lui Victor Duculescu reiese evident din modul cum își grupează materialul, în cele 22 de capitole ale ei. În loc de introducere, autorul arată dimensiunile contemporane ale diplomației păcii și constată că premisele ei sînt istorice, politice, juridice, spirituale și ideologice. Conținutul diplomației păcii este în relația directă cu înțelegerea și colaborarea internațională, cu independența și suveranitatea, iar pentru instaurarea păcii sînt necesare următoarele premise: abolirea forței din relațiile dintre națiuni, triumful norme-

lăr de drept ca regulă de conduită internațională și o autentică democrație internațională, precum și participarea tuturor popoarelor la viața internațională.

Ca direcții de acțiune pentru triumful diplomației păcii, autorul propune adaptarea structurilor și instituțiilor internaționale la cerințele lumii în schimbare, transformarea dezarmării din deziderat în realitate, eliminarea tuturor vestigiilor politicii de dominație, a practicii zonelor și sferelor de influență, depășirea neîncrederii dintre națiuni, eradicarea conflictelor, soluționarea problemelor reale ale dezvoltării economice și sociale și o nouă solidaritate internațională întemeiată pe recunoașterea și înțelegerea interdependențelor.

Diplomația afirmată de țara noastră pentru făurirea unei lumi a păcii, i-a inspirat autorului teme precum: contribuția României la o strategie a păcii și cooperării economice și politice; realism și prognoză științifică; rolul spiritual al Națiunilor Unite, în consonanță cu noile realități istorice; Europa — continent al păcii, încrederii și colaborării; Balcanii — zonă a păcii, o concepție revoluționară despre echitate și justiție; o nouă ordine internațională, precum și capitolul intitulat „Solidaritate militantă cu toate forțele înainte ale lumii contemporane”.

Politica (în contextul păcii) înseamnă — în concepția autorului a duce cu dibăcie la perfecțiune atîtudinea în favoarea păcii.

Fără îndoială că în acest domeniu s-a scris mult, cu intenția de a se contribui la conlucrarea pașnică dintre popoare, de la punctele formulate de faraonul Ramses II și regele hitiților Hattuşile din anul 1296 î.e.n. și pînă astăzi în epoca nucleară.

Diplomația păcii presupune o politică nouă, bazată pe egalitate și recunoașterea dreptului fiecărui stat de a trăi în libertate, din care să fie eliminate toate vestigiile politicii de forță. În slujba diplomației păcii s-au făurit un corp de reguli care să cuprindă ansamblul normelor juridice în baza cărora să acționeze diplomația păcii, să se permită apropierea popoarelor prin eliminarea oricăror surse de tensiune și neîncredere. „Spiritalitatea presupune prin excelență agerimea minții, în ovație și în imaginație, abolirea șabloanelor, renunțarea la tot ceea ce istoria a condamnat și căutarea permanentă a noului. Perspectivele conviețuirii oamenilor într-o lume confruntată cu atîtea probleme solicită un permanent flux de idei novatoare. Ideea creativității permanente cere să se propulseze mersul înainte

al umanității, cere respect pentru toți oamenii și pentru toate popoarele; pentru spiritualitatea oricărui", (p. 88).

Un diplomat al păcii implică, în mod necesar, o viziune ideologică, o concepție înaintată despre lume și perspectivele sale, iar în relațiile internaționale factorul ideologic se reazăimă pe acțiunea ideologiilor înaintate. În cazul acesta, pacea nu mai este o noțiune abstractă ci este chemată să exercite o influență asupra popoarelor și guvernelor.

O diplomatie a păcii este posibilă numai între națiuni independente. Grație independenței și suveranității statelor s-a reușit, în cursul istoriei, să se popularizeze energiile creatoare ale popoarelor, să se adâncească colaborarea între state. Se pot crea condițiile fundamentale necesare unei lumii a păcii, dacă se înlătură definitiv concepția că războiul poate fi un fapt moral și legal.

Diplomația păcii este legată de promovarea fermă a normelor de drept, prin generalizarea respectului față de spiritul de dreptate. Ea mai presupune participarea tuturor popoarelor la rezolvarea marilor probleme

ale vieții. Ideea păcii este legată de ideea democrației, adică de respectul egalității în drepturi. Promovarea diplomației păcii presupune existența instituțiilor internaționale capabile să stăvilească agresiunea.

Pe linia aceasta, România, patria noastră socialistă își aduce o contribuție renercabilă, grație distinsului nostru Conducător Președintele Nicolae Ceaușescu, un adevărat „strateg al păcii internaționale”, a cărei activitate neostoită este destinată în întregime făuririi unei trainice păci mondiale. În numele marelui deziderat, ilustrul nostru om de stat face demersuri, chemări, apeluri, cu responsabilitatea desprinsă din conștiința răspunderii totale și din voința sinceră de a sufla cauza acestui ideal nobil.

Scrisă cu competența unui om luminat în problemele mari ale contemporaneității noastre, cartea lui Victor Duculescu este de importanță aparte în eforturile destinate „păcii a toată lumea”.

Preot prof. dr. Nicolae Neaga

POȘTA REDACȚIEI

ECOURI LA MATERIALE PUBLICATE

Prof. Liviu Franga din București, participant la cea de a XVII-a ediție a Congresului internațional de studii clasice „Eirene”, desfășurat la Berlin în august 1986, scrie în revista „Viața românească” nr. 11/1986, pp. 89—91, o foarte interesantă și pertinentă cronică despre amintita manifestare culturală. După câteva considerații generale, autorul face referiri la participarea delegației române, evidențiind în mod deosebit interesul stîrnit de lucrarea profesorului Dan Negrescu din Timișoara, intitulată „Urmasii întîiului chemat. Tradiția apostolică andreiană din spațiul carpato-danubiano-pontic în scrieri ale antichității tîrzii”, publicată de revista noastră în nr. 4/1986, pp. 21—26.

Dar să-l cităm direct pe prof. Liviu Franga: „Absolut remarcabilă, întrunind aprecieri unanime pentru conținutul inedit, tehnica demonstrației și soliditatea informației, a fost comunicarea tînărului profesor Dan Negrescu, una din cele mai valoroase contribuții românești — de această dată dintr-o perspectivă rar abordată în domeniu — la îmbogățirea tezaurului de informații privind milenara continuitate a poporului român pe spațiul său unic și inalienabil de geneză”.

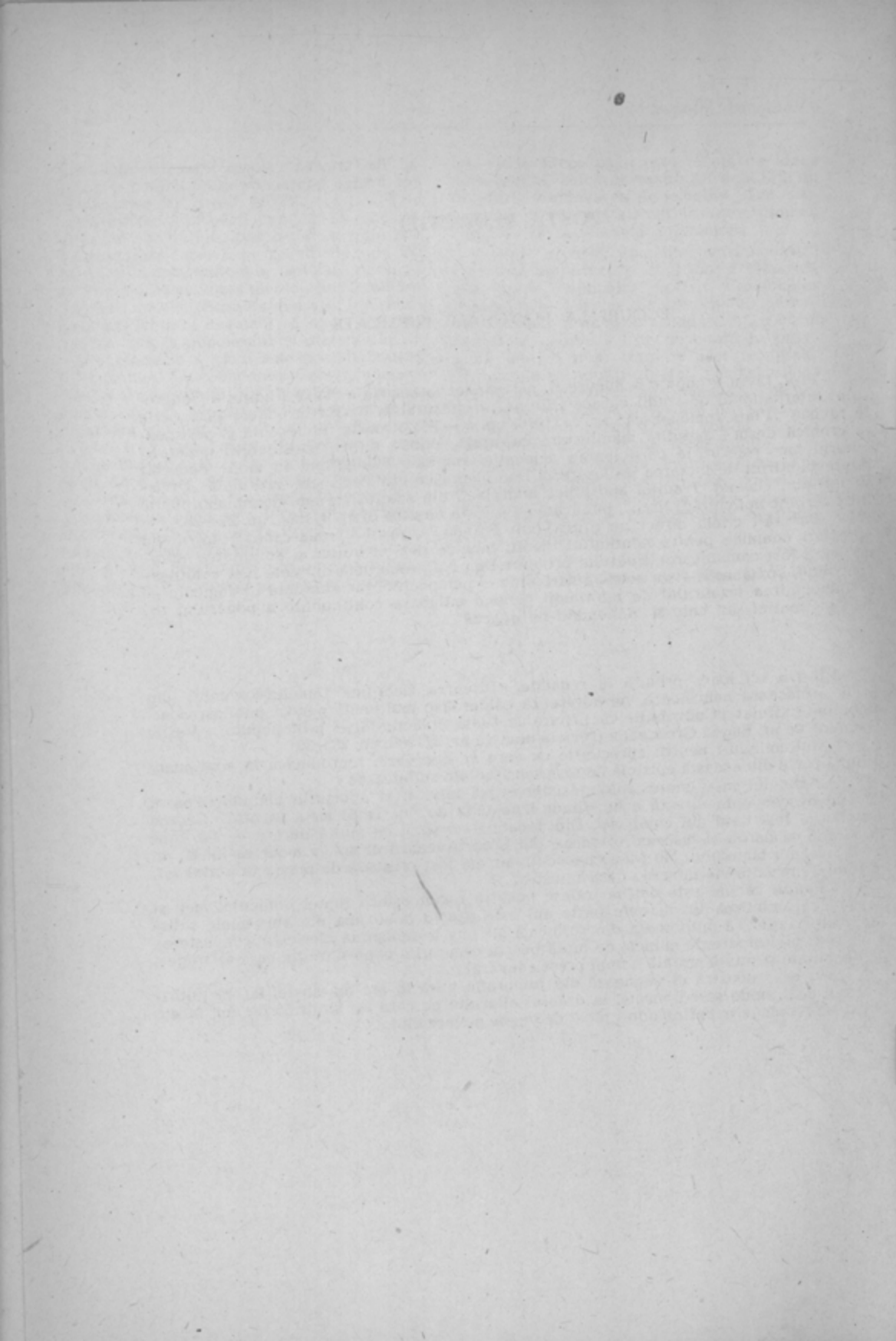
Într-o scrisoare primită la redacție, cititoarea Georgina Damian-Rovența din Brad, profesoară pensioară, ne adresează călduroase mulțumiri pentru publicarea articolului intitulat „Contribuții cu privire la viața și activitatea protopopului Vasile Damian” de pr. Eugen Greuceanu (revista noastră nr. 3/1986, pp. 23—30).

Mulțumindu-i pentru aprecierile cu care ne onorează, reproducem în continuare o bună parte din această epistolă de rară sensibilitate sufletească:

„Articolul m-a impresionat, răscolindu-mi sufletul și aducerile aminte. Pentru că sînt descendentă directă a lui, fiindu-i nepoată de fiu. Tatăl meu, preotul George Damian, a fost unul din copiii săi. Din păcate — o spun cu multă durere — s-a stins la 33 ani, ca paroh al bisericii ortodoxe din Brad. Aveam trei ani la moartea lui și un an la aceea a bunicului. Nu i-am cunoscut, dar am fost crescută de mama în cultul lor, ei fiind o prezență vie în casa noastră pustie...

„Faptul că îmi este dat să trăiesc bucuria recunoașterii luptei bunicului meu și să văd că amintirea lui dăinuie peste ani este pentru mine una din supremele satisfacții ale vieții. Vă mulțumesc din suflet că ați pus la îndemina clericilor cunoașterea unei vieți pilduitoare de muncă, de luptă pentru drepturile poporului din care se trăgea, de demnitate și ținută morală a unui preot adevărat...

„În casa noastră el veghează din fotografia pusă la loc de cinste. Iar în țintirimul din deal, unde se odihnește, în dreptul altarului pe care l-a slujit 35 de ani, facem popas de reculegere, aprinzîndu-i făclii de veghe pe mormînt...”

rioare. Un nou sector minier dat în exploatare. Complexe de înaltă tehnicitate livrate minierilor. O prețioasă capacitate energetică. Instalație de „telegestiune” a energiei electrice. Premieră a meșteșugarilor. Ciupercărie inaugurată recent. Construcții social-edilitare la Brad. Bază de tratament la Teremia Mare. Cenaclu de artă plastică. 83

CRONICA BISERICESCĂ

Festivități jubiliare la Patriarhia Ierusalimului. Biserica Ortodoxă Bulgară la o aniversare. A IV-a Conferință de Teologie biblică ortodoxă. Sesiunea 1987 a forurilor ecumenice. Consultația mondială CICARWS. Consultație ecumenică asupra spiritualității monahale. Sesiunea Secretariatului internațional al Conferinței Creștine pentru Pace. Forum internațional dedicat păcii. Reuniunea „Conciliului Păcii”. Militarizarea cosmosului în preocupările Conferinței Creștine pentru Pace. O nouă întrunire în cadrul „Programului pentru drepturile omului”. Conferință a Bisericilor reformate din Europa centrală și de Răsărit. Manifestare ecumenică. Taizé. — — — 87

NOTE ȘI COMENTARII

Dr. GERHARDT HOCHSTRASSER : O carte „stricătoare de suflet”. 95

VIAȚA BISERICESCĂ ÎN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului

Prima zi '87. Hramul catedralei mitropolitane. Practica liturgică în atenția clerului. Preocupări pastoral-misionare. Prăznuirea patronilor Seminarului teologic din Caransebeș. Întâlnire cu părinții elevilor la Seminarul teologic din Caransebeș. Comitetul de redacție al revistei „Mitropolia Banatului” la o nouă întrunire. Cinstirea înaintașilor. Decese. — — — — — 98

Episcopia Aradului, Ienopolei și Hălmaگیului

Slujiri arhieresti. Clerici noi ai eparhiei. O nouă consfătuire cu protopopii și misionarii protopopești. Adormiți în Domnul. — — 103

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Aethicus Histricus. Un filosof străromân de la Histria dobrogeană*, Craiova, 1987 (M. Bănescu); Epifanie Norocel, *Episcopul Buzăului, Pagini din istoria veche a creștinismului la români*, Buzău, 1986 (S. Porcescu); Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului (1867—1918)*, București, 1986 (D. Popescu); I.D. Zizoulas, *Existența ca și comuniune*, New York, 1985, (I. Sauca); Arhidiacon prof. dr. Ioan Zăgrean, *Morală creștină*, București, 1985 (I. Bunea); Florian Dudaș, *Manuscrisele românești medievale din Crișana, Timișoara*, 1986 (I. B. Mureșianu); Anton Dumitru, *Eseuri. Știință și cunoaștere. Alétheia. Cartea întâlnirilor admirabile*, București, 1986 (N. V. Dură). Victor Duculescu, *Diplomația păcii* (N. Neaga). — — — — — 107

POȘTA REDACȚIEI

Ecouri la materialele publicate. — — — — — 127

52419

500

Tipografia Arhidiecezană Timișoara